

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
2019-YL-136

**FEMİNİST GÜVENLİK TEORİLERİ VE YAPISAL ŞİDDET:
TÜRKİYE'DE KADIN GÜVENLİĞİNE ELEŞTİREL BİR
BAKIŞ**

HAZIRLAYAN
Hüsna Nur KOÇAK

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR

AYDIN-2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hüsna Nur KOÇAK tarafından hazırlanan “Feminist Güvenlik Teorileri ve Yapısal Şiddet: Türkiye’de Kadın Güvenliğine Eleştirel Bir Bakış” başlıklı tez, 19.08.2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarihsayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdür

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../2019

Hüsna Nur KOÇAK

ÖZET

FEMİNİST GÜVENLİK TEORİLERİ VE YAPISAL ŞİDDET: TÜRKİYE'DE KADIN GÜVENLİĞİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Hüsna Nur KOÇAK

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR

2019, XII +144 sayfa

Feminist bakış açısına sahip çalışmacılar Uluslararası İlişkiler disiplinde olduğu gibi güvenlik alanında da kadının temsil edilmediğini, alana hakim olan ataerkil bakış açısının kadını alan dışına ittiğini ifade etmektedirler. Güvenlik ise, bir ülke barış halindeyken bile sağlanması gereken bir ihtiyaçtır. Barış koşullarında ise güvenlik kavramı çok farklı anlamlar ifade etmektedir. Galtung, yapmış olduğu çalışma ile alana pozitif barış kavramını kazandırmış ve pozitif barışın şiddetten arınmış bir toplumda var olabileceğini ifade etmiştir. Pozitif barış ise içerisinde kültürel şiddeti de barındıran yapısal şiddetin ortadan kalkması ile sağlanabilmektedir. Barış halindeki bir devlet içerisinde kadının güvenliği, pozitif barış ortamının sağlanması ile mümkün olmaktadır.

Bu tezde, örnek olarak Türkiye'nin ulusal güvenlik politikaları, resmi güvenlik belgeleri olan Milli Güvenlik Siyaset Belgeleri üzerinden değerlendirilecektir. Belgeler feminist bakış açısı ile incelenecektir. İncelemeler sonucunda Türkiye'de kadının güvenliğinden yola çıkılarak pozitif barış ortamının var olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılacak, pozitif barış ortamının olmadığı sonucuna ulaşılması durumunda öneriler getirilecektir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Feminist Güvenlik, Pozitif Barış, Milli Güvenlik Siyaset Belgeleri, Türkiye

ABSTRACT

FEMINIST SECURITY THEORIES AND STRUCTURAL VIOLENCE: A CRITICAL ANALYSIS ON WOMAN SECURITY IN TURKEY

Hüsna Nur KOÇAK

Master Thesis, Department of International Relations

Supervisor: Doç Dr. Bülent Sarper AĞIR

2019, XII + 144 pages

Feminist viewers say that women are not represented in the field of security, as in the discipline of International Relations, and that the patriarchal perspective that dominates the field pushes the woman out of the field. Security, on the other hand, is a need that must be met even when a country is at peace. In peace conditions, the concept of security has very different meanings. Galtung gave the concept of positive peace to the field and stated that positive peace can exist in a non-violent society. Positive peace can be achieved by eliminating structural violence which includes cultural violence. The security of women in a peaceful state is only possible through the establishment of a positive peace environment.

In this thesis, as an example, Turkey's security policies, will be judged on National Security Policy documents that are the official security documents of Turkey. Documents will be examined from a feminist perspective. As a result of studies, it will be tried to reveal whether there is positive peace in Turkey or not starting from the woman's safety, if it is concluded that there is no positive peace environment, recommendations will be introduced.

KEYWORDS: Feminist Security, Positive Peace, National Security Policy Documents, Turkey.

ÖNSÖZ

Güvenlik, insanlık var olduğundan itibaren insanlık için bir ihtiyaç olarak ihtiyaçlar hiyerarşisinde yerini almıştır. Değişen dünya ve değişen koşullar ile birlikte güvenlik kavramı da değişmiş ve dönüşüme uğramıştır. Alanda çalışmam ve her gün kadın ile olan ilişkimin güvenlik çalışmalarına olan ilgim ile birleşmesi sonucunda, kadının güvenlik meselelerinde nerede durduğunu düşünmeme neden olmuştur. Güvenliğin sadece askeri bakış açısı ile gerçekleştirilemeyeceğine olan inancım, kadın güvenliğini feminist bir perspektif ile ele almama neden olmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak; yoğun çalışma temposu içerisinde bana değerli zamanını ayıran, yeri geldiğinde noktalama işaretlerine kadar tezimi düzeltecek şekilde dikkatle tezimi irdeleyen ve bana yol gösteren kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR'a en derin teşekkürlerimi sunarım. Sosyoloji lisans programından mezun olan bir öğrenci olarak, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans yapmama olanak tanıyan, bana yeni dünya görüşü kazandıran ve yüksek lisans öğrenimim boyunca bana her konuda destek olan Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü hocalarımın tümüne teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatım boyunca benden sevgisini ve ilgisini esirgemeyen, aldığım kararlara her zaman saygı duyarak beni destekleyen ve eğitim konusunda beni her zaman cesaretlendiren çok değerli annem Fatma KOÇAK, babam Muammer KOÇAK ve ağabeyim İsmail KOÇAK'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Yoğun çalışma tempom içerisinde, tezi yazamayacağıma dair karamsarlığa düşerek neredeyse yüksek lisans eğitimimi sonlandırmayı düşündüğüm dönemlerde ailemin vermiş olduğu destek ve motivasyonlar bu tezin ortaya çıkmasındaki en büyük etken olmuştur. Bu başarıya imza atmamda gösterdikleri emek nedeniyle kendilerine sonsuza dek minnettar kalacağım.

Hüsna Nur KOÇAK

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	7
1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST GÜVENLİK ÇALIŞMALARI.....	7
1.1. Güvenlik Kavramı.....	7
1.2. Güvenlik Kavramında Değişim Süreci	10
1.2.1. Güvenlik Kavramının Genişlemesi.....	18
1.2.2. Güvenlik Kavramının Derinleşmesi	23
1.3. Kavram Olarak Feminizm ve Tarihsel Gelişimi.....	26
1.3.1. Feminist Bakış Açısı ile Ortaya Çıkan Feminizm Türleri.....	30
1.3.2. Barış Çalışmaları ve Yapısal Şiddet	36
1.3.3. Feminist Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Kavramı	43
1.4. Erkek Egemen Uluslararası İlişkiler Alanına Bir Eleştiri Olarak Feminist Uluslararası İlişkiler	46
1.4.1. Bir Güvenlik Eleştirisi Olarak Feminist Güvenlik	53
2. BÖLÜM	59
2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI	59
2.1. Türkiye Cumhuriyeti’nin Güvenlik Politikalarına Genel Bir Bakış.....	59
2.2. 1923-1991 Arası Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı	63

2.2.1. Atatürk Döneminde Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı	64
2.2.2. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Politikaları	65
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Değişen Güvenlik Algıları.....	70
2.4. Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Politikaları	76
3. BÖLÜM	82
3. TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI'NDA KADIN	82
3.1. Sosyo-Politik, Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Olarak Türkiye'de Kadın	82
3.2. Türkiye'de Kadın Hareketleri.....	95
3.2.1. Kadın Hareketleri Sonucu Hukukta Kadın	102
3.3. Türkiye'nin Resmi Güvenlik Anlayışı: Milli Güvenlik Siyaset Belgeleri	104
3.3.1. 1990'lı Yıllarda MGSB ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Feminist Eleştiri	106
3.3.2. 2000'li Yıllarda MGSB ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Feminist Eleştiri	112
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	121
5. KAYNAKLAR	132
ÖZGEÇMİŞ	144

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi	7
Şekil 1.2. Genişleyen Barış ve Şiddet Kavramı	39

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Genişletilmiş Güvenlik Kavramları	24
--	----

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
FETÖ/PDY	: Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması
HP	: Halkçı Parti
KA-DER	: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği
KSAUM	: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	: Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Bir Âdem ve bir Havva ile başlayan insanlığın hikâyesi, yasak elmanın yenmesi ile birlikte dünyada devam etti. Cennetten kovulmaya sebebiyet vermekle suçlanan kadının mücadelesi, insanlık tarihiyle de başlamış oldu. Günahların sebebi, şeytanın insan hali olarak görülen kadınlar insanlık tarihi boyunca cadı oldu yakıldı, cariye oldu satıldı, kısırlaştığı iddia edilerek bilim dünyasının dışına itildiler. Bununla birlikte, kadın her zaman görünmez oldu demek yanlıştır. İsa'dan önce yaşayan medeniyetler ile ilgili net kaynaklar olmasa da yapılan kazı çalışmalarında tanrıça heykellerinin bulunması, kadının bazı topluluklarda güçlü bir konumu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle kadının asıl mücadelesi İsa'dan sonra başladı da denilebilmektedir. 18. yüzyılda görünür olmaya başlayan kadın hareketleri ilk dönemlerinde yurttaş olabilme mücadelesi olarak başlamış ve cinsiyet eşitliğinin savunulması şeklinde ilerlemiştir. Kadın hareketleri günümüzde de aktif olarak devam etmektedir. Yasalar önünde erkek ile eşit olan kadın, uygulamada karşılaştığı ayrımcılık ile mücadelesini sürdürmektedir. Kadın, erkeğin olduğu her alanda var olabilmek için verdiği mücadeleyi “güvenlik” konusunda da vermektedir. Tüm canlıların ortak ihtiyacı olan güvenlik, hem fiziksel hem de psikolojik bir ihtiyaçtır. Kadının kendi temel kaygılarını savunmasından men edilmesi başlı başına bir güvenlik meselesidir.

Güvenlik Çalışmaları ise kendi içerisinde çeşitli tartışmaların ortaya çıktığı ve devam ettiği bir alan olarak Uluslararası İlişkiler literatüründe yer almaktadır. Dünya tarihi savaşlar tarihi olarak karşımıza çıkmakta olup, sıcak savaşların olduğu bir dönemde güvenlik, savaştan galip çıkma ya da savaştan uzak durma şeklinde algılanmış ve yorumlanmıştır. Savaş ile ilişkilendirilen bir güvenlik anlayışı doğal olarak askeri kapasite gibi savaş ile doğrudan ilişkili yüksek güvenlik politikalarını alanda başat konuma getirmiştir. İki savaş arası dönemde kolektif bir güvenlik anlayışının savaşları ortadan kaldıracığı ve bunun sonucunda barışın yani güvenliğin sağlanacağı fikri İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile son bulmuştur. Askeri kapasiteye odaklanan bir güvenlik anlayışı ise Stratejik Çalışmalar'ın doğmasına neden olmuş ve çıkar ile güç arasında doğal bir bağ olduğunu savunan realist görüş uzun süre Güvenlik Çalışmaları alanına hakim olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda uluslararası sistemde hakim olan barışçıl esintilere, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından rastlanmamış, iki farklı ideolojinin her an yeni bir savaşın doğmasına neden olacağı kaygısı Soğuk Savaş dönemini ortaya çıkarmıştır. Savaşın ihtimal olduğu bir dönemde güvenlik kaygısının artan askeri güç ilişkilendirilmesi

süreç içerisinde normal kabul edilebilmektedir. Ancak savaş ihtimalinin yavaş yavaş ortadan kalkması, ortaya çıkan diğer gelişmeler -petrol krizi ve ekonomik durgunluk gibi- devletlerin güvenliklerinin sadece askeri odaklı olarak ele alınmasının yetersiz olduğu kanaatini oluşturmuştur.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile birlikte iki kutuplu sistem ortadan kalkmış, devletler belirli bir dış düşmanın ortadan kalmasıyla yeni güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Yeni sorunların küreselleşme ile birlikte devletlerin sınırlarını aşması, top ve tüfekte ortadan kaldırılamayacak sorunlar olarak devletlerin karşısına çıkması, yeni bir güvenlik kavramsallaştırması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ile birlikte devletler, artık temel tehdit kaynaklarının devlet dışı aktörler olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmışlardır. Güvenlik kavramının nasıl tanımlanacağı, içerisine hangi konuların dâhil edileceği ya da edilmeyeceği, hangi yöntemlerin kullanılacağı gibi tartışmalar güvenlik gündemini değiştirmiş, kavramın derinleşmesi ve genişlemesi süreci ortaya çıkmıştır. Derinleşen ve genişleyen güvenlik kavramı, yapılan teorik tartışmalar sonucunda içerisinde Stratejik Çalışmalar ve Neorealizmi bulunduran Geleneksel Güvenlik Çalışmaları; Geleneksel İnşacılık, Eleştirel İnşacılık ve Kopenhag Okulu'nu içerisinde bulunduran Üçüncü Yol ve Eleştirel, Feminist, İnsan Güvenliği, Barış Araştırmaları, Post-kolonyal ve Post-yapısal Güvenlik Çalışmalarının içerisinde bulunduğu Yeni Eleştirel Yaklaşımlar gibi Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde güvenliğe ilişkin farklı farklı teoriler ortaya çıkmıştır (Buzan ve Hansen, 2009: 35-38).

Gerçekleştirilen bu çalışmanın temel bakış açısı, feminist bakış açısıdır. Kadını bilginin nesnesi olarak değil, öznesi olarak tanımlayan feminizmin temelinde, eşit haklar mücadelesi yer almaktadır. Eşitsizliğin, ezilen tarafında olan kadının gösterdiği mücadele olan feminizm, aslında tüm cinsiyetler için mücadele etmekte iken, toplumsal cinsiyetçi bakış açısı ile değerlendirilmesi nedeniyle kadının erkek üzerinde tahakkümü olarak yorumlanmış ve yorumlanış biçimi üzerinden maruz kalınan eleştiriler ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Toplumsal cinsiyetçi bakış açısının her yerde olduğu, ortak bakış açısından hareket eden feministler, olay ve olguları değerlendirirken sahip oldukları bakış açılarındaki farklılaşmalar nedeniyle farklı feminizm türleri geliştirmişlerdir. Feminizm, çalışma yapan kişinin de kendisini sorgulamasına neden olan, dış dünyaya eleştiri getirirken kişiye kendisini de sorgulatan bir bakış açısıdır. Bu sebeple tek bir feminist bakış açısı ile çalışmanın ele alınması için feminizmin içselleştirilmesi, savunma yapılacak olan feminizm

türünün en ince ayrıntısına kadar özümsemesi gerekmektedir. Bu da uzun soluklu bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle çalışma belirli bir feminizm türü üzerine kurgulanmamış olup, genel bir feminist bakış açısı ile ele alınmıştır. Bu çalışmada, feminist bakış açısı ile Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt dalı olan Güvenlik Çalışmaları'na feministlerin yapmış olduğu genel eleştirilerden yola çıkılarak Türkiye özelinde bir eleştiri gerçekleştirmek için çaba harcanacaktır. Bu çabaya feminist bakış açısı ile birlikte Barış Çalışmaları da eşlik edecektir. Barış Çalışmaları'nı dahil etmekteki sebep ise Johan Galtung'un literatüre kazandırdığı "yapısal şiddet" kavramı olmuştur. Galtung'un sessiz şiddet olarak tanımladığı yapısal şiddet, toplumda kültürel normlar ile içselleştirilen ayrımcılıklara vurgu yaparak fiziksel şiddete giden sürecin meşrulaştırılma şeklini bizlere sunmaktadır. Çalışma içerisinde toplumsal cinsiyet kuralları ve yapısal şiddetin birlikteliği, kadının ikincil konumunu anlama ve açıklamada yol gösterici olması nedeniyle Barış Çalışmaları'nın önemli bir kavramı olan yapısal şiddet kavramı da eklenecek ve bir başlık altında yapısal şiddet kavramı açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye, negatif barışın olduğu yani savaş halinin olmadığı bir ülkedir. Savaş dönemlerinde kadınların cinsiyet temelli ayrımlardan kaynaklı yaşadığı deneyimler zor ve acımasız olmakta iken barış halinde de kadınların sorunları farklı şekillerde devam etmektedir. Savaş döneminde kadınların yaşadıkları deneyimler üzerine çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, kadınların barış durumunda yaşadıkları olumlu ya da olumsuz deneyimlere güvenlik çalışmaları kapsamında sınırlı bir şekilde değinildiği tespit edilmiştir. Sık sık medyada kadın cinayetleri ya da cinsel saldırı hakkında haberler karşımıza çıkmaktadır. Uzmanlar ise yaşanan olaylardan sonra suçu işleyen kişilere ne tür cezalar verilmesi gerektiğini tartışmaktadır. Şiddet konusunda yapılan çalışmalar bize göstermektedir ki fiziksel şiddet, şiddetin son aşamasıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesi sonucu ortaya çıkan yapısal şiddet, fiziksel şiddetin oluşmasında ve uygulanmasında temel oluşturmaktadır. Bu sebeple yapısal şiddet üzerinde konuşulması, tartışılması ve önlenmesi gereken bir şiddet türüdür. Gerçekleştirilen bu çalışmada feminist bakış açısı ile Türkiye'nin güvenlik politikalarının incelenmesi ve kadının bu güvenlik politikalarında nerede durduğunun belirlenmesi; yapısal şiddet kavramından yola çıkılarak cinsiyet eşitliğinin teminatı olan pozitif barış ortamının var olup, olmadığının sorgulanması ve Uluslararası İlişkiler ve Feminist Güvenlik Çalışmaları alanına katkı sağlayarak, kadının alanda daha da görünür olması için farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde temel kuramsal çerçeveyi açıklamak amacıyla güvenlik kavramının tanımı, derinleşmesi ve genişlemesine öncelikle yer verilecektir. Uluslararası sistemde yaşanan olaylar güvenlik kavramının yeniden tanımlanması ihtiyacını ortaya çıkarmış, kavramın yeniden tanımlanması süreci de yeni güvenlik teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Güvenlik çalışmaları içerisinde eleştirel bir bakış açısına sahip Feminist Güvenlik Çalışmaları, çalışmanın dayandığı teori olması nedeniyle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Feminist Güvenlik Çalışmaları'nın ayrıntılı açıklanması ile devam edilecektir. Güvenlik alanında feminist eleştirilere geçilmeden önce, feminist bakış açısının tarihsel arka planı ve eleştirilerin temel dayanağı olan toplumsal cinsiyet kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Barış döneminde kadının güvenlik alanındaki konumunun irdelenmesi amaçlandığı için kuramsal çerçeveye dahil edilen Barış Çalışmaları ve “yapısal şiddet” kavramı da temel hatlarıyla açıklanmaya çalışılacak, yapısal şiddet kavramını literatüre kazandıran Galtung'un çalışmalarına ayrıntılı olarak yer verilecektir. Böylece savaşın olmadığı bir ortamda şiddetin nasıl bu kadar yaygın olduğu Barış Çalışmaları'ndan destek alınarak açıklanacaktır. Son olarak asli bakış açısı olan Feminist bakış açısının öncelikle Uluslararası İlişkiler disiplinine daha sonra güvenlik alanına yaptığı eleştirilere yer verilecektir. Feministler öncelikle eleştirilerini Uluslararası İlişkiler ve siyaset alanına yöneltmişlerdir. Alanda erkek egemen görüşün hakim olduğunu ve kadının alan dışına itildiğini ifade eden feministler, buradan yola çıkarak güvenlik alanında da kadının yer almadığını ifade etmişler, kadının alan dışına itildiğinin düşüncesinden yola çıkılarak ve feminist bakış açısının Uluslararası İlişkiler disiplinine ve güvenlik alanına getirdiği eleştirilere yer verilerek çalışmanın temel kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin güvenlik politikaları dönemlere ayrılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Buradaki amaç, Türkiye'nin güvenlik politikalarında kadının yerinin tartışılmasından önce, genel olarak Türkiye'nin güvenlik politikaları aracılığıyla, Türkiye'nin güvenliğinin hangi bakış açısı ile ele alındığının anlaşılmasıdır. Bu bölümde Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar Türkiye'nin güvenlik politikaları dönemler şeklinde ele alınacaktır. Dönemler Türkiye'nin kendine has özel durumları ve uluslararası sistemde yaşanan kırılma noktalarına göre belirlenecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün benimsediği güvenlik politikaları ayrı başlık altında ele alınırken, uluslararası sistemde dönüm noktaları olan İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası dönem ayrı olarak ele alınacaktır. Türkiye'nin en uzun süre

yönetimini elinde tutmakta olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin politikaları ise ayrıca değerlendirilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'nin güvenlik politikalarında kadının yeri incelenecektir. Güvenlikte kadının yeri ele alınmadan önce Türkiye'de kadının sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik konumu açıklanmaya çalışılacak, böylece güvenlik politikalarında kadının konumuna dair ipuçları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Türkiye'de kadın hareketleri ele alınacak ve hukuki olarak kazanımlarına değinilecektir. Hukuki olarak elde edilen kazanımlar somut kazanımlar iken, uygulamada elde edilen kazanımlar soyut yani düşünsel alanda elde edilen kazanımlardır. Hukuki kazanımlara yer verilmesindeki amaç Türkiye'nin düşünsel alandaki kazanımları hakkında fikir sahibi olmaktır. Böylece kadının toplumsal konumunun ele alınmasındaki gibi kadının güvenlik konularındaki konumunun yorumlanmasında bizlere yol gösterici olacaktır. Dördüncü bölümde son olarak çalışmanın odak noktasını oluşturan Türkiye'nin resmi güvenlik belgeleri üzerinden Türkiye'nin güvenlik politikalarına feminist bir eleştiri getirilmeye çalışılacaktır.

Türkiye'nin resmi güvenlik politikaları, Milli Güvenlik Siyaset Belgeleri (MGSB) aracılığıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Kamuoyunda *gizli anayasa* ya da *kırmızı kitap* olarak bilinen ve Milli Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanan MGSB'ler Türkiye'nin güvenlik gündemini belirleyen asli belgeler olup, değişen tehdit algılarına göre güncellenmektedirler. Gizli belgeler olmaları nedeniyle belgelerin tam içeriklerine ulaşılamamaktadır. Belgelerin tam içeriğine ulaşılamaması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada, belgeler hakkında basında yer alan haberler aracılığıyla elde edilen bilgiler kullanılacak ve belgelerin içeriğinden yola çıkılarak Türkiye'nin güvenlik politikalarına feminist bir eleştiri gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. MGSB'lerin içeriklerine 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yıllarda ulaşılması nedeniyle 1990'lı ve 2000'li yıllar olarak iki başlık altında değerlendirilecektir.

Son bölüm olan Tartışma ve Sonuç bölümünde çalışmanın genel değerlendirmesi yapılacaktır. Türkiye'nin güvenlik politikaları ve MGSB'ler bir arada değerlendirilecek ve feminist bakış açısı ile yorumlanacaktır. Toplumsal cinsiyet normları ve yapısal şiddet kavramlarının sağladığı bakış açısı ile hareket edilecektir. Yapılan yorumların sonunda çalışmaya başlarken öne sürülen varsayımlar ile elde edilen sonuçlara değinilecek,

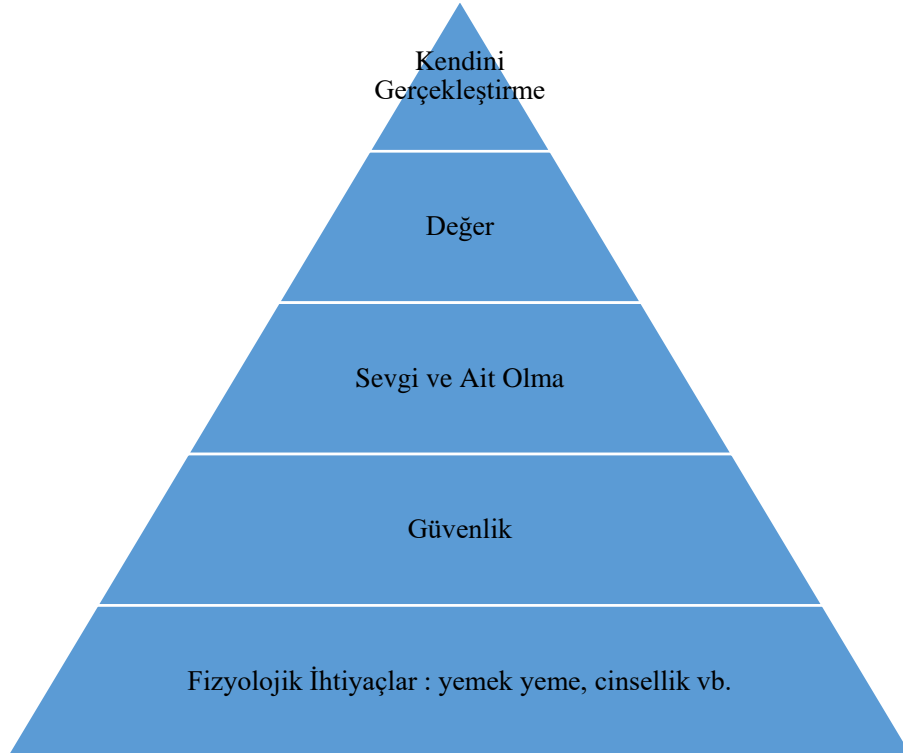
Çalışmanın Güvenlik alışmaları alanına olası katkısı değerlendirilecektir. Ayrıca alışma sonucunda bir takım öneriler de getirilmeye çalışılacaktır.

1. BÖLÜM

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST GÜVENLİK ÇALIŞMALARI

1.1. Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı bireyden topluluğa, topluluktan devlete kadar her dönemde insanlığı ilgilendiren bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Tarih, psikoloji, siyaset bilimi gibi çalışma alanları kendi perspektifinden konuyu ele almış, teoriler üretmiştir. Abraham Maslow (1943), insanları özünde iyi kabul ederken, insanların potansiyelini geliştirme, doğruyu ve güzeli arama gibi eğilimleri doğuştan elinde bulundurduğunu var saymaktadır (Lester ve Brannon, 2005: 423). Maslow, insanların sağlıklı bir şekilde dünyayı deneyimleme yeteneğine sahip, açık ve güvenilir olduğuna inanmaktadır ve bu inanca göre insanlar, doğal olarak kendini gerçekleştirme motivasyonuna sahiptir (Lester ve Brannon, 2005: 423). Kendini gerçekleştirme psikolojik gelişimin en üst noktasını oluşturmaktadır. Maslow kendini gerçekleştirmeye giderken merdiven olarak da tanımlayabileceğimiz bir hiyerarşiden bahsetmektedir. Buna göre her basamaktaki ihtiyaç giderildiğinde bir üst basamaktaki ihtiyaca yönelik bir motivasyon oluşmaktadır (Lester ve Brannon, 2005: 423).

Şekil 1.1. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow, yaptığı çalışma ile güvenlik ihtiyacını, insanın temel ihtiyaçları içerisinde temel fizyolojik ihtiyaçlardan sonraki sıraya koymuştur ve bu psikolojik dürtü devleti yöneten insanın siyaset edimine de yansımıştır. Buradan yola çıkılarak denilebilir ki güvenlik, aynı zamanda fiziksel bütünlüğün korunmasından da öte psikolojik bir ihtiyaçtır. Güvenlik kavramının tanımlarına baktığımızda birçok farklı tanım olduğu göze çarpmaktadır. Bunun altında yatan nedenin güvenlik kavramının fiziksel ya da psikolojik boyutuna odaklanması ya da güvenlik kavramını ele alan teorilerin ya da teorisyenlerin referans noktasının birbirinden farklı olması olarak varsayılmaktadır. Güvenlik kavramının farklı anlamlarda kullanımı aynı zamanda güvenlik çalışmaları içerisinde birbirinden farklı güvenlik teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kavram ile teori üretiminin birbirini karşılıklı olarak etkilediği görülmektedir. Barry Buzan ilk basımını 1983 yılında yapmış olduğu “People, State and Fear: The National Security Problem in International Relations” eserinde, o yıla kadar Uluslararası İlişkiler literatüründe “güvenlik” kavramının “azgelişmişliğine” vurgu yapmıştır. Buzan, literatürde “güç” ve “barış” üzerine odaklanılırken; “güvenlik” kavramının bu çalışmalar içerisinde “azgelişmiş” (underdeveloped) kavram olarak kaldığını ifade eder ve aslında güvenlik kavramının 1980’lerde mevcut kullanımının dışında daha fazla anlam taşıdığını belirtir (Buzan, 1983: 1-9). Buzan, burada güvenlik kavramının Stratejik Çalışmalar içerisinde bir alt dal olarak, askeri alanın dar kapsamına dâhil edildiğinden bahseder (Buzan, 1983: 1-9). Farklı güvenlik teorilerine ileride kısaca değinilecek olup ilk önce güvenlik kavramının genel olarak ne manaya geldiğine bakılacaktır.

Türk Dil Kurumu (TDK), güvenlik kelimesini “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet”, “Devlet olarak örgütlenen bir toplumun düzen ve güvenirlilik içinde bulunması durumu” ve “Bütün gerekseme ve isteklerin güven altında bulunması” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, T.Y.). TDK’nın tanımına baktığımızda, güvenlik kavramının hem devleti, hem toplumu hem de insanı referans nesnesi olarak aldığı görülmektedir. Güvenlik terimi, ilk olarak Cicero ve Lucretius tarafından zihnin felsefi ve psikolojik durumunu ifade eden anlamında “securitas” olarak yaratılmış ve M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren “Pax Romana” bağlamında temel bir siyasi kavram olarak kullanılmıştır (Brauch, 2008: 2-3). Helenistik Dönem’de kent devletlerinin diğer kent devletlerine karşı kendisini koruması iken, imparatorlukların kurulmasından sonra imparatorluklar için güvenlik, imparatorluğun toprak bütünlüğünün korunması, hazine gelirlerinin devamlılığının sağlanması ve yeni topraklar

kazanılması olmuştur (Demir, 2009: 12). Modern güvenlik kavramı iç güvenliğin, dış güvenlikten ayrıldığı merkezi krallıkların ortaya çıktığı 17. yüzyıldan itibaren gelişme göstermiştir (Brauch, 2008: 3). İç güvenlik, Hobbes ve Pufendorf tarafından egemenin halka karşı temel görevi olarak vurgulanırken, Amerikan anayasasında özgürlükle ilişkilendirilmiş, Fransız İhtilali döneminde Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde özgürlük, mülkiyet ve baskıya direnme ile birlikte güvenlik dört temel insan haklarından biri olarak ilan edilmiştir (Brauch, 2008: 3). Bu da bize göstermektedir ki güvenlik kavramı her dönem güncellenmesi gereken canlı bir kavramdır.

Giocomo Luciani (1989), güvenliği dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı kendini koruyabilme olarak tanımlamıştır (akt. Çetinkaya, 2012-2013: 242). Arnold Wolfers'a göre "güvenlik" in iki yüzü vardır: Nesnel olarak kazanılmış değerlere yöneltilen tehditleri ölçerken, öznel olarak bu değerlere saldırılacağı yönünde korkuların olmamasıdır (Wolfers, 1952: 484-485). Toplumların ve kişilerin farklı siyasi bakışları ya da felsefi görüşleri farklı farklı güvenlik anlayışının oluşmasında etkili olmuştur (Yılmaz, 2017: 66). Ken Booth (1997) "Güvenlik bizim ürettiğimiz bir şey. Özneler arası üretilmiş bir ikincil gerçeklik. Siyaset ile ilgili farklı dünya görüşleri ve tartışmalar farklı güvenlik görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur" sözleriyle güvenlik kavramının net bir tanımının olmamasını, güvenlik kavramının türetilmiş bir kavram olması ile açıklamaktadır (Booth, 1997: 106). Başlarda güvenlik denildiğinde "fiziksel saldırıya karşı ülke topraklarının savunulması" kastedilse de zamanla devletin ekonomik, sosyal ve politik çıkarlarının sağlanması ve korunması anlamlarını da içermiştir (Yılmaz, 2017: 66). Böylece güvenlik kavramı dar kalıplarından kurtulup, sadece fiziksel güvenliğin ötesine geçmiş sosyal, siyasal ve ekonomik güvenliğin toplamı şekline dönüşmüştür. Güvenlik ile ilgili yapılan tanımlardan bazıları şöyledir: Kay Sean (2006), "Uluslararası sistemin, ülkelerin veya bireylerin istikrarına yönelik bir tehdit olmaması durumudur"; Ian Bellamy (1981), "Devlet açısından baktığımızda güvenlik; barış zamanında kendi değerlerini tehditlere karşı koruyabilme ve olası bir savaş halinde zafer kazanabilme gücüdür" (akt.Yılmaz, 2017: 67). Güvenlik kavramının tanımlarına bakıldığında güvenlik kavramı farklı anlamlar olsa da toplumsal yaşama geçişten itibaren korunma, barınma ve var olma durumunu sürdürme manasına gelmektedir (Demir, 2009: 11).

2005 yılında Avrupa Standardizasyon Komitesi güvenliğin tanımını, "Bir kişi, toplum, örgüt, sosyal kuruluş, devlet ve onların vasıtalarının (eşyalar, altyapı vb.), suç

faaliyetleri, terörizm ve diğer saldırı veya düşmanca hareketler ve afetler (doğal veya insan tarafından) gibi tehlike veya tehditlere karşı korunmasının gerekli olduğu sanılan veya teyit edilen durumdur” şeklinde yapmıştır (akt.Yılmaz, 2017: 67). Buzan, *People, States and Fear -An Agenda for International Security Studies in the Post -Cold War Era* isimli kitabında gerçek güvenliğin tehditten özgür kalabilme gayreti olduğunu belirtmiştir (Buzan, 2007/2015: 37). Brauch, güvenlik kavramını barış ile yakından ilişkili olduğunu belirtirken, güvenliğin büyük çaplı kamu harcamalarını meşrulaştırmak için kullanıldığını ifade etmektedir (Brauch, 2008: 2). Güvenlik kavramının bağımsız bir anlamı olmadığı, bir bağlam ve bireysel ya da toplumsal değer sistemi ve bunların hayata geçirilmesi ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir (Brauch, 2008: 2). Güvenlik kavramına toplumsal olarak bakıldığında tehlike, risk, düzensizlik ve korkunun karşıtı olarak koruma, risk yokluğu, kesinlik, güvenilirlik, itimat ve güven ile öngörülebilirliğe ilişkin kullanılırken, sosyal bilim terimi olarak anlamca muğlaktır (Brauch, 2008: 4). Uluslararası ilişkilerin doğasını anarşik olarak kabul eden Brauch, bu anarşik doğanın beka ile ilgili kaygılar ortaya çıkardığını, bu kaygıların da güvenlikle meşguliyeti doğurduğunu ifade etmektedir (Brauch, 2008: 5).

Özetle güvenlik kavramına çok farklı değerler yüklendiği görülmektedir. Güvenlik kavramının ortaya çıkışıyla birlikte bireyler ve devletler güvenliğe dair birbirinden farklı bakış açıları geliştirmiştir. Güvenliğe dair oluşan farklı bakış açıları, güvenlik çalışmalarında çok farklı teorilerin ortaya çıkmasına ve güvenliğin referans nesnesinin ve gündeminin değişmesine neden olmuştur. Uluslararası İlişkiler alanında güvenlik kavramının referans nesnesinin değişmesi derinleşme, gündeminin değişmesi ise genişleme olarak adlandırılmaktadır. Derinleşen ve genişleyen güvenlik kavramının ne manaya geldiği ve güvenlik çalışmalarına etkisine geçmeden önce güvenlik kavramının değişimine neden olan tarihsel süreç incelenecektir. Tarihsel süreç, güvenlik kavramının canlı bir kavram olduğu ve içinde bulunan dönemlerin ihtiyaçlarına göre güncellenmesi gerektiği varsayımını doğrulamak için incelenecektir.

1.2. Güvenlik Kavramında Değişim Süreci

Her şeyde olduğu gibi değişen dünya ile birlikte güvenlik kavramında da bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Yaşanan savaşlar, uluslararası sistemde gerçekleşen değişimler, teknolojik gelişmeler ve değişen algılar güvenlik kavramında değişime neden olmuştur. Bu bölümde güvenlik kavramının değişimine neden olan süreç ele alınacak, böylece kavramın derinleşmesinin ve genişlemesinin arka planında yer alan nedenler ortaya

konulmaya çalışılacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Kant'ın Sürekli Barış'ından etkilenen Woodrow Wilson, Milletler Cemiyeti'nin güvenlik kavramını "kolektif güvenlik" üzerine oturtmuş fakat hemen akabinde -iki dünya savaşı arası dönemde- güvenlik kavramı hiç kullanılmazken savunma, ulusal beka, ulusal çıkar, egemenlik ya da güç göndermeleri döneme hakim olmuştur (Brauch, 2008: 3). "Ulusal Güvenlik" kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında -1947'de- "Amerika'nın dünyanın geri kalanı ile ilişkisini açıklamak için Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya atılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmış ve Soğuk Savaş döneminde devletlerin tek amacı sistemde var olmak olduğu için güvenliğe ilişkin vurguları hep ulusal güvenlik üzerine olmuştur (akt. Brauch, 2008: 4). Bu da güvenlik kavramının askeri becerilerin geliştirilmesiyle özdeşleşmesine, güvenlik çalışmaları ile ilgilenen akademisyenlerin ve politika üretkenlerin dikkatinin hep bu konu üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Son yıllarda ise bu eğilim değişerek etnik merkezli olmakla eleştirilmiş ve ulusal güvenliğin uluslararası güvenlik ve küresel koşullarla birlikte açıklamaya yönelik bilimsel çalışmalar ön plana çıkmaya başlamıştır.

Güvenlik Çalışmaları alanı 1940'larda ABD'de Amerikan-güdümlü ve herhangi bir disipline bağlı olmadan doğmuştur (Açıkmeşe, 2014: 245). İkinci Dünya Savaşı ile başlayıp 1960'ların ortasına kadar devam eden dönem "Altın Çağ" olarak adlandırılmış ve bu dönemde güvenlik ile ilgili çalışmaların büyük çoğunluğu düşünce kuruluşları (think tanks) içerisinde gerçekleşmiştir (Walt, 1991: 214) Güvenlik çalışmalarının ilk dönem literatüründe oldukça dar bir güvenlik tanımı benimsenmiş olup uluslararası alanda yaşanan bir gerginlikte askeri dengeyi sağlamak için askeri kaynaklar dışında diğer kaynaklar göz ardı edilmiştir (Walt, 1991: 215). Algılar ve inançlar, olası savaş durumunun ortaya çıkmasında etkili olmasına rağmen erken dönem çalışmalarında ilk vuruş kapasitesine odaklanmıştır (Walt, 1991: 215).

1960'larda güvenlik çalışmaları alanında yetişen kişilerin devlet görevlisi olarak çalışması ve buna bağlı olarak akademik alanda ve üniversitelerde güvenlik çalışmalarını devam ettirecek kişilerin bulunmaması, Vietnam Savaşı'nın başlaması, Yumuşama Dönemi'ne girilmesi gibi olaylar sonucunda güvenlik çalışmaları düşüşe geçmiş, dikkatler politik ekonomi konularına kaymıştır (Walt, 1991: 216). Güvenlik alanına dikkatlerin yeniden kayması 1970'lerin ortasında Vietnam Savaşı'nın bitmesi ile olmuş ve "uluslararası güvenlik" konusu güvenlik gündeminde kendine yer bulmuştur (Walt, 1991: 216).

Güvenlik kavramı, 1940'lardan 1980'lere kadar devletleri ilgilendiren askeri sorunlar çerçevesinde devletlerin uyguladığı güç politikaları ile özdeşleşmiştir (Açıkmeşe, 2014: 242). Daha önce de bahsedildiği gibi güvenlik kavramının az gelişmişliği Soğuk Savaş sonrası döneme kadar alanın gelişmesine engel teşkil etmiştir. Buzan, güvenlik kavramının az gelişmişliğini beş farklı nedenle açıklamaktadır. Birincisi, güvenlik kavramı dönemin bilim insanları tarafından karmaşık bir kavram olarak görülmüş ve daha işlenebilir kavramlar lehine güvenlik ihmal edilmiştir (Buzan, 2007/2015: 29). Kavramın karmaşıklığı ise kavramın politik bir değer taşıması nedeniyle özünde tartışmaya açık bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır (Buzan, 2007/2015: 29). İkinci olarak güvenlik kavramının, alana hakim olan realist paradigmanın gölgesinde kalarak askeri gücün bir yan ürünü olarak ele alınmasıdır (Buzan, 2007/2015: 30). Güvenlik kavramının az gelişmişliğinin üçüncü nedeni, idealizmin realizme başkaldırışıdır. İdealizmi savunanlar realist görüşü reddetmişler fakat bunu yaparken 1930'lardaki kolektif savunma fikrinin olumsuz tecrübesinden yola çıkarak barış fikrine odaklanmışlardır (Buzan, 2007/2015: 30). Dördüncü neden ise Stratejik Çalışmalar'ın doğasından kaynaklanmaktadır (Buzan, 2007/2015: 31). Stratejik Çalışmalar, enerjisinin büyük bir bölümünü yeni gelişmelere harcamak zorunda kalmış, silah teknolojisi ve silahların yayılması ile ilgili konulara odaklanarak kısa vadeli sorunlara yönelmek zorunda kalmıştır (Buzan, 2007/2015: 31). Stratejik Çalışmaların bir diğer özelliği ise Batı savunma ihtiyaçlarının bir ürünü olarak ortaya çıkması ve politika odaklı olmasıdır (Buzan, 2007/2015: 31-32). Yani Stratejik Çalışmalar'ın, ortaya Güvenlik Çalışmaları'nın gelişimi için gerekli olan tutarlı politikalar koymak yerine mevcut durumda var olan tehditlere yönelerek kısa vadeli çözümler sunması, Güvenlik Çalışmaları'nın kurumsallaşmasını geciktirmiştir. Beşinci ve son neden ise politika üreticileri, tanımsız bir ulusal güvenlik kavramına sığınarak hem iç politikada eylemlerini meşrulaştırabilmekte hem de dış politikada niyetlerini saklayabilmektedirler (Buzan, 2007/2015: 32).

Güvenlik kavramının az gelişmişliğinin nedenleri doğrultusunda Güvenlik Çalışmaları'nın ilk dönemine baktığımızda, Uluslararası İlişkiler disiplinine hakim olan realist okulun varsayımlarının 1980'lere kadar Güvenlik Çalışmaları'na da hakim olduğunu ve alanı Stratejik Çalışmalar şeklinde şekillendirdiğini görmekteyiz (Açıkmeşe, 2014: 246). Buna göre Stratejik Çalışmalar devleti güvenliğin hem öznesi hem de nesnesi olarak ele almıştır (Açıkmeşe, 2014: 246). Walt, güvenliğe dair sahip olunan bilginin değişimi, güvenlik çalışmalarının akademide yer alması, araştırma desteğinin sağlanması ve alana ait

normların ve inançların değişimi ile birlikte Güvenlik Çalışmaları'nın da değişime uğradığını belirtmektedir (Walt, 1991: 228).

Güvenlik Çalışmaları, içinde doğduğu Soğuk Savaş ortamında Ulusal Güvenlik Çalışmaları ya da Stratejik Çalışmalar gibi farklı kavramlarla ifade edilirken, günümüzde daha kapsamlı olarak Güvenlik Çalışmaları olarak adlandırılmaktadır (Açıkmeşe, 2014: 246). Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında ortaya çıkan Güvenlik Çalışmaları görece olarak yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmakta olup, "devlet yönetimi" olarak adlandırılan silahların kontrolü, kriz yönetimi, diplomasi gibi olası savaş ihtimali ve savaşın karakteri ile ilgili konuları da içermektedir (Walt, 1991: 213). Stephen M. Walt, 1991 yılında yayınlanan *The Renaissance of The Security Studies* çalışmasında askeri gücün ana konu olarak alanda halen mevcudiyetini korumakta olduğu gibi güvenlik çalışmaları literatüründe, genel olarak realist paradigmanın örtüştüğünü ifade etmektedir (Walt, 1991: 212). Walt, çalışmasında, Stratejik Çalışmalar'da generaller gibi askeri kökenli olanların güvenlik konusunda başat konumdaki mevcudiyetini sürdürürken, ancak İkinci Dünya Savaşı sürecinde sivillerin de askeri planlamaya dahil olduğunu ifade etmektedir (Walt, 1991: 214). Soğuk Savaş döneminde, güvenlik çalışmalarında yalnızca askeri konuların devlet merkezli analizine yoğunlaşılırken, iki kutup arasındaki gerilimin önce azalması daha sonra tamamen son bulması ile birlikte devlet dışı aktörler ve askeri nitelik taşımayan sorunlar da analiz kapsamına dahil edilmiştir (Açıkmeşe, 2014: 246). Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB dağılması ile birlikte uluslararası sistemde askeri tehditlerin dışındaki diğer tehditler de görünür olmuş ve güvenlik, artık Stratejik Çalışmaların ötesinde yeni bir tanımlamaya ihtiyaç duyar hale gelmiştir (Açıkmeşe, 2014: 243). Soğuk Savaş'ın son zamanlarında askeri tehditlerin öneminin azalması ile birlikte daha önce üzerinde durulmayan ekonomik, çevresel, toplumsal, siyasi vb. diğer sorunların güvenliği etkilediği gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır (Açıkmeşe, 2014: 247). Ayrıca bu sorunların sadece devleti değil devlet-dışı aktörleri de etkilediği görülmüştür (Açıkmeşe, 2014: 247). Böylece hem güvenlik alanında çalışan kişilerin sivilleşmesi hem de askeri nitelik taşımayan güvenlik tehditlerinin varlığının kabul edilmesi ile birlikte güvenlik alanında dönüşüm başlamıştır.

1980'lerden itibaren güvenlik, Stratejik Çalışmaların dar kalıbına sığmamış; Soğuk Savaş'ın son bulması ile birlikte savaş büyük güçler arasında gerçek bir ihtimal olmaktan çıkarken beraberinde, nükleer silahlar ve bu silahların savaşta kullanılmasına yönelik korku da ortadan kaldırmıştır (Buzan, 2008: 116). Nükleer gerilimin de yavaş yavaş ortadan

kalkmaya başlaması ile birlikte güvenliğin, sadece askeri sorunlar tarafından değil yoksulluk, nüfus fazlalığı, çevre sorunları, siyasi baskılar, suç, ekonomik istikrarsızlık, hastalık ve göç gibi sorunlar tarafından da tehdit edildiği anlayışı benimsenmeye başlamıştır (Açıkmeşe, 2014: 242). Soğuk Savaş'ın son yıllarında, güvenlik çalışmalarına yeni bir boyut katacak olan, sadece güvenlik tehditleri değil, bu tehditlerden etkilenen ana özneler bakımından da değişim gözlenmiştir (Açıkmeşe, 2014: 243). 17. yüzyıldan Soğuk Savaş'ın sonlarına kadar temel aktör devlet olurken, güvenliği sağlanan da devlet olmuştur. İki savaş arası dönemde, liberal bakış açısı yükselişe geçse de güvenlik kavramı insan güvenliğini kapsayacak şekilde genişleyememiş, sadece barış ve kolektif güvenlik üzerinde durulmuş ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte realist bakış açısı yeniden yükselişe geçmiştir. 1980'lerin son döneminden bu yana gelişen önemli bir tartışma devletin temel gösterilen olarak (ulusal güvenlik) halkı ("insan güvenliği" olarak bireyler ve insanlık) kapsayacak şekilde genişletilip genişletilmeyeceği tartışması olmuştur (Brauch, 2008: 11). Çünkü yeni güvenlik gündemi artık sadece devletleri değil, bireyden uluslararası sisteme ve çok uluslu şirketlerden azınlıklara kadar farklı aktörleri etkiler hale gelmiştir (Açıkmeşe, 2014: 243:243). Bu süreçte askeri güç "ulusal güvenlik" in tek kaynağı olmadığı gibi, askeri tehditler de devletlerin karşı karşıya kaldığı tek tehlike değildir (Walt, 1991: 213). Güvenlik kavramının dönüşümünde Soğuk Savaş döneminde yaşananların etkisi olduğu kadar, savaş sonrası dönemde yaşananlar, özellikle küreselleşme, güvenlik kavramının değişmesine neden olmuştur. Bu süreçte güvenlik kavramı hem derinleşmiş hem de genişlemiştir. Derinleşme ve genişleme ileride daha ayrıntılı olarak açıklanacak olup çalışmanın bu kısmında Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan değişimler ve küreselleşmenin Güvenlik Çalışmaları alanına olan etkisi genel hatları ile ele alınacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde bilim insanları arasında güvenlik konusunda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Fikir ayrılıkları da üç farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Baldwin, 1995: 118). Birinci görüşü savunanlar, uluslararası siyaset alanında askeri gücün önemini yitirdiğini ileri sürmüştür (Baldwin, 1995: 118). Bu görüş içerisinde de bir kısım bilim insanı askeri tehditlerin eskisi kadar yaygın olmadığını, bir kısım bilim insanı ise bir devlet yönetme aracı olarak askeri gücün eskisi kadar etkili olmadığını iddia etmiştir (Baldwin, 1995: 118). Ortaya çıkan ikinci görüş, uluslararası ilişkiler ve ulusal güvenlik konusunda düşünce biçiminin yeniden sorguya çekilmesi gerektiği olmuştur (Baldwin, 1995: 118). Üçüncü görüş ise ulusal güvenlik kavramına daha geniş bakılmasına ihtiyaç olduğu görüşüdür (Baldwin, 1995: 118). Üçüncü görüşü savunan bilim insanlarının

bir kısmı için genişleyen bir güvenlik demek iç meselelerin ulusal güvenlik gündemine alınması demekken, bir kısmı için ulusal refahı tehdit eden askeri olmayan dış tehditlerin güvenlik meselesi olarak ele alınması demektir (Baldwin, 1995: 118). Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri güvenlik tehditleri önceliğini korumakla birlikte ekonomik, sosyal, dini ya da kültürel, ideolojik, çevresel, toplumsal ve sağlıkla ilgili yeni tehdit unsurları ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2013: 269). Bu süreçte bazı bilim insanları askeri olmayan güvenlik tehditlerinin ulusal güvenlik alanı içerisine dahil edilmesini önererek, bu problemlerden birçoğunun -çevre, insan hakları ve demokrasi, ekonomik büyüme vb.- askeri araçlarla çözülemeyeceğini iddia etmiştir (Baldwin, 1995: 130). Bu bakış açısı ile güvenlik çalışmalarına bakıldığında, geleneksel güvenlik çalışmaları önemini yitirmektedir (Baldwin, 1995: 130). Artık tehditler tek boyutlu, devletten devlete değil asimetrik ve çok boyutludur (Erdoğan, 2013: 269). Böylece risk ve tehditlerin kaynağı, zamanı ve şekli önceden tahmin edilememekte ve yeni mücadele alanı bütün dünya olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2013: 269). Baldwin (1995), ortaya çıkan asimetrik tehditlerin askeri tehditler kadar önemli olduğunu hatta askeri tehditlerden bile önemli olduğunu “Kendisini koruyacak silahlı kuvvetleri olmayan bir devlet herhangi bir saldırı sonucunda belki hayatta kalamayabilir fakat içecek suyu ve temiz havası olmayan bir devlet kesinlikle hayatta kalmaz” sözleri ile vurgulamaktadır (Baldwin, 1995: 128).

İkinci Dünya Savaşı esnasında yoğun bir şekilde sivil ölümünün gerçekleşmesi, bu ölümlerin savaş alanından çok soykırım amacıyla toplu şekilde ve sistematik olarak gerçekleştirilmesi, insan hakları konusunu uluslararası alanda gündeme getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında insan hakları konusunda yapılan düzenlemeler sonucunda, bireyin devletle olan ilişkisinde daha önceleri güçsüz konumda olan birey, bu konumundan kurtulmuş; değişen birey-devlet ilişkisiyle birlikte devletin, bireyin ve çeşitli toplumsal grupların güvenliğini tanımlayıcı salt merci olduğu algısı değişmeye başlamıştır (Erdoğan, 2013: 273). Ortaya çıkan yeni güvenlik algısı ile birlikte demokratikleşme, ekonomik kalkınma, karşılıklı bağımlılık, çatışma çözümü, sivil toplumun desteklenmesi ve bireysel hak ve özgürlüklerin korunması gibi sivil çözümler de alanda kendisine yer bulmaya başlamıştır (Ağır, 2015: 108). Küreselleşme ile birlikte medya, internet ve diğer iletişim araçları aracılığıyla dünyanın değişik bölgelerinde bireysel talepler artmaya başlamış, artan taleplerin karşılanması konusunda yöneticilerin yetersiz kalması “sivil toplum” olarak adlandırılan devlet dışı aktörlerin, devletin bazı fonksiyonlarını üstlenmesine neden olmuştur (Erdoğan, 2013: 271). Böylece özel ve sivil alan genişlemiş, kamusal alan

daralmış, birey devlet için vardır olgusunun yerini devlet birey için vardır olgusu almıştır (Erdoğan, 2013: 273).

Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme, güvenlik algılarını etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme bir olay değil, kademeli olarak gelişen bir etkileşim süreci, organizasyon formu ve geleneksel egemenliğin ötesinde bir işbirliğidir (Cha, 2000: 392). Küreselleşme sadece birbirine bağımlı olma değil birbirine nüfuz etme sürecidir (Cha, 2000: 392). Küreselleşme günlük hayatın küresel olaylardan etkilenmesine neden olurken, sınırları genişleten ve aynı zamanda sınırları zayıflatan bir oluşumdur (Cha, 2000: 392). Küreselleşme süreci kendi içerisinde bütünleşme ve parçalanma ikilemini barındırmaktadır. Artan bütünleşme çabalarına rağmen yaşanan parçalanma süreçleri küreselleşmenin karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Ağır, 2015: 101). Avrupa Birliği (AB) bütünleşme sürecini temsil ederken, SSCB'nin ve Yugoslavya'nın parçalanması parçalanmayı temsil etmektedir.

Küreselleşme ile birlikte bireye verilen önem artarken, “kimlik” yeni bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan, 2013: 274). Küreselleşme ile birlikte bireyler birden fazla devlete aidiyet hissedebilmiş (göçmenler gibi) ya da hem bir ulus devlete hem de o devlet içerisindeki alt etnik gruba bağlı olabilmişlerdir (Erdoğan, 2013: 274). Böyle bir ortamda bireyler, devletle rekabet eden yasadışı grupların oluşmasına neden olmuştur (Erdoğan, 2013: 274). Tehdidin kaynağı devlet olmakla birlikte kimlik ile ilişkili olarak birey ve devlet dışı gruplar da birer tehdit kaynağı haline gelmiştir (Ağır, 2015: 110). Küreselleşme ile birlikte “kimlik” bir çatışma kaynağı haline gelmekte, etnik militanlık, organize suç, dini gruplar ve teröristler sadece devletler hatta şehirler için değil, yerel gruplar ve bireyler için tehlikeli olmaktadır (Cha, 2000: 394). Küreselleşme ile birlikte birey ve gruplar tehdidin kaynağı olduğu gibi tehdidin hedefi haline de gelmektedir. Küreselleşme ile birlikte uluslararası güvenlikte küresel şiddet ve insan güvenliği gibi kavramlar geleneksel devletlerarası savaşın yerine, ortak dil olarak yer almıştır (Cha, 2000: 394). Küreselleşme teröristler, suç örgütleri ve uyuşturucu kaçakçılarını daha önce olduğundan daha çok eylemlerini gerçekleştirme imkanı sunmuştur (Cha, 2000: 394).

Küreselleşme ve Soğuk Savaş'ın son bulması, güvenlik algıları üzerinde dönüşüme neden olmuştur fakat ikisinin etkileri birbirinden farklıdır. Soğuk Savaş'ın son bulması ile birlikte, sıcak savaş ihtimalinin de ortadan kalkması, daha önce görünmez olan güvenlik tehditlerinin görünür olmasına neden olmuştur. “Haydut” devletler ya da kitle imha silahları

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra bir tehlike olarak güvenlik gündemine girmiş olsa da bu tehlikeleri ortaya çıkaran ve harekete geçiren şey küreselleşmedir (Cha, 2000: 393). Küreselleşme teknolojinin kolaylıkla erişilebilmesini sağlamış ve bu süreçte ulus devlet teknoloji ve bilgi üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir (Cha, 2000: 393-395). Küreselleşme iç ve dış meselelerin birbirinin içine girmesine ve ulusal hükümetlerin politika üretirken bunlara dikkat etmesine neden olmuş, bu durum da iç mesele gibi görünen suç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularda uluslararası işbirliğine neden olmuştur (Cha, 2000: 397). Suç konusunda olduğu gibi hava kirliliği, salgın hastalıklar, teknoloji ve bilgi transferi gibi konularda ulusal bir mücadelenin yetersiz olduğu görülmüş bu konularda uluslararası bir işbirliğine ihtiyaç duyulmuştur (Cha, 2000: 397). Küreselleşme güvenlik konularında devletleri birbirine bağlayan bir süreç olmuştur. Küreselleşme ile birlikte güvenlik konuları daha karmaşık hale gelmiş, karmaşıklaşan güvenlik konularının karşısında devletlerin de güvenlik yapılanmalarını yeniden düzenlemesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Cha, 2000: 398). Sonuç olarak küreselleşmenin genişleyen güvenlik kapsamı sadece yeni stratejileri değil, yeni mücadele şekillerini de gerektirmektedir (Cha, 2000: 400). Çünkü küreselleşme sürecinde devletin eylemleri ve tercihleri, devletin mutlak egemen olduğu alanların dışına kaymaktadır ve bu durumda devletin mücadele şeklinin değişmesine neden olmaktadır (Ağır, 2015: 100). Tüm bu gelişmelerden yola çıkılarak küreselleşme ile birlikte Victor D. Cha'nın da belirttiği gibi güvenlik politikaları ülkelerin dış politikalarıyla birlikte ele alındığı ya da alınması gerektiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Cha, 2000).

Sonuç olarak SSCB'nin dağılması ile birlikte her an saldırıda bulunabilecek düşman devlet ortadan kalkmış ve güvenlik alanında askeri odaklı bir güvenlik anlayışının ihtiyaçlara cevap vermediği görüşü ortaya çıkmıştır. Göç, salgın hastalık, çevre sorunları ve ülkelerin birbirine bağımlı hale gelmeye başlaması sonucu sınır aşan sorunlar, devletlerin güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Değişen tehdit algısı güvenlik gündemini değiştirirken. küreselleşme ile birlikte ulus devletin tek başına güvenlik sağlayıcı olamaması güvenlik konusunu uluslararasılaştırmıştır. Güvenlik konusunda kolektif bir işbirliğine ihtiyaç olduğu kanaati ortaya çıkmıştır. Bu bölümde güvenlik kavramının genişlemesine ve derinleşmesine giden yolda uluslararası sistemde gerçekleşen olayların güvenlik kavramına etkisi kısaca ele alınmıştır. Gelecek bölümde güvenlik kavramının derinleşmesi ve genişlemesi ile ne kastedildiği, sürecin nasıl geliştiği ele alınacaktır. Derinleşen ve genişleyen güvenlik çalışmalarının açıklanmasındaki amaç ise genelde eleştirel teorilerin

nasıl ortaya çıktığını anlamak özel olarak ise feminist güvenlik anlayışını ortaya çıkaran dinamikleri tasvir etmektir.

1.2.1. Güvenlik Kavramının Genişlemesi

Soğuk Savaş döneminin ortalarından itibaren (1970'den sonra) akademik toplumda genişletilmiş bir güvenlik kavramı tartışılmaya başlanmış, politika tartışmalarında ise Soğuk Savaş'ın son on yılında aşamalı olarak gelişmeye başlamış ve günümüze kadar gelmiştir (Brauch, 2008: 6). Genişletilmiş ve derinleştirilmiş bir güvenlik kavramının ne anlama geldiğine bakmadan önce, güvenliğin dar kapsamından kastın ne olduğuna ve güvenliği dar bir alanda tanımlayan teori ya da teorilerin ne olduğuna kısaca bakmakta fayda vardır. Çünkü güvenlik kavramının kapsamının değiştirilmesine neden ihtiyaç duyulduğu, kavramın nasıl genişletilip derinleştirildiğini anlamak için geleneksel olarak adlandırılan teorileri kısaca ele almak faydalı olacaktır. Klasik güvenlik anlayışı olarak adlandırılan ve askeri temelli güvenlik anlayışına sahip olan güvenlik yaklaşımı, realist uluslararası kuram içerisinde şekillenmiştir (Ovalı, 2004: 114). Realistler de uluslararası sistemin doğa halinin savaş hali olduğunu ve aktör olarak devletlerin çıkar peşinde koştuğunu varsaymaktadır (Sönmezoğlu, 2012: 126). Çıkar ise “güç”tür. Klasik dönem realizmin savlarına bakılacak olursa; temel aktör devlet olmakla birlikte devlet, bağımsız, egemen, faydacı ve rasyoneldir (Efegil, 2012: 58). Anarşik uluslararası sistemde hareket eden devletler, fayda-maliyet hesabı yaparak dış politikalarını belirlemektedirler (Efegil, 2012: 58). Realizm iç politika ve dış politika arasında ayrıma gitmiştir. Morgenthau'ya (1970) göre bu ayrımda en önemli husus, iç politikanın örf, adet, ve kültür çerçevesi içinde cereyan etmesi ve kuvvet kullanma tekelinin devlete ait olmasıdır (akt.Gönlübol, 2000: 5). Bu savlar doğrultusunda realistler, uluslararası ilişkilerde güç dengesi politikasını izlemelerini yani “reel politik” bir yaklaşım önermektedirler (Aydın, 2004: 39). Bu bilgilerden yola çıkarak denilebilir ki tehditler ne olursa olsun temel referans nesnesi devlettir (Ovalı, 2004: 114).

1945-1960 arası dönemde güvenlik güç ekseninde kurgulanmış ve akademik alanı da etkilemiştir (Ovalı, 2004: 114). 1970'lerle birlikte dünyada yaşanan bir takım (petrol krizi, Vietnam Savaşı, ekonomik durgunluk...) olaylar ile değişen uluslararası politik zemin, realist paradigmanın açıklamalarının yetersiz olduğunu göstermiştir (Kurtbağ, 2010: 12). Neorealizm, bu süreçte realizme eleştiri getirerek alanda etkili konuma gelmiştir. Neorealizm, sistemin yapılardan ve birbiriyle etkileşimde olan birimlerden oluştuğunu söyleyerek realist görüşe “yapı” kavramını eklemleyerek yeni bir boyut getirmiştir (Waltz,

1986a: 70). Kenneth Waltz, yapıyı tanımlarken bir devletin içerisindeki yapıya bir de uluslararası sistemin yapısına değinmiş ve bu ikisi arasındaki ayırımı gücün dağılımı üzerinden yapmıştır. İç politikadaki yapıyı hiyerarşik olarak tanımlarken, uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak tanımlamaktadır. İç politikada ast-üst ya da emreden ilişkisi varken, dış politikada düzeni sağlayıcı bir otorite (hükümet) yoktur ve bu sebeple sistem anarşiktir (Waltz, 1986a: 81). Anarşik sistemde bir güvensizlik hakimdir ve bu da devletleri kendi kendilerine yetmeye, kendi kendilerinin güvenliklerini sağlamaya (self-help) yöneltilir. Bu da devletlerin işbirliğini sınırlandırır (Waltz, 1986b: 102). Neorealizm, Realizme eklediği yeni kavramlar ve varsayımlarla askeri güç dışındaki güç alanlarıyla ilgilenmiş olsa da devlet ve güç merkezli güvenlik anlayışından kopamamıştır (Ovalı, 2004: 114). Neorealizm, anarşik uluslararası sistemde devletin bekasını nasıl sağlayacağı ile ilgilenirken, bu amaç doğrultusunda maddi kapasitelerin artırılmasını ve güç dengesinin sağlanmasını önermektedir (Ağır, 2015: 101-102). Neorealizm, askeri güvenlik ve politik güvenliği ön plana çıkararak devletin güvenliğinin sağlanmasını önermiş ve realizmin bir ardılı olarak sistemde güvenlik konularında başat bakış açısı haline gelmiştir (Ağır, 2015: 101).

Buraya kadar olan kısmı özetleyecek olursak, iki savaş arası dönemin iyimser bakış açısı ile ortaya atılan kolektif güvenlik anlayışı, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla yıkılmış ve devlet merkezli bakış açısı alana hakim olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin hemen akabinde, 1940 yılından itibaren 1970'e kadar realizm ve 1970'in sonlarından itibaren neorealizm alana hakim olmuştur. Savaş olasılığının her daim gündemde olduğu bir dönemde devlet ve askeri odaklı bir güvenlik anlayışı ihtiyaçlara cevap verirken, SSCB'nin yıkılması ile birlikte düşman devlet algısı ortadan kalkmış ve devletler kontrolü dışındaki sınır aşan sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel bakış açısı ile bakıldığında halen devletin varlığına ve bütünlüğüne yönelik tehditler devam etmektedir ve askeri güvenlik konuları güncelliğini korumaktadır. Fakat sınırları ve kıtaları aşan bir salgın hastalık ya da sınırları yasa dışı yollarla aşan sivil halk askeri güvenlik ile nasıl önlenecek ya da cinsel tercihi, etnik ya da dinsel kimliği nedeniyle sokakta sivil bir vatandaş tarafından saldırıya uğrayan bir kişinin güvenliği "askeri" güvenlik ile nasıl sağlanacaktır? Sorulan bu sorular güvenlik kavramının yeniden tanımlanmasını güvenlik gündemine sokmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme ile birlikte sistemin anarşik yapıda olduğunu varsayan devlet merkezli, askeri odaklı güvenlik anlayışı sorgulanmaya

başlamıştır (Ağır, 2015: 99). Genişleticiler ile askeri ve devlet merkezli gelenekselciler olmak üzere güvenlik çalışmaları alanına, iki güvenlik anlayışı hakim olmuştur (Buzan vd., 1998: 1). Soğuk Savaş'ın askeri ve nükleer takıntılı güvenlik anlayışına duyulan güvensizlik sonucu güvenlik çalışmalarında genişleme fikri tartışmaya açılmıştır (Buzan vd., 1998: 2). Öncelikli olarak 1970'lerde ve 1980'lerde ekonomi ve çevre sorunlarının güvenlik gündemine girmiş, daha sonra 1990'larda kimlik problemleri ve sınır aşan suçların da alana dahil olmasıyla birlikte güvenlik çalışmalarının askeri dar kapsamına ilişkin memnuniyetsizlik ortaya çıkmıştır (Buzan vd., 1998: 2). Genişleyen güvenlik kavramının ortaya çıkması ile birlikte genişlemeye karşı çıkanlar, güvenlik kavramın özünün kaybolduğunu ileri sürmüştür. Nitekim Stephen M. Walt (1991), hava kirliliği, salgın hastalıklar, ekonomik durgunluk ve çocuk tacizi gibi konuları güvenlik gündemine dâhil etmenin güvenlik kavramının özünü zedeleyeceği gibi sorunlara çözüm bulmayı da zorlaştıracağını iddia etmiştir (Walt, 1991: 213). 1980'lerin sonunda, daha geniş bir güvenlik gündemine ilişkin tartışmalara dâhil olan ve bir teoriye ya da ekole bağlı olmayan bağımsız yazarlar, "güvenlik"i askeri tehditlerin ötesinde tanımlamış; 1990'larda ise 1990'lardan önce genişlemeye başlayan güvenlik kavramı teoriler kapsamında analiz edilmiş ve böylece güvenlik kavramı Stratejik Çalışmalar'ın ötesinde tanımlanmaya başlanmıştır (Açıkmeşe, 2014: 243).

Barry Buzan'ın "People, States and Fear" başlıklı kitabı ile Richard Ullman'ın "Redefining Security" başlıklı makalesi güvenlik kavramını askeri tehditlerin ötesinde kavramsallaştırmış ve böylece güvenlik gündeminin genişletilmesi tartışmalarının akademik temeli atılmıştır (Açıkmeşe, 2014: 247). Ullman (1983), ulusal güvenliği sadece askeri terimlerle tanımlamanın gerçeklikten uzak sahte bir imaj yarattığını ve bu sahte imaj yanıltıcı ve iki katı tehlikeli olduğundan bahsetmektedir (Ullman, 1983: 129). Bu sahte imaj ilk olarak devletlerin askeri tehditlere odaklanarak diğer, belki de daha çok zarar verici, tehlikelerin göz ardı edilmesine neden olmakta; ikinci olarak ise uzun vadede küresel güvensizliğe yol açacak şekilde uluslararası ilişkilerin yaygın bir militarizasyonuna katkıda bulunmaktadır (Ullman, 1983: 129). Ullman bu sebeple güvenliği "tehdit" ile tanımlamaktadır (Ullman, 1983: 133). Ullman'a göre güvenlik tehdidi, "bir devlette yerleşenlerin yaşam kalitesini düşüren veya bir devletteki özel, hükümet dışı birimler (birey, grup, şirket) ile hükümetlerin politika tercihlerini daraltan tehdit"tir (Ullman, 1983: 133). Böylece, henüz Soğuk Savaş sona ermeden askeri temelli bir güvenlik algısının ihtiyaçlara

cevap vermediği ve hükümet dışı birimlerin de güvenlik kapsamına alınması gerektiği fikri tartışmaya açılmıştır.

Ullman'ın çağdaşı olan Buzan ise güvenliği, tehditlerden arınmış bir özgürlük anlayışı olarak ifade etmiştir (Buzan, 2007/2015: 37). Buzan, insan topluluklarının güvenliğinin beş ana sektörden etkilendiğini ifade etmektedir: askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel (Buzan, 2007/2015: 38). Tek tek bu sektörleri kısaca açıklayacak olursak, askeri sektör klasik anlamda güvenlik çalışmaları içerisinde yer alan referans nesnesi devlet olan sektördür (Buzan vd., 1998: 22). Askeri tehditler devletin bütün bileşenlerini etkilemektedirler. Askeri tehditler, fiziki olarak devletin zarar görmesine, parçalanmasına neden olabilirken, ekosistemi de derinlemesine bozabilmektedir (Buzan, 2007/2015: 107). Askeri tehditlerin en önemli özelliği güç kullanımını içermesidir (Buzan, 2007/2015: 108). Balıkçı teknelerinin taciz edilmesinden, abluka ya da bombalama gibi saldırılara kadar çeşitlilik göstermektedir (Buzan, 2007/2015: 108) İkinci sektör olan siyasi sektörde ise varoluşsal tehlikeler, devletin ilkelerinin (egemenlik ve ideoloji) oluşturulması ile ilgilidir (Buzan vd., 1998: 22). Siyasi sektörde tehlike altında olan egemenlik, tanınma, meşruluk ve otoritedir (Buzan vd., 1998: 22). Siyasi tehditler devletin örgütsel istikrarını hedefleyerek, devlet içerisinde ayrılıkçılığı teşvik eder ve askeri bir saldırıdan önce devleti zayıflatmayı amaçlar (Buzan, 2007/2015: 109). Üçüncü sektör olan ekonomik sektör tanımlanması zor bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde (1998), ekonomi alanında firmalar için iflas ya da değişen yasalar tehdit oluştururken piyasa ekonomisinde ve ulusal ekonomide sürecin daha karmaşık olduğunu ve tehdit ve tehlikenin tam olarak tanımlanamadığını belirtmektedirler (Buzan vd., 1998: 22). Ekonomik sektördeki temel çelişki aktörlerinin olağan durumlarının risk, rekabet ve belirsizlik içerisinde olmalarıdır (Buzan, 2007/2015: 112). Yani piyasa ekonomisi rekabetçi olduğu için belirsizliği ve riski de beraberinde getirmekte ve risk olarak yaptığı atılımlar ile büyüme gerçekleştirmektedir. Dalgalanmaların yaşandığı dönemde ulusal güvenliği çok sık çalıştırmak yani ekonomiye yönetim müdahalesinde bulunmak piyasanın işlememesine neden olmaktadır (Buzan, 2007/2015: 112). Bu sebeple ekonomik sektörde devletin, piyasa ekonomisi sistemi içerisinde birçok ekonomik tehdidi ulusal güvenliğe tehdit olarak nitelendirmemesi gerektiği, ekonomik tehditlerin ulusal güvenliğe tehdit olarak tanımlanması durumunda piyasa ekonomisinin işlemez hale gelerek kendisinin bir güvenlik problemine dönüşebileceği ifade edilmektedir (Buzan, 2007/2015: 113). Buzan, zaman zaman özel tehditlerin ulusal güvenlik problemi olarak sayılabileceğini, bu özel tehditlerin ise diğer

devletler tarafından bilinçli olarak yapılan ekonomik saldırılar ya da ülke içerisinde yönetimden kaynaklanan başarısızlıklar sonucu zayıflayan ekonomi olduğunu ifade etmektedir (Buzan, 2007/2015: 117). Dördüncü sektör toplumsal sektördür. Toplumsal sektörde, ulus ve din gibi kolektif kimlik bileşenleri referans nesnesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğası gereği içsel ve dışsal gelişmeler sonucu değişen kolektif kimlikler için bu değişim, sadece bir değişim olabileceği gibi kimliğin varlığına yönelik bir tehdit de olabilmektedir (Buzan vd., 1998: 23). Örneğin Fransızlar, Amerikan fast-foodunun mutfak kültürlerine etkisinden ve İngilizce kelimelerin dillerine katılması ile birlikte ulusal kimliklerinin erozyona uğramasından çok korkmakta iken bunu bir tehdit olarak algılamaktadırlar (Buzan, 2007/2015: 111-112). Beşinci ve son sektör ise çevre sektörüdür. Çevre sektörü de ekonomik sektör gibi tanımlanması güç bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Referans nesnesi oldukça geniş olan çevre sektöründe, bir türün (kaplanlar, balinalar vb.) ya da iklimin korunması gibi özel bir alana atıf olabileceği gibi genel bir duruma da atıf bulunmaktadır (Buzan vd., 1998: 23). Buzan, belirlemiş olduğu bu beş sektörün ulusal güvenlik için sabit bir gündem oluşturmadığını ve daha geniş bir güvenlik gündemi oluşturmak için bir itici güç olduğunu ifade etmektedir (Buzan, 2007/2015: 119). Bir tehdidin ne zaman ulusal güvenlik konusu haline geldiği, devletlerin bu tehdidi nasıl algıladığına göre değil tehdidin yoğunluğuna göre değişmektedir (Buzan, 2007/2015: 119). Her dönem farklı tehditler yoğunlaştığı için güvenlik politikaları her dönem farklılaşmakta, bu durum da güvenliğin gündemini genişletmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, güvenlik çalışmaları alanında “güvenlik”in anlamı ve doğası hakkında tartışmalar başlamış olup bu tartışmaların üç kökeni bulunmaktadır: Alanı karakterize eden neorealist görüşün Batılı akademisyenlerde hoşnutsuzluğa yol açması; Soğuk Savaş sonrası güvenlik ihtiyaçlarına ve değişime cevap verme isteği ve son olarak disiplini yeni meselelere cevap verecek şekilde geliştirme arzusu (Krause ve Williams, 2007: 135). Ayrıca geleneksel güvenlik anlayışını savunanlar, barışı güvenlik alanının temel bir unsuru olarak ele almamaları nedeniyle de eleştirilmişlerdir (Ağır, 2015: 107-108). Güvenlik kavramının genişletilmesine dair gerçekleştirilen tüm tartışmalara rağmen genişletilmiş bir güvenlik kavramının nasıl inşa edileceği konusunda anlaşma sağlanamamıştır (Krause ve Williams, 2007: 135). Güvenlik ile ilgilenen bazı bilim insanları, neorealist güvenlik kavramsallaştırmasının içerisine ekonomik ve çevresel meseleler ile birlikte, göç ve insan hakları gibi potansiyel tehditlerin de dâhil edilerek kavramın genişletilmesini ileri sürmüşlerdir (Krause ve Williams, 2007: 135). Bu görüşe

karşılık olarak başka bir grup kavramının aşağıdan yukarıya doğru -birey ya da insan güvenliğinden, uluslararası ya da küresel güvenliğe- *derinleştirilmesi* gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Krause ve Williams, 2007: 135). Alanda çalışan bir grup bilim insanı ise “ortak, işbirliği, kolektif” gibi kavramları kullanmasına rağmen devlet merkezli yaklaşımlarını sürdürmüştür (Krause ve Williams, 2007: 135).

Emma Rothschild (1995), alanda yapılan tartışmalar ve akademik çalışmalar sonucunda güvenlik kavramının dört şekilde genişlediğini ifade etmektedir (Rothschild, 2007: 2). İlk olarak güvenlik kavramı ulusun güvenliğinden grupların ve bireylerin güvenliğine dönüşmüştür (Rothschild, 2007: 2). İkinci olarak ulusun güvenliğinden uluslararası sistemin ya da uluslar üstü fiziki çevrenin fiziki güvenliğine yani ulustan biyosfere uzanan bir çevrenin güvenliğine doğru genişlemiştir (Rothschild, 2007: 2). Üçüncü olarak yatay bir şekilde genişleyerek farklı birimlerin (birey, ulus ve sistem) aynı şekilde güvenlik altına alınamayacağı fikri doğmuş ve güvenlik kavramı askeri güvenlikten siyasi, ekonomik, sosyal, çevre ve insan güvenliğine doğru genişlemiştir (Rothschild, 2007: 2). Dördüncü olarak ise güvenliği sürdürmenin politik sorumluluğu genişlemiş, ulus devletten, içerisinde uluslararası kuruluşlar, bölgesel ya da yerel yönetimlerin de dahil olduğu sivil toplum örgütlerine kadar, tüm örgütler güvenliğin sürdürülmesinde sorumluluk sahibi olmuş ve güvenlik kavramında genişlemeye neden olmuştur (Rothschild, 2007: 2).

1.2.2. Güvenlik Kavramının Derinleşmesi

1994 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Kalkınma Programı'nın İnsani Gelişme Raporu (Human Development Report-HDR), “nükleer güvenlikten insan güvenliğine” ya da “insan güvenliğinin ana konusuna”; “kronik tehditlerden açlık, salgın hastalık, siyasi baskı”dan korunma gibi konulara geçiş yaparak ana temasını belirlemiştir (Rothschild, 2007: 3). Uluslararası Global Yönetişim Komisyonu (The International Commission on Global Governance) 1995 yılında “Küresel güvenlik devletin güvenliğine odaklanan geleneksel odağından insan ve gezegenin güvenliğine doğru odaklanmalıdır” şeklinde bir ifade kullanarak dikey olarak güvenliği genişletmiştir (Rothschild, 2007: 3). BM Genel Sekreterliği 1995 yılında kavramsal yeniliğe giderek “evdeki, işteki ve toplumdaki insanların korunması” ibaresine yer vermiştir (Rothschild, 2007: 3). Artık güvenlik denildiğinde sadece akla devlet değil çevre, enerji, toplumsal güvenlik, nükleer güvenlik, siyasi güvenlik, kadın güvenliği, su güvenliği, ekonomik güvenlik, insan güvenliği, rejim güvenliği gibi birçok öznenin güvenliği gelmektedir. Daha önce de açıklandığı gibi Buzan,

Wæver ve Wilde askeri güvenliğe siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel bir boyut dahil ederek genişleticiler (wideners) olarak literatürde kendilerine yer bulurken daha sonra adı geçen araştırmacıların bir araya gelerek oluşturduğu Kopenhag Okulu beş sektör (askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel) ve beş analiz düzeyi (uluslararası, bölgesel, ulusal, yurtiçi gruplar ve birey) arasında bir ayırım yapmıştır (Brauch, 2008: 7). Bu beş boyut genişlemeyi, beş analiz düzeyi de derinleşmeyi işaret etmektedir. Yapılan bu ayırım genişleyen ve derinleşen güvenlik kavramının iskeletini oluşturmuştur.

Tablo 1.1. Genişletilmiş Güvenlik Kavramları (Brauch, 2008: 11)

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (kimin güvenliği?)	Risk altındaki değer (neyin güvenliği?)	Tehdit kaynağı/kaynakları (kimden/neden korunma ?)
Ulusal Güvenlik [siyasi, askeri boyut]	Devlet	Egemenlik, toprak bütünlüğü	Diğer devletler, terörizm (devlet dışı aktörler)
Toplumsal Güvenlik [boyutu]	Milletler, toplumsal gruplar	Ulusal birlik, kimlik	(Devletler) Milletler, göçmenler, yabancı kültürler
İnsan güvenliği	Bireyler, insanlık	Beka Hayat kalitesi	Devletler, küreselleşme, küresel çevre sorunları, doğa, terörizm
Çevresel Güvenlik [boyutu]	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet ilişkileri, yerli halk, azınlıklar	Eşitlik, kimlik, dayanışma	Ataerkillik, totaliter/erktekelci kurumlar (hükümetler, dinler, elitler, kültür), hoşgörüsüzlük

Özetle güvenlik kavramının değişimini etkileyen süreç dört farklı dönem çerçevesinde ele alınmaktadır. 1945’de biten klasik Avrupa büyük güç dönemi; Soğuk Savaş; Soğuk Savaş sonrası dönem ve 11 Eylül 2001 sonrası dönem (Buzan, 2008: 110). İlk üç dönem kutuplardaki değişimleri son dönem ise temel tehdit kaynağının devletten, devlet dışı aktörlere değişmesini temsil etmektedir (Buzan, 2008: 110). Klasik güç dengesi dönemi büyük güçlerin birbirleriyle karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuş iken, Soğuk Savaş dönemi klasik dönemden kopuşu temsil etmekle birlikte savaş büyük güçler arasında daima var olan bir ihtimal olarak varlığını sürdürdüğü bir dönem olmuştur (Buzan, 2008: 111-112). Silahlanma konusunda rekabet ve yarışlar ile devletlerarası ittifaklar bu klasik güç dengesi döneminin genel özellikleri arasındadır ve büyük güçlerin temel rekabeti belirli çıkarlara yöneliktir (Buzan, 2008: 111). Soğuk Savaş dönemi özetle güç yapısının çok kutupluluktan iki kutupluluğa değiştiği, ideolojik kutuplaşmaların olduğu -liberal demokrasi

ve komünizm- nükleer silahların ortaya çıktığı ve askeri gücün parçası haline geldiği ve son olarak sömürgeciliğin tasfiye olduğu bir dönem olmuştur (Buzan, 2008: 112-113). SSCB'nin çöküşü ile birlikte, savaşın büyük güçler arasında gerçek bir ihtimal olarak kabul edilmesi durumu ortadan kalkmıştır (Buzan, 2008: 116). Soğuk Savaş sonrası dönem, ekonomi ve sosyal yaşamın güvenleleştirildiği bir dönem olmuş, bu dönemde yerel düzeyde iç ayaklanma ve sivil savaşların sayısı ve yoğunluğu artmıştır (Buzan, 2008: 117-118). 11 Eylül sonrası dönem ise askeri sektörün geleneksel üstünlüğünü yeniden sağladığı bir dönem olmuştur (Buzan, 2008: 119). Bu dönemde savaş teröre karşı olmuştur ve klasik savaştan daha farklıdır. 11 Eylül sonrası dönemde iç güvenlik gündemini ise askeri güvenlik değil ticaretten finansa bireysel seyahatten sivil özgürlüğe kadar her konuda denetimin artmasına imkan veren devlet haklarının ve gücünün artmasını içerir (Buzan, 2008: 120). 1990'lardaki küresel dönüşe ek olarak, bazı bölgesel ve ulusal yapısal değişiklikler ve küreselleşmenin etkileri nedeniyle insanlığın güvenlik ve bekasına ilişkin yeni tehlike ve kaygılar gelişmiştir (Brauch, 2008: 27). Bu yeni güvenlik tehlikelerinin uluslararası, bölgesel, ulusal güvenliğe ve insan güvenliğine yönelik tehditler olarak algılanması ya da güvenleleştirilmesi, güvenliğin yeniden kavramsallaştırılmasına katkıda bulunmuştur (Brauch, 2008: 27).

Güvenlik alanında sadece güvenlik kavramı ile ilgili değil güvenliğin metodolojisi ve epistemolojisi hakkındaki tartışmalar¹ sonucunda ortaya çıkan yaklaşımlar arasında da tartışmalar ortaya çıkmıştır: Hakim, geleneksel yöntem bilimsel yaklaşımlar (örneğin jeopolitik, İngiliz Okulu); eleştirel güvenlik çalışmaları ve yapı-sökümcü yaklaşımlar arasında çıkan tartışmalar, alanın gelişmesinde katkı sağlamıştır (akt.Brauch, 2008: 139). Buzan ve Hansen tarafından Güvenlik Çalışmaları'nın geçmişinin ve mevcut durumunun incelendiği çalışmada tartışmalar sonucu ortaya çıkan çeşitliliği göstermek amacıyla 11 farklı güvenlik yaklaşımına değinilmektedir: Geleneksel İnşacılık, Eleştirel İnşacılık ve

¹ Güvenlik çalışmalarının genişlemesi ile birlikte alanda güvenliğin metodolojisi yani güvenlik bilgisine nasıl ulaşılabacağı konusunda tartışmalar ortaya çıkmıştır ve güvenlik ile uğraşan teorisyenlerin benimsediği yöntemlere göre metodolojik olarak farklılaşmalar ve gruplaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bir grup teorisyen güvenliği nesnel, öznel ve söyleme dayalı olarak ele almıştır. Güvenlik çalışmalarında nesnel yaklaşım realistlerin büyük çoğunluğu, feministler, eleştireller; öznel anlayış ise genellikle liberaller tarafından benimsenmektedir (Açıkmeşe, 2014: 244). Kopenhag Okulu ve post-yapısalcılık söyleme dayalı yaklaşım içerisindedir (Açıkmeşe, 2014: 245). Diğer bir epistemolojik tartışma pozitivistler ve post-pozitivistler arasında sürmektedir (Açıkmeşe, 2014: 245). Pozitivistlere göre bilgiye ulaşma yolunda doğa bilimleri ve sosyal bilimler aynı yöntemi kullanırlar ve olayları neden- sonuç ilişkisi içerisinde niceliksel yöntemler ile yaparlar. Realist kökenli güvenlik yaklaşımları bu yöntemi kullanmaktadır (Açıkmeşe, 2014: 245). Post-pozitivistler ise doğa bilimlerinin yöntemlerinden uzaklaşıp sosyal pratik ve insan ilişkilerine dayanan sosyal bir teori ışığında güvenliğin çalışması gerektiğini savunmaktadırlar (Açıkmeşe, 2014: 245). Kopenhag Okulu, post-yapısalcılar ve Feministler post-pozitivist epistemolojiyi kullanmaktadır (Açıkmeşe, 2014: 245).

Kopenhag Okulunu içerisinde bulunduran Üçüncü Yol; içerisinde Eleştirel, Feminist, İnsan Güvenliği, Barış Araştırmaları, Post-kolonyal ve Post-yapısal Güvenlik Çalışmalarını bulunduran Yeni Eleştirel Yaklaşımlar ve içerisinde Stratejik Çalışmalar ve Neorealizmin yer aldığı Geleneksel Güvenlik Çalışmaları alanın geldiği noktayı göstermektedir (Buzan ve Hansen, 2009: 35-38). Tüm bu ortaya çıkan güvenlik çalışmaları daha önce de bahsedildiği gibi güvenlik kavramının ne kadar canlı ve değişen bir kavram olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında güvenlik çalışmalarının ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın odak noktası Feminist Güvenlik Çalışmaları'dır. Feminizmin, güvenlik çalışmalarına eleştirisi “toplumsal cinsiyet” ve “yapısal şiddet” kavramları üzerinden ele alınacaktır. Çalışmanın geri kalan kısmında öncelikli olarak Feminist güvenlik anlayışının arka planını anlayabilmek adına feminizm kavramı, kavramın düşünsel kökeni ve yapısal şiddeti tanımlayabilmek için Barış Çalışmaları ele alınacaktır. Kavramların anlamları ve feminizm ile ilişkisi ele alındıktan sonra, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki feminizm ve feminist güvenlik çalışmaları ele alınacaktır. Feminist güvenlik anlayışı bir Uluslararası İlişkiler eleştirisi olduğu için tek bir başlık altında incelenecektir. Ayrıca toplumsal cinsiyet kavramının, feministler tarafından Uluslararası İlişkiler alanının eril dilini açıklamakta temel kavram olarak kullanılması nedeniyle kavram, tekrara düşmemek adına, Feminist Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Eleştirisi başlığı altında ele alınacaktır.

1.3. Kavram Olarak Feminizm ve Tarihsel Gelişimi

Kavram olarak Feminizm, en genel hatlarıyla “kadını bilginin nesnesi olarak değil öznesi olarak ele alan çalışmalar ve hareketler” olarak tanımlanmıştır (Griffiths vd., 2008: 110). Kelime olarak feminizm Fransızca *feminisme* kelimesinden gelmekte olup, 19. yüzyılda erkek bedeninin dişileşmesi ya da erkeksi özellikler gösteren kadınları tasvir etmek amacıyla tıbbi bir kelime olarak kullanılmıştır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 48). 20. yüzyıla gelindiğinde ABD’de “kadın eşitsizliği, saflığı ve kutsal annelik deneyimini” sorgulayan bir grup kadını tanımlamak için kullanılmıştır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 48). Kelimenin kullanımı yakın tarihe ait olsa da daha önce feminist argümanlara sahip 18. yüzyıl yazarlarını nitelendirmek için de kullanılmıştır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 48).

Feminizm hareketi, kadınların toplumda yerleşik olan rollerini aşarak haklarını genişletmeyi hedefleyen, kadın-erkek arasındaki eşitsizliklere karşı çıkarak kadınları sosyal,

siyasal ve ekonomik olarak erkeklerle eşit düzeye getirmeyi amaçlayan bir harekettir (akt. Aydın Koyuncu ve Tür, 2010: 5). Fakat bu bakış açısından yola çıkılarak feminizmi sadece eşitlik ve eşitsizlik ile ilgili sorunlarla ilgilenmiş olup sadece “kadın” ile ilişkilidir denilemez (Steans vd., 2010: 155). Feministler maskülenlik ve inşa edilmiş maskülenlik ile en az feminenlik ve inşa edilmiş feminenlik kadar ilgilenmektedir (Steans vd., 2010: 155; Runyan ve Peterson, 2014: 3). Feminist hareketlerin geniş ilgi alanı içerisinde, toplumsal cinsiyetin ortaya çıkarmış olduğu çeşitli sorunlarla ilgilenen pek çok kuram ortaya çıkmıştır (Giddens, 2006: 114). Bu sorunlar sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında tartışmalara neden olmakla birlikte hepsi tartışıldığı ve ele alındığı disiplin içerisinde “feminist” hareketler başlığı altında toplanmıştır. Tartışmaların derinleşmesi ile birlikte zaman içerisinde aynı disiplin içerisinden birden çok farklı feminist perspektif gelişmiştir². Sjoberg, cinsiyetçi bakış açısının Uluslararası İlişkilerde de birden fazla feminist bakış açısının ortaya çıkmasına neden olduğunu söylemektedir (Sjoberg, 2009: 187)³. Fakat her ne kadar farklı tartışmalar ortaya konsa da, hepsinin ortak noktası sistemde cinsiyetçi bir hiyerarşinin mevcut olduğu fikrini kabul etmesidir. Buradan yola çıkılarak, feminist bakış açısının önce düşünsel arka planı daha sonra ise kısaca feminist bakış açıları ele alınacaktır.

Feminizm, Uluslararası İlişkiler literatüründe her ne kadar yeni olsa da düşünsel olarak kökenleri daha eskiye dayanmaktadır. 1792 yılında Wollstonecraft’ın “A Vindication of the Rights of Women” “feminizmin maskülen değerleri sorguladığı ilk önemli eserlerdendir (Eken, 2014: 450). Wollstonecraft’ı daha sonra Mills izlemiş, 1869’da “The Subjection of Women” adlı eserini yayınlayarak, feminist teorinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur (Eken, 2014: 450). “Birinci Dalga Feminizm” olarak adlandırılan ilk entelektüel çabalardan 1960 yılında kadar süren dönem kadınların oy kullanma, kamuda çalışma, eğitim ve evli kadınların yasal haklarının iyileştirilmesi gibi hak taleplerinde bulunulduğu dönemdir (Eken, 2014: 450 ; Pilcher ve Whelehan, 2004: 53).

Kadınların oy kullanma hakkı için mücadele etmesi bu dönemin en temel özelliğidir. Birinci dalga olarak adlandırılan erken dönem feminizm, Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte içerisinde kırılma yaşamıştır. Bir kısım feminist savaşı desteklerken, bir kısmı pasif kalmayı tercih etmiştir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54). Birinci Dünya Savaşı sırasında kadın hareketlerinin durağanlığı savunmacı (defensive) olarak

² Çeşitli feminist bakış açılarını incelemek için bkz. Rosemarie Putnam Tong, *Feminist Düşünce*, Çeviren: Prof. Dr. Zafer Cirhinlioğlu, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2006.

³ Uluslararası İlişkiler disiplininde feminist teoriler hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Christine Sylvester, *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*, Cambridge University Press, 2001.

tanımlanmıştır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54). Birinci Dünya Savaşı ise kadına yönelik bakış açısını değiştirmiştir. Erkeğin yokluğunda kadının işgücüne zoraki katılımı, kadına yönelik bakış açısını kendiliğinden değiştirmiştir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54). İki savaş arası dönemde ise feminist hareketlerde bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, kadınların savaş sırasında sahip oldukları işleri bırakarak yeniden evlerine dönmesi gerektiğini ifade eden anti-feminist hareketlerin İngiltere’de yükselmesidir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54). İkincisi ise feministler arasındaki ideolojik ve kurumsal bölünmedir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54). 1918 yılında oy hakkı elde eden kadınlar, Oy Hakkı Talebinde Bulunan Ulusal Kadınlar Birliği’nin (The National Union of Women’s Suffrage Societies) ismini, Eşit Vatandaşlık İçin Ulusal Birlik (National Union of Societies for Equal Citizenship) şeklinde değiştirmişlerdir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54). Bu süreç sonunda feministler, kadınların kadın olmalarından kaynaklı ihtiyaçlarına yönelmişler ve aile yardımı, doğum kontrol ya da koruyucu yasalar gibi konuları ele almışlardır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54). Tüm bu sebepten “yeni feministler” kadının ev içindeki konumuna ve annelik rolüne odaklanmışlardır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 54).

1960’lardan 1980 yılının sonlarına kadar olan İkinci Dalga Feminizm olarak adlandırılan dönem ABD’de ve Avrupa’da kadınların eşit bir birey olarak pozitif ve negatif anayasal haklarını aradığı dönemdir (Eken, 2014: 450). 1970’lerden itibaren bu haklar iç hukukta garantiye alınmış, bunun doğal bir sonucu olarak feminizmin etkileri yaşamın diğer alanlarında da görülmeye başlamıştır (Yöney, 1996: 103). Bu yansımanın bir sonucu olarak, sosyal bilimlerde de yerleşik olarak kabul görülen, bir takım kuramlar da sorgulanmaya başlamıştır (Yöney, 1996: 103). Birinci dalga feminizm, kadınların mülkiyet, meslek sahibi olma ve oy kullanma hakkı için lobi faaliyetlerinde bulunurken, ikinci dalga feminizm ise ataerkil toplumda kadının özgürleşmesi için mücadele etmiştir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 144). Cinsiyet eşitliğinin politik haklar ile elde edilemediğini gören ikinci dalga feministleri kamusal alanın ötesine odaklanmışlardır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 144) Birinci dalga için oy hakkı sembol iken ikinci dalga için kadın bedeni sembol olmuştur (Pilcher ve Whelehan, 2004: 144). Toplumsal cinsiyet kavramsallaştırması ikinci dalga feminizmin temel taşı ve güç kaynağı haline gelmiştir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 57). Ayrıca bu dönemde “kız kardeşlik” (sisterhood) olarak adlandırılan kadınlar arasında dayanışmayı temsil eden tüm kadınları birleştirici bir ideolojinin de yükselişe geçtiği görülmektedir (Aydın Koyuncu ve Tür, 2010: 6). Kız kardeşlik ile kadınların erkeklerden farklı algılarının olduğu, erkeklerin kadınların üzerinde kurdukları egemenlik ile bir çeşit sömürü

oluşturduğu ve bununla mücadele edilmesi gerektiği belirtilmektedir (akt. Aydın Koyuncu ve Tür, 2010: 6).

1980'lerin sonlarında ortaya çıkan Üçüncü Dalga Feminizm, mevcut uluslararası sistemin değişiminden etkilenmiştir. Kendini yurttaşlık, cinsiyet, ırk kimliğiyle tanımlayan bireyler, bundan önceki yılların hayal kırıklığı ile sisteme karşı bir tavır almışlardır (Yöney, 1996: 107). Böyle bir konjoktürde ortaya çıkan Üçüncü Dalga Feminizm ile artık hak aramanın ötesine geçilmiş, yerleşik paradigmalardan sorgulanması şiddetlenmiş, sosyal bilimlerde hakim olan maskülen düşünce biçiminin eleştirildiği bir dönem olmuştur (Eken, 2014: 450). Üçüncü dalga feminizm birçok şekilde tanımlanabilirken, en genel tanımı ikinci dalga feminizmin sınırlılıklarını gören ve ikinci dalga feminizmin mirasını kabul eden genç ve yeni neslin oluşturduğu feminizmdir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 169). Üçüncü dalga içerisinde yer alan feministler, feminist hareketleri görerek belki de feminist bir annenin yetiştirdiği feministlerdir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 169). Bu dönemde maskülen düşüncenin ortaya çıkışı sorgulanmış ve bunun temelleri sosyalizasyon sürecine bağlanmıştır. Sosyalizasyon sürecinde kadın ve erkeğe belirli roller atfedilmiş ve kadına istismara uğrayan taraf olma rolü biçilmiştir. Fakat bu istismar, toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda, istismarda kadının da rızasının olduğu şeklinde tasvir edilmiştir (Eken, 2014: 451). Sosyal bilimlere hakim olan erkek bakış açısı da kadının bilime ve tarihe yapmış olduğu katkıları görmezden gelerek yerleşik bilim anlayışı ile kadınları tekrardan ezmiştir (Yöney, 1996: 103).

İşte feminist düşünce, örtük olan bu durumu ortaya çıkarma çabasıdır. Günlük hayatta belirli olaylara kadınlarla erkekler farklı tepki verirken aynı zamanda kadınlar ve erkeklere de farklı tepkiler verilmektedir (Eken, 2014: 452). Yani kadınların ve erkeklerin gösterdiği tepkiler ve karşılaştığı tepkiler farklı olmaktadır. Üçüncü Dalga Feminizm tam olarak bu noktaya değinmekte ve bu eril düşünce yapısını yıkmaya çalışmaktadır. Kadın güçsüz, korunmaya muhtaç olarak ele alınmakta, erkek kadının koruyucusu gibi gösterilerek bir hiyerarşi oluşturulmaktadır. Bu hiyerarşi oluşturulurken kadın korunması gerektiği için korunaklı yer olan eve hapsedilirken, erkek güç mücadelesinin yaşandığı dış dünyaya ait olarak betimlenmiştir. Feminizm bu hiyerarşiyi aşma çabasıdır. Eken (2014), kadının güçsüzlüğü söylemini maskülen toplumsal düzenin maskesi olarak tanımlamaktadır (Eken, 2014: 453). Erkek hem güvensizlik durumunu inşa etmekte hem de buradan kendine rol çıkararak kadını kendine bağlamaktadır (Eken,2014:454). Buraya kadar olan kısımda

feminizmin verdiği mücadele üç dalga şeklinde sunulmuştur. Feminizm mücadelesi verilirken farklı bakış açıları nedeniyle ortaya farklı farklı feminizm türleri ortaya çıkmıştır. Uluslararası İlişkiler disiplinde feminist teorilere geçmeden önce kısaca feminist türlerine değinilecektir.

1.3.1. Feminist Bakış Açısı ile Ortaya Çıkan Feminizm Türleri

Feminizmi anlatan çalışmalara bakıldığında, feminizm türleri ele alınırken ilk ele alınan feminizm türünün liberal feminizm olduğu görölmektedir. Çeşitli kaynaklarda bu durum diğer feminist yaklaşımların liberal feminist yaklaşım ile tartışmaya girmesiyle açıklanmaktadır. Marry Wollstonecraft (1759-1797), Frances Wright (1795-1852), Sarah Grimke (1792-1873), Sojourner Truth (1795-1883), Elisabeth Candy Stanton (1815-1902), Susan B. Antony (1820-1906), Harriet Taylor (1807-1858), J. Stuart Mill (1806-1873) gibi kuramcıların çalışmalarıyla ortaya çıkan Aydınlanmacı Liberal Feminizmde akla vurgu vardır (Sevim, 2005: 55). Akla vurgu yaparken aklın ve zihin gücünün cinsiyetinin olmadığını iddia eden liberal feministler, buradan yola çıkarak kadın ruhunun ve akılcı yeteneklerinin aynı olduğunu iddia ederler (Sevim, 2005: 56). Liberal feministler, kadının da erkek gibi “insan” olduğundan yola çıkarak insana verilen değerin ve önemin artması ile birlikte kadının durumunun da düzeleceğine inanmaktadırlar (Aydın Koyuncu, 2014: 208). Liberal feministler, ilk olarak kadınların da erkeklerle eşit oy hakkına sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. Eğitime çok önem veren liberal feministler tarihsel süreçte kadını erkeğin gerisinde bırakan şeyin eğitimde yaşanan fırsat eşitsizliği olduğunu ileri sürmüşlerdir. Eğitim ve eğitimdeki eşitlik hem kadının eleştirel düşünmesine hem de erkekler ile aynı işleri yapabilmesine imkan sağlayacaktır. Wollstonecraft, kadınların olguların arkasındaki genel ilkeleri algılaması ve kendi kaderini belirlemesi için eleştirel düşüncenin gerekli olduğundan bahseder (Donovan, 2009: 32). Liberal feminizm, erkekler ile kadınların aynı eğitimden geçmeleri durumunda aynı işleri yapabileceğini iddia eder. Serbest piyasa ekonomisinde erkekler ile eşit haklara sahip olmadıklarını savunan liberal feministler, kadınların daha düşük seviyedeki işlerde çalışarak daha düşük ücret aldıklarını belirtirler (Aydın Koyuncu, 2014: 209). Liberal feministler yasal ayrımcılık (yasalarda kadınların aleyhine olan ayrımcı hususlar), kurumsal ayrımcılık (işe alımlarda cinsiyetin bir avantaj ya da dezavantaj olması) ve sosyal ayrımcılık (çocukluktan kişilerin birey/insan olarak değil de kız ya da erkek gibi ayırıcı cinsiyet rollerine göre yetiştirilmesi) gibi sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmektedirler (Sevim, 2005: 59). Liberal feministler,

kadınların erkeklerle eşit olması için statükoyu koruyarak yasal ve sosyal reformlar gerçekleştirilmesine yönelik şiddet içermeyen bir mücadeleyi benimsemektedir (Aydın Koyuncu, 2014: 209).

Marksist feminizme geçmeden önce kısaca Marksist düşüncenin merkezi görüşü olan ve tarihsel materyalizm olarak adlandırılan görüşten bahsetmek faydalı olacaktır. Bu görüşe göre toplumsal değişimin nedeni insanların benimsemiş olduğu düşünceler ya da inançlar değil, değişimin birincil nedeni ekonomik ilişkilerdir (Giddens, 2006: 12). Bu görüşe göre her tarihsel dönemde var olan üretim biçimi kültür ve toplumsal yapıyı etkilemektedir. Marks'ın alt yapı dediği ekonomi ilişkileri, üst yapı olan hukuk, toplumsal yapı ve kültür gibi yapıları etkilemektedir. Buna göre insanların varlığını belirleyen şey, onların bilinçleri değil tam tersine bilinçlerini belirleyen şey toplumsal varlıklarıdır (Donovan, 2009: 131). Yöneten düşünceler, başat maddi ilişkilerin ifadesinden başka bir şey değildir. Marksist feministlere göre kadın-erkek arasındaki eşitsizlik, iki cinsiyet arasındaki ilişki probleminde değil yapıdan kaynaklanmaktadır (Aydın Koyuncu, 2014: 211). Buna göre kadın-erkek arasındaki eşitsizlik biyolojik değildir. Mevcut kapitalist sistem, sorunun temeli olarak görülmekte olup devrimin gerçekleşmesi ile birlikte erkek üstünlüğünün de son bulacağı ifade edilmektedir (Aydın Koyuncu, 2014: 211). Alan Woods, sosyalist sistem ile birlikte kadınlara büyük rol düşeceğini, sınıfsız toplumda eski düşüncelerinden psikolojik olarak uzaklaşmış kadın ve erkeğin birlikte uyum içerisinde yaşayacağından bahsetmektedir (Aydın Koyuncu, 2014: 211). Marksist feminizmi Marks'tan çok Engels etkilemiştir. Engels, Ailenin Kökeni isimli eserinde anaerkilliğin, özel mülkiyetin kurulmasına ve değişim ve kar için kullanılan metallerin ortaya çıkmasına bağlı olarak ataerkilliğe dönüştüğünden bahseder (Donovan, 2009: 143). Aile içerisinde erkek burjuvaziyi, kadın ise proletaryayı temsil etmektedir. Modern endüstriyel ailede de bu böyle devam eder: Koca hayatı kazanmak ve ailesine bakmakla yükümlüdür ve bu ona üstün bir konum sağlar; kadın ise ev içi işlerle uğraşır ve toplumdan dışlanmış bir baş hizmetçi olur (Donovan, 2009: 145). Engels ev işini toplumsal bir endüstriye dönüştürerek kadınların ev işinde hapsolmalarını engelleyip, onların tümüyle toplumsal iş gücüne katılmalarını teşvik ederek sorunun çözüleceğinden bahseder (Donovan, 2009: 145).

Marksist düşünceden beslenen sosyalist feminizm, kadın ve proletarya arasında bir benzerlik olduğunu, erkek ve yönetici grup çıkarlarına hizmet eden “yanlış bilinç” ya da “erkekle özdeşleşen” ideolojileri açığa çıkarma sürecinde doğru bir bilinci geliştirme

yönünde kadınları teşvik eder (Donovan, 2009: 133). Sosyalist feministler kadınların üremeden sorumlu oldukları yönündeki algının devam ettiği sürece kadının ulusal ve uluslararası ekonomiler içindeki marjinalliğini koruyacağını ifade etmektedirler (akt. Aydın Koyuncu, 2014: 212). Marksist feministler daha çok 19. yüzyıl düşünürleri olan Marks ve Engels'ten etkilenirken, sosyalist feministler Louis Althusser ve Jurgen Habermas gibi 20. yüzyıl düşünürlerinden etkilenmektedirler (Aydın Koyuncu, 2014: 212). Her iki düşünce de kadınlar üzerindeki baskının siyasi, sosyal ve ekonomik yapıların bir sonucu olduğunu savunmaktadır (Aydın Koyuncu, 2014: 213).

1956 yılında Macaristan'ın, 1968'de Çekoslovakya'nın SSCB tarafından işgali sonucunda Fransa solunda Rus devriminin tartışmaya açılması ve ardından ortaya çıkan anti-kapitalist ve anti-Sovyet yönelimler, 1968 yılına gelindiğinde Fransa'da yeni hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Önkibar, 2019: 64). Bu yeni hareket “Yeni Sol” olarak adlandırılmış olup, ideolojik olarak Sovyet sosyalizminden ve kapitalizmden uzak duran bu yeni harekette itici güç yeni işçi sınıfı, aydınlar ve toplumun dışladığı diğer gruplar kabul edilmiştir (akt. Önkibar, 2019: 65) Radikal Feminist teori, 1968 öğrenci olaylarının, anti-nükleer hareketin, çevreci protesto hareketlerinin ve Vietnam Savaşı sonucu oluşan savaş karşıtı tepkilerin yaşandığı yıllarda ortaya çıkmıştır (Dikici, 2016: 528). 1968 olayları ile birlikte şiddetsizlik ve barış ilkesiyle ortaya çıkan “Yeni Sol” hareketleri içerisinde birlikte hareket eden kadınlar ve erkekler arasındaki görüş ayrılıkları sonucu radikal feminizm, “Yeni Sol” akım içerisindeki erkek radikallerin aşağılayıcı davranışlarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır⁴. Yeni Sol içerisindeki erkek radikallerin aşağılayıcı tavırları ile karşılaşan kadınlar, Yeni Sol'un ilgilendiği toplumsal sorunların kökeninin erkek egemenliği ve kadınlara hükmetmek olduğu sonucuna götürmüştür (Yörük, 2009: 69). Kadınlar, sosyalist bir devrim ile birlikte toplumsal sınıflar ortadan kalksa bile, cinsiyet ayrımına dayalı sınıfların ve toplumdaki temel çelişkinin ortadan kalmayacağını bu nedenle kadınların bir araya gelerek devrimci mücadele vermesi gerektiği fikrini benimsemişlerdir (Yörük, 2009: 69). İşte bu görüş ile hareket eden kadınlar, eski “eylemci kadın”lar olup eylemleri sırasında erkeklerin aşağılamasına ve müstehcen sloganlarına maruz kalmaları sonucunda tepki olarak radikal feminizmi kurmuşlardır (Donovan, 2009: 267).

⁴ Yeni Sol ile Feministler arasındaki tartışma hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak ve radikal feminizm doğuşunu ayrıntılı bir şekilde öğrenmek için bkz. Michell, J. (2006). *Kadınlar: En Uzun Devrim*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Radikal feminizmin büyük bölümü, erkek “Yeni Sol”un kuramlarına, örgütlenme yapılarına ve üsluplarına karşı direniş ile şekillenmiştir (Donovan, 2009: 268). 1970’lerde İskandinav ülkelerinde yaygın olarak rastlanan radikal feminizm, 1970’lerin sonunda kadın komünlerin kurulmasıyla ABD’de merkezileşmiştir (Sevim, 2005: 75). Radikal feministler, Yeni Sol’un uğraştığı toplumsal adalet ve barış sorunlarının birbiriyle ilintili olduğunu, erkek egemenliğinin ve kadınlara hükmetmenin toplumdaki baskının kökü ve modeli olduğuna ve gerçek devrimci değişimin temelini feminizm olduğuna inanmaktadırlar (Donovan, 2009: 268). Radikal feminizme göre kişisel olan politik olandır, kadınların baskı altında olmasının altında kapitalizm değil erkek egemenliği yatmaktadır (Donovan, 2009: 268). Erkek egemen sistem güç, iktidar, baskı ve hiyerarşi ve rekabet ile özdeşdir ve bu sistem reformlar ile düzeltilemeyecek kadar köklü bir geçmişe sahiptir; kadınlar bu sistemi düzeltmek yerine sistemi ortadan kaldırmalıdır (Sevim, 2005: 78). Bu nedenle kadınlar kendilerini bastırılmış bir sınıf ya da kast olarak görmelidir ve enerjilerini diğer kadınlarla birleşerek erkeklerle mücadeleye harcamalıdır. Radikal feministler kadınlar ve erkeklerin temelde farklı olduklarını, farklı üslup ve kültüre sahip olduklarını ve kadınların tarzının gelecekteki herhangi bir toplumun temelini oluşturması gerektiğini ifade ederler (Donovan, 2009: 268-269). Radikaller, cinsel özgürlüğün özgürlükle eşit olmadığını belirtirler. Ruhsal özgürlük, düşünsel özgürlük, mahremiyetin ihlalinden ve kalıplaşmış örneklerin aşağılayıcılığından kurtulma, cinsel özgürlükten daha önemlidir (Donovan, 2009: 270). Evlilik ise kadınlara eziyet etmenin temel bir formüleştirmesidir. Radikal feministler bu sebeple hem teoride hem de pratikte evliliği reddetmektedir. Radikal feministlere göre güzel bir dünya kurmak için sadece ataerkil bir düzenden ve kapitalizmden kurtulmak yetersizdir. Erkek egemenliğinin uzantısı olan savaş, ırkçılık ve çevre kirliliği gibi sorunlar ortadan kaldırılmadıkça dünyanın düzelmesi imkansızdır (Sevim, 2005: 85).

Postmodern feminizm, modern bilim anlayışının ve aydınlanmacı geleneğin temelde erkek merkezli olduğunu belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi toplumsal kategorilerin belirleyiciliğini sorgulayan postmodern feministler, toplumsal cinsiyetin doğuştan var olmadığını sonradan icat edildiğinden bahseder (Aydın Koyuncu, 2014: 214). Postmodern feministler akıl ve bilimle erkeğin, duygu ve mantıksızlıkla da kadının özdeşleştirilmesini eleştirmektedirler (Aydın Koyuncu, 2014: 214). Modernizmin eleştirisi olan postmodernizm, evrensel doğruları reddetmektedir. Feminist teori içerisinde de benzer şekilde “kadın”ın sabit bir kategori olmadığını, kadınların etnisite, milliyet, sınıf ve cinsel tercihleri nedeniyle birbirlerinden ayrıldığını öne sürer (Aydın Koyuncu, 2014: 215).

Buradan yola çıkılarak farklı kültürlerde farklı feminist bakış açılarının ortaya çıkabileceği yorumu getirilebilir. Postmodern feministler, kadınların tek tip sorunları olmadığını ve bu sebeple genellemelere karşı çıkılması gerektiğini belirtirler (Aydın Koyuncu, 2014: 216). Bireysel farklılıklar korunurken kadınlara ait sorunların çözülmesi gerekmektedir (Aydın Koyuncu, 2014: 216).

Donovan, feminist teorileri ele alırken rasyonel liberal teorinin ötesinde kültürel dönüşümü ele alan teorileri kültürel feminizm başlığı altında ele almıştır. Kültürel feminizm geleneği Margaret Fuller'in 1845 yılında yayınlamış olduğu 19. Yüzyılda Kadın isimli eseri ile başlamıştır (Donovan, 2009: 71). Çok genel anlamda kültürel feminizm akılcılığın mekanik bakış açısından farklı bir şekilde bilginin duygusal ve sezgisel yönüne vurgu yapmaktadır (Donovan, 2009: 71). Anaerkil bakış açısına sahip olan kültürel feminizm, barışseverlik, işbirliği, bir arada yaşam ve kamusal alanın uyumlu şekilde düzenlenmesi görüşüne sahiptir (Donovan, 2009: 70). Donovan, kültürel feminizmin anaerkil bakış açısının Sosyal Darwinizm'in eril bakış açısına tepki olarak doğmuş olabileceğini belirtmektedir. Fuller, bireysel bir kadın hareketinden öte kolektif bir kadın hareketinden bahseder ve buna göre kadınlar hep birlikte gerçekten kim olduklarını keşfetmelidir (Donovan, 2009: 74). Liberal feminizmde kadın ile erkek arasındaki benzerlikler vurgulanırken, kültürel feminizmde farklılığa vurgu mevcuttur. Kültürel feministler de evlilik ve din gibi kurumlara eleştiri getirir. 19 yüzyılda Stanton'un ataerkil Hristiyanlığa eleştirisi olan Kadının İncili (The Woman's Bible) makalesinde İncil'i, İncil'le birlikte ataerkilliği reddetmiştir. Anaerkillik (The Matriarchate) makalesinde ise anaerkil toplumun özelliklerini ortaya koymuştur. Buna göre medeniyetin başlarında, her alanda kadınlar etkili iken, kadınlar zamanla bu etkilerini kaybetmişlerdir ve kadınlara bir defa daha yönetime geçme izni verildiğinde cahilliğin, yoksulluğun ve suçun var olmadığı bir medeniyet ortaya çıkacaktır (Donovan, 2009: 83). Bu bakış açısına göre anaerkillik, barışın ve bolluğun çağı iken ataerkillik tiranlığın, savaşların ve toplumsal hastalıkların kaynağıdır (Donovan, 2009: 83). Evliliğe getirilen eleştirilere bakacak olursak Goldman ve Woodhull gibi feministler, evliliğin aşkı bastırıldığını iddia ederler (Donovan, 2009: 106). Bu süreçte feministlerin doğum kontrolünün de savunucusu olmuşlardır. Woodhull'un evliliği kölelik gibi modası geçmiş bir kurum olarak görür ve evliliğin fahişeliğe ve tecavüze izin veren bir sistem olduğunu iddia eder (Donovan, 2009: 104). Victoria Woodhull ve Emma Goldman'ın bakış açısı kültürel feminizmin içerisine dâhil edilse de bazı gruplandırmalarda anarşist feminizm içerisinde yer almıştır.

Varoluşçu feminizm Simone de Beauvoir'ın İkinci Cins (Second Sex) isimli eseriyle ortaya çıkmıştır. De Beauvoir, kadın sorununu anlamak için biyoloji, psikoloji ya da iktisadi determinist yaklaşımın dayattığı insan tanımına bakmamız durumunda varoluştan önce gelen “öz”ü kabul etmiş olacağımızı ifade eder (Sevim: 2005: 72). Varoluştan önce gelen özü kabul etmek kadını değişmez bir yazgıya teslim etmektir. De Beauvoir, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları inkar etmez; biyolojik olguların ontolojik, ekonomik, sosyal ve psikolojik bağlamın ışığında değerlendirilmesi gerektiğinden bahseder (Sevim, 2005: 72). Freud'a atıfta bulunan De Beauvoir, erkeklerin sahip olduğu üstünlüğün, cinsellikleriyle ilintili olmadığını; cinselliklerini üstünmüş gibi gösteren iktidardan kaynaklandığını ifade eder (Sevim, 2005: 73). De Beauvoir diğer feminist teorilere eleştiriler getirirken, asıl yapılması gerekenin kadını öteki yapan değerlerin değiştirilmesi olduğunu söyler. Buna göre çözüm yine kadının kendisidir. Sorunun asıl kaynağı kadının erkek egemenliğini içselleştirmesidir (Sevim, 2005: 74).

Postkolonyal feminizm, modernizmin Batılı erkeği ve onun duygu, düşünce ve tecrübelerini evrensel olarak değerlendirdiğini ve bunun sonucu olarak Batılı kadının bu değerlendirmeye karşı çıkarak oluşturduğu feminist hareketin de özünde Batılı değerleri barındırdığını iddia etmektedir (Eken, 2014: 476). Postkolonyal feminizm, Batılı feminizmin evrensel olarak genelleştirilemeyeceği fikriyle, Batı feminizminin sömürgesi altına aldığı feminist teoriyi bu sömürgeci kurtarmayı amaçlamaktadır (Eken, 2014: 476; Arman ve Şerbetçi, 2012: 69). 1980'lerde, İkinci Dalga Feminizmin etkili olduğu bir dönemde ortaya çıkan Postkolonyal feminizm, Kumari Jayawardena, Nawa el Saadawi, Fatima Mernissi, Isabel Letelier ve Achola Pala gibi Asyalı, Ortadoğulu, Latin Amerikalı ve Afrikalı kadınlar tarafından kurumsallaştırılmıştır (Arman ve Şerbetçi, 2012: 69). Sömürgecilik sonrası politikalardan etkilenen Postkolonyal feminizm, kurumsal ya da yasal ayrımcılıkla desteklenen ataerkillik, aile içi şiddet, cinsel istismar, tecavüz, kız olduğu anlaşılan ceninin kürtajla alınması, çocuk istismarı ve töre cinayeti gibi alanlarda mücadele etmektedir (Mishra, 2014: 196). Kolonyalizmin kadınlar üzerindeki sayılan bu olumsuz etkilerine odaklanan Postkolonyal feminizm, Batı'da eksik olarak dile getirilen ya da hiç dile getirilmeyen sorunları duyurmak için ortaya çıkmıştır (Arman ve Şerbetçi, 2012: 69). Çünkü Batı feminizmi sadece orta sınıf beyaz kadının taleplerine cevap vermek için çabalarken, dünyanın batısı dışındaki bölgelerde kadınların, Batılı kadınların sorunlarından çok daha farklı fakat dile getirilmeyen sorunları bulunmaktadır (Arman ve Şerbetçi, 2012: 70). Postkolonyal feminizm içerisinde mücadele veren kadınlar, sadece erkekler tarafından

tanınmak için değil, Batılı feministler tarafından da tanınmak için mücadelede bulunmaktadırlar (Mishra, 2014: 200). Postkolonyal feminizm, Batılı feminizm içerisinde Batılı kadın seküler, özgürleşmiş ve kendi hayatın kontrol edebilen kadın olarak tasvir edilirken, Batı dışında sömürge bölgelerde yaşayan kadınların umursamaz, yoksul, cahil, geleneklerine bağlı, ev kadını ve kurban edilmiş olarak tasvir edilmesine başkaldırır (Arman ve Şerbetçi, 2012: 70; Mishra, 2014: 202).

Sonuç olarak feminist hareketler bir hak arama ile yola çıkmış ve birçok hakkın elde edilmesini sağlamıştır. Fakat toplumun kendisi tarafından üretilen hiyerarşi bu hakların kâğıt üzerinde kalmasına ve pratikte uygulanmamasına neden olmaktadır. Bu nedenle feminist hareketler, çok farklı parçalara da bölünse, çabalarına son vermemiş ve bu hiyerarşik düzeni yıkmayı kendine görev bilmiştir. Her ne kadar feminist ideoloji içerisinde farklı görüşler olsa da hepsinin ortak bir kaygısı bulunmaktadır, toplumsal cinsiyet rollerinden arınmış, eşitlikçi bir toplum ortaya çıkarmak. 1792 yılı feminist hareketlerin miladı olarak kabul edilecek olursa, yaklaşık üç asırlık bir süredir feminist hareketlerin büyük bir çaba sarf ettiği söylenebilir. Tek tek topluma işleyen erilliği ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Dinamik bir hareket olan feminist hareketlerin çabası sürmektedir. Bu çaba sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde kendini göstermektedir. Uluslararası İlişkiler de bu disiplinlerden biridir. Bu bölümde genel olarak feminist düşüncenin doğuşu ve gelişimi açıklanmaya çalışılmıştır.

Ele alınan çalışmanın güvenlik alanı ile ilgili bir çalışma olması ve güvenliğin feminist bakış açısı ile ele alınması nedeniyle *şiddet* kavramı çalışmada kilit kavramlardan bir tanesidir. Şiddet kavramı genel olarak fiziksel kuvvet uygulama ile özdeşleştirilse de içerisinde birçok anlam barındırmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında şiddet kavramının diğer bileşenlerini görünür hale getirmek adına Barış Çalışmaları'nın rehberliğinde şiddet kavramı ele alınacaktır. Barış Çalışmaları kapsamında ele alınmasının nedeni ise feministler ile birlikte şiddet kavramı üzerinde en fazla düşünen bir diğer çalışma alanı olmasıdır.

1.3.2. Barış Çalışmaları ve Yapısal Şiddet

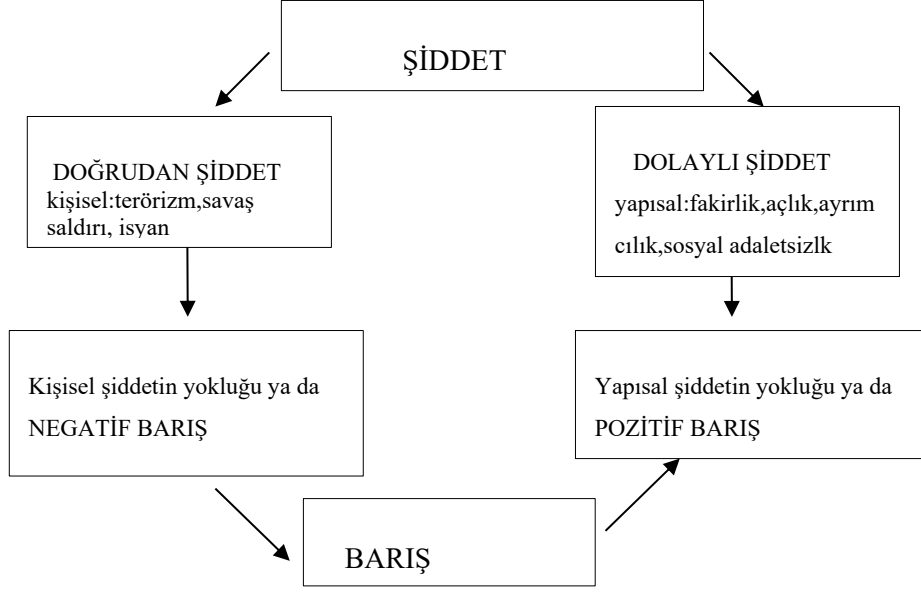
Barış Çalışmaları literatüründe üç temel barış tanımından bahsedilmektedir (Bayraktar, 2012: 254). Bunlar, John Burton ve ihtiyaç teorisine göre barış; Johan Galtung ve barışçıl yollarla barış yaklaşımıyla ortaya koyduğu “negatif” ve “pozitif” barış; Kenneth

Boulding ve “istikrarlı/ sürdürülebilir barış” (Bayraktar, 2012: 254). Savaş üzerinde yoğun olarak durulan bir konu olurken, barış en az tartışılan konu olmuştur. Savaş üzerinde uzun uzun tartışılan ve yazılan kavram olurken, “barış” gayet basit bir şekilde savaşın zıttı olarak “savaş olmama durumu” şeklinde tanımlanmıştır (Shepherd, 2009: 208). Barış Çalışmaları, ayrı bir alan olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında kurumsallaşması ile birlikte hala ayrı bir alan olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır (Griffiths vd., 2008: 247). Savaş konusunda olduğu gibi barış konusunda yapılan çalışmalar da iki dünya savaşına odaklanmaktadır. Fakat Barış Çalışmaları İkinci Dünya Savaşı’nda sivil kaybın daha fazla olması ve bu açıdan daha trajik olmasından dolayı İkinci Dünya Savaşı’na daha çok odaklanmıştır (Griffiths vd., 2008: 247). 1960’lardan itibaren uluslararası toplumda yaşanan Vietnam Savaşı ile birlikte ortaya çıkan barış yanlısı propagandalar, nükleer silahları ve diğer silahlanmaları sınırlandırmak için yapılan antlaşmalar ve Soğuk Savaş’ın bitmesi ile Doğu Bloğu’nun çökmesi gibi gelişmeler barış çalışmaları için dönüm noktası olmuştur (Griffiths vd., 2008: 248).

Bu yaşananların ertesinde Uluslararası İlişkiler teorileri içerisinde eleştirel teoriler, barış konusundaki ilgisizliği kırmaya çalışmışlardır. 1964 yılında The Journal of Peace Research yayınlanmaya başlamış ve Barış Çalışmaları’na yeni bir soluk getirmiştir. Galtung derginin editör yazısında “barış”ı alıştığımızın dışında tanımlamış, böylelikle barış konusunu tartışmaya açmıştır. Barışı negatif ve pozitif barış olarak iki kategoriye ayırmıştır. Negatif barış, “savaşın yokluğu”, ”şiddetin yokluğu”; pozitif barış, “insan toplumunun entegrasyonu” olarak tanımlanmıştır (Galtung, 1964: 2). Savaşın ve şiddetin yokluğu gayet anlaşılır olmakla birlikte insan toplumunun entegrasyonu ile anlatılmak istenen diğer insanlar hakkındaki fikirlerin değişmesi amacıyla iletişimin artırılması ve işbirliği yapılmasıdır (Galtung, 1964: 3). Hem Barış Çalışmaları içerisinde hem de feminizmde, şiddet kavramı önemli bir kavramdır. Şiddetin kültürel ve hukuki manası bulunmaktadır. Şiddetin birçok anlamı olmakla birlikte dar anlamda bir kişinin başka bir kişiye hukuksuz bir biçimde fiziksel güç uygulamasıdır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 173). Daha geniş anlamda diğerlerine fiziksel ve duygusal olarak zarar verme olarak tanımlanmıştır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 173). Duygusal zarar verme ifadesinin sınırları çizilmiş bir tanımının olmaması, şiddet kavramının sınırlarını genişletmiştir. Somut olarak gözle görülemeyen, kişiden bağımsız olarak dıştan gelen ve kişinin günlük hayatını olumsuz etkileyen, kişiye yöneltilmiş tüm tutum ve davranışlar duygusal zarar verme olarak adlandırılabilir.

Galtung (1964), pozitif ve negatif barışın birbirinden ayrı iki farklı boyut olarak algılanması gerektiğini, birinin yokluğunda diğersinin olabileceğini ifade etmektedir (Galtung, 1964: 3). Galtung 1964 yılında The Journal of Peace Research’de yayınladığı editör yazısında barış kavramına yeni bir boyut getirmiş fakat kavramın tam olarak ne manaya geldiğini açıklamamıştır. Galtung ilerleyen çalışmalarında barışa ilişkin çalışmasını genişleterek daha kapsamlı bir barış tanımı yapmıştır. Galtung’a göre, “barış” ile “şiddet” birbirine bağlıdır ve barış olması için şiddetten arınılmalıdır (Galtung, 1969: 168). Galtung “barış”ı, “savaşın olmaması durumunun” ötesine taşımış ve “şiddetin olmaması” durumu olarak tanımlamıştır. Galtung’a göre “savaş” düzenlenmiş şiddeti içermektedir ve tek aktörü vardır: devlet (Galtung, 1990: 293). Böyle bir durumda barışı savaş olmama durumu olarak tanımlamak barış kavramının anlamını daraltmaktadır (Galtung, 1990: 293). Barışı şiddet olmama durumu olarak tanımlamak, kavramı dar kapsamından kurtarmış ve daha tartışmaya açık hale getirmiştir. Bu tartışmaların başında da şiddetin nasıl tanımlanacağı gelmektedir. Şiddetin tanımlanması ve şiddetin sınırlarının çizilmesi şiddetten arınmanın ilk adımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddetin tam olarak ne manaya geldiğinin bilinmesi ile birlikte şiddeti ortadan kaldırabilecek politikalar üretilebilecektir. Galtung “insanların gerçek bedensel ve zihinsel gerçekleştirmelerinin, potansiyel gerçekleştirmelerinin altında olduğunda ve bireyler bu durumdan etkilendiğinde şiddet mevcuttur” diyerek şiddeti, sadece fiziksel bir güç uygulanması gibi klasik görüşün etkisinden çıkartmış ve “etkilenme” gibi algıyla ilgili boyutu da şiddetin içerisine dahil etmiştir (Galtung, 1969: 168). Şiddeti ele alırken Galtung’un vurguladığı bir diğer nokta ise “önlenebilir”liktir. Normalde bir deprem sonucu insanlar öldüğünde biz bunu şiddet olarak tanımlamayız, fakat bu depremler önlenebilirse ve önlenmediyse bu durumda şiddet mevcuttur (Galtung, 1969: 168-169). Yani potansiyel olarak önlenebilir bir şey gerçek eylemler sonucu önlenmediyse ve potansiyel ile gerçek arasında bir mesafe varsa şiddet vardır (Galtung, 1969: 169). Önlenebilir olmayan bir olay ya da olgu için potansiyel ya da gerçek arasındaki mesafenin ne kadar olduğu önemli değildir. Böyle bir durumda şiddetten söz edilmez. Bu durumda şiddet dönemden döneme farklılık gösterebilmektedir. Teknolojinin gelişmesi, bilimin ilerlemesi şiddet kavramının içine yenilerinin eklenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle şiddet sadece savaşın ürettiği bir şey olmaktan çok daha fazlasıdır. “Barış” da kendi içerisinde şiddete sahiptir. Feministler bunu aile içi şiddet, tecavüz, yoksulluk ve ekolojik felaketler ile ilişkilendirmektedir (akt.Sjoberg, 2009: 198). Bu noktada Galtung, yapısal

şiddet kavramını ortaya koymuştur⁵. Fiziksel şiddetin çok ötesinde olan yapısal şiddeti ise en basit şekilde bir örnekle tanımlamıştır. Galtung'a göre eğer bir erkek karısını dövüyorsa bu açık açık fiziksel ve kişisel şiddete girmektedir (Galtung, 1969: 171). Fakat bir milyon koca, karısını görmezden geliyorsa işte bu yapısal şiddettir (Galtung, 1969: 171). Şekil 2 buraya kadar anlatılan Galtung'un şiddet ve barış kavramları arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Şekil 1.2. Genişleyen Barış ve Şiddet Kavramı⁶

Yapısal şiddetten bahsedebilmemiz için toplumda kurumsallaşmış bir takım hareketlerden bahsetmemiz gerekmektedir. Aynı zamanda yapısal şiddet kişisel şiddete göre sessizdir (Galtung, 1969: 173). Kadının ev içi emeğinin görmezden gelinmesi, bunun kadının görevi olarak tanımlanması yapısal şiddetin en basit örneğidir. Günümüzde yapısal şiddetin temelinde yine toplumsal cinsiyet bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesi, cinsiyetlerin arasında derin farklılıkların olduğu inancını doğurmaktadır (Zalewski, 1995: 341). Böyle bir inancın doğmasında etkili olan ise kültürdür. Din, ideoloji ve dil gibi kültürü oluşturan öğeler toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu nedenle Galtung, kültür ve şiddet arasında bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Kültürle şiddet arasındaki ilişkiyi “kültürel şiddet” olarak tanımlayan

⁵ Galtung'un yapısal şiddet kavramsallaştırması tek başına irdelenebilecek derecede geniş kapsamlı bir konu olduğu için çalışmada sadece genel olarak tanımına yer verilmiştir. Galtung'un yapısal şiddet kavramsallaştırması konusunda daha ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Johan Galtung, Violence, Peace and Peace Research, *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191, 1969.

⁶ Şekil Baljit Singh Grewal 'ın kendisinin internet üzerinden yayınladığı Johan Galtung: Positive and Negative Peace isimli çalışmasında yer alan Şekil 1'den birebir alınarak Türkçeleştirilmiştir. Bkz. https://www.academia.edu/744030/Johan_Galtung_Positive_and_Negative_Peace erişim tarihi 28.05.2015.

Galtung'a göre kültür, doğrudan ve yapısal şiddetin meşrulaşmasına neden olduğu için şiddet oluşturmaktadır (Galtung, 1990: 291). Peki kültür meşrulaştırmayı nasıl yapmaktadır? Galtung, meşrulaştırmanın iki şekilde gerçekleştirildiğini söylemektedir: Birincisi, “Eylemin ahlaki rengini kırmızıdan (yanlış) yeşile (doğru) ya da en azından sarıya (kabul edilebilir) doğru değiştirerek”; ikincisi ise gerçeğin anlaşılma hale getirilmesiyle (Galtung, 1990: 292). Kültürel şiddet ele alınırken değinilmesi gereken iki önemli öge vardır. Birincisi “dil”dir. Özellikle cinsiyetçi küfürler üzerinde duran Galtung, içerisinde tecavüz gibi şiddet içerikli vurguları bulunduran küfürlerin erkekler tarafından günlük hayatta çok kullanıldığını ifade etmektedir (Galtung, 1996: 44). Değinilmesi gereken ikinci öge ise “din”dir. Din konusu sadece Hristiyanlık üzerinden ele alınmış olup Hristiyanlık inancı olan Baba, Oğul ve Kutsal Ruh inancında ilk iki ögenin cinsiyeti net iken Kutsal Ruh’un müphem olması Hristiyanlığın dişiliği dışladığı kanaatini oluşturmaktadır (Galtung, 1996: 43). Sonuç olarak Galtung'a göre doğrudan şiddet, bir olay; yapısal şiddet, süreç ve kültürel şiddet ise değişmez bir değerdir (Galtung, 1990: 294). Aynı zamanda görünürde bir şiddet vakası olmasa da bir şiddet tehdidinin bulunması da şiddettir (Galtung, 1990: 292). Galtung'a göre şiddetin altı boyutu bulunmaktadır: fiziksel ya da psikolojik olabilir, pozitif ya da negatif etkisi olabilir; bir nesne içerir ya da içermeyebilir; bireysel ya da yapısal bir konusu olabilir; isteyerek ya da istemeden olabilir; aleni ya da gizli olabilir (Harcar vd., 2008: 53).

Yapısal şiddet kavramı ile birlikte açlık, yoksulluk, ayrımcılık ve sosyal dışlanma gibi konular artık şiddet konusu içerisinde ele alınmaya başlamıştır (Winter, T.Y.: 195). Kaynakların farklı bölüşümü bile şiddetin içerisine girmektedir (Winter, T.Y.: 195). Yapısal şiddetin tanımlanması ile birlikte bir takım gizli şiddet türleri ortaya çıkmıştır. Feminist teorisyenlerce savaş-barış ikiliği cinsiyetçi, yanıltıcı ve patolojiktir (Shepherd, 2009: 208). Barışın klasik tanımı-savaş olmama durumu- için patolojik olabilirken yapısal ve kültürel şiddetin kavrama dahil edilmesiyle bu bir miktar aşılmaktadır.

Barış denildiğinde uluslararası sistemde uzunca bir süre akla “negatif barış” gelmiştir. Çünkü özellikle BM'nin asıl amacı savaşları önlemek olmuştur (Wæver, 2004: 59). Zamanla insan haklarına vurgunun artması, devletler arasındaki ilişkilerin düzelmesi ve ekonomik işbirlikleri savaşların daha başka sonuçlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu da pozitif barış olarak kabul edilmiştir (Wæver, 2004: 59). Yani modern dönemle birlikte Barış Çalışmaları, savaşların önlenmesi ya da barış antlaşmaları gibi negatif barışın tesisine

yönelik politikalarla değil; sosyal değişim, adalet ve yapısal şiddetin azaltılmasına yönelik konuları ele alır olmuştur (Bayraktar, 2012: 260). Fakat buradaki önemli nokta pozitif barış kavramı kullanılırken referans nesnesi devlet olmaya devam etmiştir. Buradaki kırılmayı sağlayan pozitif barışı çok daha kapsamlı analiz edip literatüre bu şekilde kazandıran ise Galtung olmuştur. Bu nedenle kendisi barış çalışmalarının öncüsü kabul edilir.

Galtung, Barış Çalışmaları'nda araştırma temelli bilginin katkısının olabileceğini ama sadece bilgi üretiminin kendi başına ne şiddeti önleyebileceğini ne de barışı inşa edebileceğini söylemektedir (Galtung, 1996: 35). Barış Çalışmaları diğer eleştirel güvenlik çalışmalarından biraz daha farklı olarak eleştiri sunmanın yanında çözümler de üretmeye çalışmaktadırlar. Barış eğitimi, barış gazeteciliği ve barış aktivistliği gibi konuları da içerisinde barındırır. Galtung, vücut (body), akıl (mind), yapı (structure) ve kültür (culture) gibi faktörleri ele aldığını fakat basitleştirdiğini söylemektedir ve bu faktörlerin hiç biri birbirinden bağımsız olarak değil birbiriyle etkileşimli olarak ele alınmaktadır (Galtung, 1996: 38). İnsan biyolojisi, psikoloji, yapı ve kültür üzerine tek tek düşünülmemelidir (Galtung, 1996: 38).

Galtung (1996), genel olarak bir inşa sürecinden bahseder, sosyalizasyonu göz ardı etmez. Fakat bu sosyalizasyon sürecinde kültüre vurgu yaparken toplumsal cinsiyet konusuna değinmez. Toplumsal cinsiyet kavramını, kültür ve yapı arasındaki ilişkiye değinirken kullanır. Galtung'un 1996 yılında yazdığı "*Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*" adlı kitabı barış çalışmalarındaki paradigmaları, analiz birimlerini ayrıntısıyla ele aldığı en önemli eseridir. Barış çalışmalarına 1969'da başlayan Galtung, ilk dönem eserlerinde daha çok "barış" kavramının ve "şiddet" kavramının tanımı üzerinde durmuş ve diğer barış çalışmalarından farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Daha önceki çalışmalarında toplumsal cinsiyeti bir analiz birimi olarak kullanırken, kendisi için ne ifade ettiğini belirtmemiştir. "*Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*" kitabında ise bunlara değinmiştir. Galtung (1996), toplumsal cinsiyet ile fiziksel şiddeti ilişkilendirmiştir. Bunun sonucunda eril cinsiyeti (male sexuality), eril agresifliği (male aggressiveness) ile ilişkilendirilmiştir. Bu biyolojik durum dört bağımsız değişken üzerinden tanımlanmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz vücut, akıl, yapı ve kültüre göre barış/şiddet şu şekilde açıklanmıştır: vücut erkek-kadın; akıl düşük-yüksek empati; yapı hiyerarşik ve kültür yayılcı (Galtung, 1996: 40). Bu değişkenlere göre kadın yüksek empatiyle barışı temsil ederken, erkek düşük empati

yeteneğiyle şiddet eğilimlidir (Galtung, 1996: 40). Galtung, şiddet ve barış ile ilgili varsayımlarını insan biyolojisine ve özellikle hormonlara dayandıran biyolojik bakış açısının, şiddet ve barış gibi karmaşık ilişkileri içerisinde barındıran iki olguyu hormonlarla açıklamasını yetersiz bulmaktadır. Biyolojik bakış açısına cevap olarak, doğrudan şiddet diğerlerinin temel ihtiyaçlarına saldırmak; yapısal şiddet sosyal yapı içerisinde baskı ve sömürü yoluyla diğerlerine saldırmak ve kültürel şiddet ise din ve dil gibi kültürel öğelerle yapısal ve doğrudan şiddeti meşrulaştırmaktır diyerek şiddet kavramının içerisinde barındırdığı çok boyutlu ilişkileri ortaya koymaktadır (Galtung, 1996: 40).

Toplumsal cinsiyet, yapı, kültür ve barış/şiddet ikiliği bizleri bir sosyal oluşum olarak ataerkilliğe götürmektedir (Galtung, 1996: 40). Ataerkillik erkek baskınlığının kurumsallaşmış şeklidir ve bunu kurumsallaştıran da kültürdür. Galtung feministlerin ataerkillik vurgusunun barış çalışmalarına büyük katkı sunduğunu ifade etmektedir. Ataerkillik fiziksel şiddet olarak (direct violence) özne olan erkeğin nesne olan kadına saldırması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Galtung, 1996: 40). Shulamith Firestone, *The Dialectic of Sex* (1970) isimli eserinde ataerkilliğin, kadının biyolojik kapasitesini kadının zayıflığını yeniden üretmek için istismar ettiğini ifade etmektedir (akt.Pilcher ve Whelehan, 2004: 57). Kadın burada kurban görünümündedir. Galtung'a göre kadınlar hiçbir şiddet olayına karışmamaktadır demek yanlış olsa da İskandinav ülkelerinde doğrudan şiddet olaylarının yaklaşık %95'inin erkekler tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (Galtung, 1996: 41). Avrupa, Avustralya ve ABD'de gerçekleştirilen bir araştırma, şiddet olaylarının %85'inin erkekler tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (akt.Pilcher ve Whelehan, 2004: 173). Burada vurgulanması gereken nokta erkeklerin karıştığı şiddet olayları sadece kadına yönelik şiddet değildir. Erkeğin erkeğe olan saldırısı da buna dahil edilmektedir. Böylelikle erkek (male) saldırganlığı "insan (human) saldırganlığı" arkasına gizlenerek toplumsal cinsiyete özgü olanın görülmemesine neden olmuştur. Erkeklerle özgü davranışları erkek kültürü olarak tanımlanmakta, erkeklere özgü davranışlar saldırganlık ve kendine güvenle özdeşleştirilirken, kadınlar şefkat ve edilgenlikle özdeşleştirilmiştir (Galtung, 1996: 41). Erkek ve kadınlar arasındaki farkı biyolojik olarak tanımlayan yaklaşımlar, erkeğin sergilemiş olduğu bu baskıcı tavrı kas kuvveti ve hormonlarla meşrulaştırarak, biyolojiyi kadına karşı kültürel şiddet kaynağı olarak kullanmaktadırlar (Galtung, 1996: 41). Bu anlayışa göre testosteron erkekleri daha saldırgan ve çatışmaya yatkın yaparken, kadınların salgıladıkları östrojen hormonu kadınları daha konjonktürel ve karmaşık kişiler yapmaktadır (Galtung, 1996: 43). Galtung, biyolojik faktörlerin tek başına

etkili olmadığını, şiddet olaylarının sadece %10 ya da %20'sini açıklayabildiğini ifade etmektedir (Galtung, 1996: 43). Geniş ya da dar anlamda olsun şiddet kavramı cinsiyetli bir kavramdır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 173). Şiddet genel anlamda erkek davranışı ile ilişkilendirilmektedir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 173). Daha önce de bahsedilen gözetim altındaki suçluların istatistiklerine bakıldığında şiddet olaylarında inşa edilmiş maskülenliğin önemli rol oynadığı görülmektedir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 173). Feminist araştırmacılar için ise saldırgan erkek davranışları, kadının ikincil konumunun altında yatan nedendir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 173).

1.3.3. Feminist Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Feminist bakış açısı, kadının ikincil konumunun altında yatan en büyük sebebin kadına biçilen kadınlık rolü ile alakalı olduğunu savunmaktadır. Bu durum toplumun en küçük yapı taşı aile içerisinde başlayarak uluslararası sisteme kadar her alanda geçerlidir. Bu sebeple feministler hangi bilim alanında çalışıyor olursa olsun, kadınlık rolünü açıklamak için toplumsal cinsiyet (gender) kavramını araştırmalarının odağına koymaktadırlar. Uluslararası İlişkiler alanında da toplumsal cinsiyet önemli bir kavramdır. Bu bölümde, uluslararası siyasette ve güvenlik çalışmalarındaki konumunu açıklamak için de çok kullanılan, toplumsal cinsiyet kavramının tanımına yer verilecektir.

Toplumsal cinsiyet, sosyal olarak öğrenilmiş davranışları, maskülenlik ve feminenlik arasındaki ikilemi ve idealleştirilmiş beklentileri ifade etmektedir (Runyan ve Peterson, 2014: 2). Marysia Zalewski'ye göre toplumsal cinsiyet, sosyal ve kültürel olarak inşa edilen, maskülenlikle ve feminenlikle ilgili kategorilerdir ve bu kategorilerin hiçbiri doğal ve biyolojik değildirler (Zalewski, 1995: 341). Tüm bu nedenlerle biyolojik ve anatomik olarak kadın ve erkek bedenini tasvir eden cinsiyet (sex) kavramından farklıdır (Runyan ve Peterson, 2014: 2). Feminist ideolojiye sahip araştırmacıların büyük çoğunluğu toplumsal cinsiyetin bir inşa süreci olduğu kabulü doğrultusunda toplumsal cinsiyetin, aynı etnisite ve sınıf gibi birer kategori oluşturduğunu ve Batı'nın kavramsal ikiliğinin -öznellik/nesnellik, mantık/duygu, akıl/beden, kültür/doğa ve ben/öteki gibi - erkek ve kadın farklılığını tanımlamada kullandığı fikrini kabul etmektedirler (Kardam, 2003: 302; Tickner, 1988: 431). Son dönem toplumsal cinsiyet konusunda çalışan araştırmacılar, toplumsal cinsiyetin diğer kimlik kategorilerinden ayrılamayacağını, çünkü ırk, etnisite, sınıf ve diğer kültürel değişkenlerin toplumsal cinsiyet kimliğini şekillendirdiğini ve böylece çok yönlü toplumsal cinsiyetin ortaya çıktığını ifade etmektedirler (Runyan ve Peterson, 2014:3). Cynthia Enloe

(1989) bu dünyaya feminist bir gözden bakmayı öğrendikçe, “geleneksel” ya da biyolojik denilen şeylerin sonradan oluşturulup oluşturulmadığını sormayı da öğrendiğimizi ifade etmektedir (Enloe, 1989/2003: 31). Yerleşik bakış açıları ile toplumsal cinsiyet eşitsizliğini görmek imkansızdır. Çünkü birbirimizle nasıl yaşadığımızı şekillendiren şeylerin “verili” olduğu varsayımını sarsmak kolay değildir (Enloe, 1989/2003: 31). Bu da ancak olaylara ve olgulara cinsiyet(çi) lens ile bakmakla mümkündür.

Laura Sjoberg, toplumsal cinsiyeti sosyal hiyerarşi oluşturan maskülenlik ve feminenlikle ilgili bir sistem olarak tanımlamaktadır (Sjoberg, 2009: 187). Feminenlik ve maskülenlik tipik bir ikilem olmayıp içerisinde hiyerarşi barındırmaktadır: Toplumsal cinsiyet güç hakkındadır ve güç cinsiyetleştirilmiştir (Runyan ve Peterson, 2014: 6). Diğer sosyal hiyerarşilerde olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği farklı araçlarla sürdürülmektedir. Bu araçların neler olduğuna kısaca bakacak olursak ilk araç, psikolojik araçlardır. Cinsiyetçi mizah, kurbanı suçlamak ve baskıcı klişelerin içselleştirilmesi en tipik ve en yaygın psikolojik araçlardır (Runyan ve Peterson, 2014: 7). Sosyokültürel pratikler (kadının nesneleştirilmesi, cinsel taciz ve kadının kaygılarının önemsizleştirilmesi) ve yapısal ayrımcılık (eşit hakların inkarı, çalışma sektöründeki ayrımcılıklar ve üreme sağlığı sorunlarının marjinalleştirilmesi) toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdüren diğer araçlardır (Runyan ve Peterson, 2014: 7). Tüm bu araçsallaştırmaların en son basamağı ve en tehlikelisi ise içerisinde aile içi şiddet, tecavüz ve kadın cinayeti ya da sistematik kadın cinayetini içeren doğrudan şiddettir (Runyan ve Peterson, 2014: 7). Ayrıca birçok sosyal hiyerarşide olduğu gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde de toplumsal olarak inşa edilmiş ve öğrenilmiş davranışlarla, fiziksel farklılıklara odaklanılarak, iki biyolojik cinsiyet arasında eşitsizlik meşrulaştırılmaktadır (Runyan ve Peterson, 2014: 7). Juliet Mitchell, feminizmin kadınları bütünsel bir ezilmişlikte birleştirdiği için tüm kadınları kapsadığından bahseder (Mitchell, 2006: 20). İlk iş bölümü ezenler ile ezilenlerin ilk ortaya çıkışı, aynı zamanda ilk iş bölümü de kadın ile erkek arasındaki iş bölümüdür (Mitchell, 2006: 20). Kate Millett, *Sexual Politics* isimli eserinde, ataerkil toplumun her yanını sarmış olan erkeğin egemenliği ve kadının boyunduruk altında tutulması sisteminin, toplumsallaşma aracılığıyla kurulduğunu, ideolojik araçlarla sürdürüldüğünü ve kurumsal yöntemlerle korunduğunu ifade etmektedir (akt. Mitchell, 2006: 14).

Toplumsal cinsiyet deneyimi, diğer sosyal yapılar gibi herkesçe eşit yaşanmamaktadır (Sjoberg, 2009: 187). Hassasiyet derecesi toplumsal cinsiyet deneyimini

de etkilemektedir. Bu hassasiyeti belirleyen ise içinde yaşanılan kültür ve kimlik gibi ölçülemeyen değerlerce belirlenmektedir. Kadın veya erkek gibi davranmak farklı grup insanlara (cinsiyet değiştirmiş kişilere, heteroseksüellere, dindarlara, muhafazakarlara, milliyetçilere, köylülere, gençlere...) farklı anlamlar ya da aynı grup insana farklı farklı zamanlarda farklı anlamlar ifade etmektedir (Runyan ve Peterson, 2014: 6). Bu kategoriler zamana ve kültüre göre değişse bile aralarında değişmeyen bir ilişki bulunmaktadır: Femininlik ve maskülenlik arasındaki zıtlık (Zalewski, 1995: 341). İşte tam bu nokta aslında feminizmin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu iki kategori arasındaki zıtlık birinin yükselirken diğerinin alçalmasına birisi güçlenirken diğerinin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu zıtlık birini aktif diğerini pasif yapmaktadır. Maskülenlik fiziksel güç, hareket, saldırganlık; femininlik ise zıttı olarak empati, şefkat ve duygu ile ilişkilendirilmektedir (Chinkin ve Kaldor, 2013: 168). Bu zıtlık her alanda kabul görülmüş ve belki de bu nedenle politika alanında kadının fikirlerine itimat edilmemiştir.

Toplumsal cinsiyet ele alınırken değinilmesi gereken bir diğer kavram “cinsiyetli” (gendered) kavramıdır. Cinsiyetli ile anlatılmak istenen şey, bir şeyin karakterinin maskülen mi, feminin mi olduğudur (Pilcher ve Whelehan, 2004: 59). Örneğin pembe ve mavi cinsiyetli renklerdir. Cinsiyetli kelimesinin, kadın ve erkek arasındaki ayrımı yeniden üretme ile ilişkisi bulunmaktadır (Pilcher ve Whelehan, 2004: 59). Jane Pilcher ve Imelda Whelehan çalışmalarında, ücretli iş alanının da cinsiyetli olduğunu ifade etmiştir. Kadın yarı zamanlı, düşük ücretli ve bakım ile ilgili işlerle özdeşleştirilirken; erkekler tam zamanlı, yüksek ücretli ve operasyonel işlerle özdeşleştirilmektedir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 59). Bir alanın cinsiyetli tutumlarla tasvir edilmesi, kadının o alanın dışına itilmesine neden olmaktadır. Politika ve güvenlik alanı cinsiyetli olup, kadının politika ve güvenlik konularında ya arka planda kalmasına ya da yardımcı rolünü benimsemesine neden olmuştur. Uluslararası İlişkiler’deki “yüksek politika” ve “alçak politika” ayrımı cinsiyetli olup, içerisinde askeri ve güvenlik politikalarını içeren yüksek politika alanı erkeklerle; içerisinde çevre, insan hakları, nüfus artışı gibi konuları barındıran alçak politika alanı kadın ile özdeşleştirilmiştir (Gürpınar, 2017: 473).

Feministler, toplumsal cinsiyetin dünya siyasetinde neden önemli olduğunu, dünya siyasetini cinsiyetçi lensle görmeyen farkını, uluslararası ilişkileri yalnızca çıkarıcı ülkeler arasındaki ilişkiler yerine toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, cinsellik ve milliyetçilik arasındaki ilişkiler olarak gördüğümüzde nelerin görünür olacağını irdeleyerek toplumsal cinsiyet

kavramını merkeze almış, uluslararası siyaset ve güvenlik alanında kadının yerini sorgulamışlardır (Runyan ve Peterson, 2014: 1). Bu bölümde merkez kavram olan toplumsal cinsiyet kavramı kısaca açıklanmıştır. Bir sonraki bölümde öncelikle Uluslararası İlişkiler’de feminist bakış açısı ele alınacaktır. Alanın önce bir tasviri yapılacak daha sonra feminist bakış açısının eleştirilerine değinilecektir.

1.4. Erkek Egemen Uluslararası İlişkiler Alanına Bir Eleştiri Olarak Feminist Uluslararası İlişkiler

Feminist yaklaşım, 1980’lerin sonlarına doğru Uluslararası İlişkiler disiplinde etkili olmaya başlamıştır. 1980’li yıllar Uluslararası İlişkiler disiplinde “üçüncü tartışma”⁷ olarak adlandırılan ve alanda bir takım eleştirilerin yükselmeye başladığı dönemdir (Aydın Koyuncu, 2012: 114). Üçüncü tartışma olarak adlandırılan dönemde, pozitivist ve post-pozitivistler arasında çıkan tartışmalar sonucu pozitivistin sorgulanmaya başlamıştır (Lapid, 1989: 235-254). Felsefi bir görüş ve metodolojik bir yaklaşım olan pozitivism, insan bilgisinin kaynağının gözlemlenebilir olgular olduğunu ve olguların üzerinde deney yapılabildiğini ileri sürmektedir (Arı, 2014: 12). Post-pozitivism ise bilimsel bilginin deneye ve/veya akla dayanması gerektiği kabulüne karşı çıkmış, toplumsal olarak oluşturulan ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınamayacak sosyal faktörlerin, pozitivist metodoloji ile göz ardı edildiğini ileri sürmüştür (Arı, 2014: 23-24). Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde feminizm de post-pozitivist tarafta konumlanmıştır. Tickner, feministlerin metodolojik olarak pozitivist yöntemi reddettiğini; hermeneutik⁸, sosyolojik, tarihsel ve etnografik⁹ metodolojiyi tercih ederek doğa bilimlerine ve ekonomiye etki etmeye çalıştığını ifade etmektedir (Tickner, 2005: 2177).

Feministler de bu konjonktürden etkilenmiş, geleneksel yaklaşımlar sorgulanmaya başlanmış ve disiplin, erkek egemen, toplumsal cinsiyete duyarsız ve çağın getirdiği sorunların çözümüne karşı yetersiz olarak nitelendirilmiştir (Zalewski, 1995: 340). 1988 yılında Millennium dergisinin özel sayısı olan “Women and International Relations” isimli

⁷ Konu ile ilgili olarak daha fazla bilgi için bkz. Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era. *International Studies Quarterly*, 33(3), 235-254.

⁸ Hermeneutik metodolojide amaç bireysel anlamlandırmaların arkasındaki genel ve objektif yapıyı ortaya çıkarmaktır (Mayring, 2000: 107). Bu nedenle yazılı metinler incelenmekte ve metinlerin arka planı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mayring, P. (2000). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş* (çev Adnan Gümüş ve Sezai Durgun). Adana: Baki Kitabevi.

⁹ Etnografik metodolojide araştırma nesnesi gündelik hayatı içerisinde anlamaya çalışılır ve gündelik yaşamın içerisinde davranışları, sözleri, etkileşimleri, inançları, duygu ve düşünceleri irdelenir, analiz ve tahlil edilir (Kartarı, 2017: 218).

yayın Uluslararası İlişkiler disiplininde feminist teorinin başlangıcı sayılmaktadır (Sjoberg, 2009: 183). Bu dönemde feminist teorisyenler, çalışmalarına duyulan şüpheleri gidererek, alanda kendilerine yer bulmayı amaçlamışlardır (Sjoberg, 2009: 184). Fakat feministler 1980'ler boyunca alanda tam olarak yer alamamışlardır (Tickner, 1999: 45). Bunun ise iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Uluslararası İlişkiler disiplinin toplumsal cinsiyet konularına kayıtsız kalması ve ikincisi uluslararası sistemin devletlerden oluşan bir yapı kabul edilerek içerideki aktörlerin görmezden gelinmesidir (Aydın Koyuncu ve Tür, 2010: 8). Feminist teorinin ortaya çıktığı dönemde uluslararası alana hakim olan devlet odaklı neorealist bakış açısı, feministler tarafından eleştirilmiş ve bu eleştiri Feminist Uluslararası İlişkileri ve buna bağlı olarak da Feminist Güvenlik Çalışmaları'nı ortaya çıkarmıştır. Tickner, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde birçok teorinin devletlerin davranışlarını açıklamaya yöneldiğini fakat alana eleştiri getiren feministlerin, özgürleşme amacıyla motive olduklarını ve uluslararası kurumlar, yapılar ya da devlet içerisinde kadının dezavantajlı hayatlarını araştırdıklarını ifade etmektedir (Tickner, 2005: 2177). Feministler, araştırmalarına o güne kadar Uluslararası İlişkiler'in konusu olmayan kişilerin perspektifinden başlamışlar ve analizlerini yukarıdan aşağıya doğru değil, aşağıdan yukarı doğru yapmışlardır (Tickner, 2005: 2178). Aşağıdan yukarı doğru analiz ile kastedilen ekonomik ve siyasal gücü devlet perspektifiyle değil kadının günlük yaşam deneyimleri ile ele alınmasıdır (Tickner, 2005: 2178).

Feminizm, diğer bilimlerde olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de kadınların bilimin dışına itildiğini ve alana erkek egemen paradigmanın hakim olduğunu belirtmektedir (Yöney, 1996: 104). Uluslararası İlişkiler disiplininde eleştirel teori olarak nitelendirilen teoriler arasında yer alan feminizm, geçmişten başlayarak halen günümüzde sistemde yer alan her türlü eril dili su yüzüne çıkarma çabası gösteren ve geniş perspektifli bir eleştiri sunan bir teoridir. Bu nedenle feminist teori "toplumsal cinsiyet" kavramını bir kategori olarak uluslararası ilişkilerde ele almakta, uluslararası ilişkilere yönelttiği eleştiriler toplumsal cinsiyet üzerinden gerçekleştirmekte ve uzun yıllardır alana hakim ve eril bir söyleme sahip olan realizm ve neorealizmi bu bağlamda eleştirmektedir (Eken, 2014: 445-448).

1990'lı yıllara gelindiğinde Uluslararası İlişkiler disiplinin temel kavramları sorgulanmaya başlamıştır (Aydın Koyuncu ve Tür, 2010: 8). Uluslararası İlişkiler literatürüne hakim olan başat eserlere bakıldığında erkek egemenliği göze çarpmaktadır.

Machiavelli'nin "Prens", Hobbes'un "Leviathan" ve Kenneth Waltz'un "Man, The State and War" kitapları erkek egemen söylemin örnekleridir. J. Ann Tickner "Searching for the Princess?" adlı çalışmasında Uluslararası İlişkiler disiplininde ve uluslararası politikadaki erkek egemen görüşü eleştirmiş, bunu yaparken Machiavelli'nin Prens eserine göndermede bulunarak, alanda prensler çok iken prenseslerin nadir olduğunu ifade etmiştir (Tickner, 1999).¹⁰ Feminist teori Uluslararası İlişkiler disiplinine eleştiri getirirken, ilk olarak alana hakim olan teorilere eleştiri getirmiştir. 1940'lardan 1970'lere kadar Uluslararası İlişkiler alanına hakim olan realizme göre temel aktör devletken, devlet düzen sağlayıcı bir gücün olmadığı anarşik uluslararası sistemde çıkar için mücadele etmektedir. Çıkar ise güçtür. Klasik teorilerin devleti temel aktör olarak ele alması, yüksek politika ve alçak politika ayırımına gitmesi ve alçak politikayı gündemine almaması, kadın sorunlarının ve kadın bakış açısının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Ayrıca yerleşik düşüncenin kadınları erkekler kadar rasyonel görmemesi ve kadınların eve ait olarak görülmesi, kadınların yüksek politika alanının dışına atılmasına neden olmuştur (Kardam, 2003: 304). Fred Halliday bu düşüncüyü "Geleneksel bakış açısında kadınlar bu tür sorumluluklara uygun değildirler ve bu yüzden güvenlik ve kriz konularında kendilerine itimat edilmez" sözleriyle dile getirmiş ve realist paradigmanın aktör olarak kadına bakış açısını ortaya koymuştur (akt.Kardam, 2003: 304). Halliday Uluslararası İlişkiler literatüründe ulusal çıkar, iktidar, güvenlik gibi kavramların erkek egemen olduğunu ifade etmektedir (akt.Yöney, 1996: 109). Feministler ise bu durumu eleştirmiş, realist uluslararası ilişkileri toplumsal cinsiyet konusunda tarafsız olmamakla, aksine erkek taraflı olmakla ve eşitsizliği yeniden üretmekle suçlamıştır (Kardam, 2003: 304). Feminist Uluslararası İlişkiler araştırmacıları, Uluslararası İlişkilere alternatif bir tanım getirmişlerdir: "Küresel ilişkiler düzeyinde yapılandırılmış sosyal tabakalaşmaların ve eşitsizliklerin tanımlanması ve açıklanması" (Runyan ve Peterson, 2014: 18). Bu tanıma göre feminist bakış açısı güç kavramını daha geniş ve karmaşık olarak ele almaktadır (Runyan ve Peterson, 2014: 18).

Realizme eleştiri getirirken Morgenthau'ya da eleştiride bulunulmadan geçilmemiş ve Tickner Morgenthau'nun görüşlerini feminist perspektifle yorumlamıştır. Tickner, geleneksel olarak Uluslararası İlişkiler disiplinin realizm ile tanımlandığını, bu sebeple Morgenthau'nun eril bakış açısını, feminist bakış açısının bazı fikirlerini kullanarak güncellemeye çalıştığını ifade etmektedir (Tickner, 1988: 430). Feministler,

¹⁰ Bu tartışma konusunda daha ayrıntılı bilgi edinmek için, bkz. Tickner, J. Ann (1999). Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations, *Harvard International Review*, 21 (4), 44-48.

Morgenthau'nun iddia ettiği gibi evrensel ve objektif bir bilginin varlığına şüphe ile bakmakta, bilginin sosyal olarak inşa edildiğine inanmaktadırlar (Tickner, 1988: 432). Morgenthau, ahlaki sınırlamalardan yoksun bir canavar olan siyasi adam (political man) adını verdiği bir soyutlama inşa etmiştir (Tickner, 1988: 432). Bu siyasi adam sosyal olarak inşa edilmiş, insan doğasının ataerkil bir temsilidir (Tickner, 1988: 432). Hobbes'un doğa durumunda kadınlar, savaştan daha çok yeniden üretim ve çocuk yetiştirme ile ilgilidirler (Tickner, 1988: 432). Morgenthau'nun güç tanımı, uluslararası ilişkilerdeki klasik güç tanımıdır: Erkeğin erkek üzerindeki egemenliği (Tickner, 1988: 434). Nancy Hartsock, bu şekildeki bir güç tanımının her zaman maskülenlik ile bir ilişkisinin olduğunu fakat kadınların güç hakkında yazdıklarında enerji, kapasite ve potansiyele vurgu yaparak gücü egemenlik ile ilişkilendirmediklerini ifade eder (Tickner, 1988: 434). Tickner (1988), Morgenthau'nun altı ilkesini¹¹ Feminist bakış açısı ile yeniden ele almıştır (Tickner, 1988: 437-438):

- Geleneksel tanımıyla nesnellik kavramı erkek egemendir. Bu nedenle objektif olduğu iddia edilen hukuksal kavramlar aslında taraflıdır. İnsan doğası hem maskülen hem de femindedir. İnsan doğası kavramı içerisinde sosyal inşayı da barındırmaktadır.
- “Ulusal çıkar” kavramı “güç”ten daha fazlasıdır. Ulusal çıkar çağımızda çok boyutlu olup işbirliğine dayalıdır.
- Güç ya da iktidar “baskın” ya da “hakim olan” olarak tanımlanmakta erkeksi anlamlar yüklenmektedir. Kolektif alan ile feminenlikle alakalı gücün diğer boyutu göz ardı edilmektedir.
- Politik olan ile ahlaki olan birbirinden ayrılamaz.
- Uluslararası toplumu inşa etmek ve uluslararası çatışmanın şiddetini azaltmak için ortak ahlaki değerlere odaklanılmalıdır.

¹¹ Morgenthau Uluslararası İlişkiler teorisini, 1954 yılında yeniden ele aldığı realizmin başat eseri olan Politics Among Nations 'da altı ilke ile özetlemiştir (Aydın, 2004: 46). Bu altı ilke ise şöyledir: 1. Toplum gibi siyaset de insan doğasında bulunan objektif yasalar ile yönetilir; 2. Ulusal çıkar “güç”tür ve bu kavram kendi başına otonomdur. Devlet adamları güç olarak tanımlanan çıkarın diktelerine göre hareket etmek zorundadır; 3. Siyaset alanı bencil insanların arzularının ifade edildiği ve buna bağlı olarak çatışmaların olduğu bir alandır. Uluslararası alan da devletlerin çıkarlarının çatışma alanıdır. Realizm sabit olmayan çıkarları takip eder; 4. Devletlerin diş politika eylemleri evrensel ahlaki değerlere göre değerlendirilemez; 5. Tüm devletler kendi çıkarları yani güç peşinde koşan devletler olarak değerlendirilmelidir; 6. Otonom bir alan olan siyaset kendi ilkeleri doğrultusunda ele alınmalıdır (Aydın, 2004: 46-47).

- Kamusal alan özerk bir alan değildir ve Batı merkezli kabuller kadını kamusal alandan dışlanmaktadır.

Tickner, Morgenthau'nun 6 ilkesini yanlış olduğu için değil, uluslararası politikanın ataerkil tasviri olduğu için yeniden yorumladığını çünkü Morgenthau'nun insan doğasına dair varsayımlarını eril taraflı olduğunu ifade etmektedir (Tickner, 1998: 431). Geleneksel Uluslararası İlişkiler teorileri analiz nesnesi olarak devleti ele alırken, feminist uluslararası ilişkiler düşüncesi, birey odaklı hareket etmekte ve gündelik hayatı ön plana çıkarmaktadır (Eken, 2014: 455). Realizmin dar bakışlı açısı, üniter bir varlık olarak devlete odaklanması ve iç politikanın belirleyiciliğini inkarı kadın bakış açısının alanda yer almasını engellerken, temel varsayımlarının da eril dille üretilmesine sebep olmuştur. Feminizme göre iç politika ve dış politika ayrımı yoktur. Christine Sylvester, uluslararası süreçlerin cinsiyetsiz kabul edildiğini söyleyerek yerleşik paradigmatı eleştirmiştir (Aydın Koyuncu ve Tür, 2010: 9). Zalewski ise alana eleştiri getirirken daha farklı bir perspektiften yaklaşarak geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin kadına dair bir fikre sahip olduğunu fakat söz konusu toplumsal cinsiyet ve feminizm olduğunda stereotiplerin etkili olduğunu söylemektedir (Zalewski, 1995: 340).

Feminizm, Uluslararası İlişkiler disiplinine bir realizm eleştirisi sunan dar kapsamlı bir eleştirel teori olarak ele alınmamalıdır. Feminizm, bir teorinin bütün sorunları net olarak tanımlayamayacağını iddia ederken toplumsal cinsiyetin genel olarak dışta kaldığından bahseder. Lara Stancich (1998), fil benzetmesi ile bu durumu açıklamaya çalışır. Buna göre: “5 erkeğin bir file farklı bakış açıları vardır ve bu bakış açıları ‘doğru’ bakış açılarıdır. Bu beş doğru bakış açısı, filin ne olduğu hakkında farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Biri filin hortumunun yılan olabileceğini iddia ederken, diğeri bacağının ağaca benzediği sonucuna ulaşmaktadır. Bir başkası ise kuyruğunun halat olabileceğini söylemektedir. Uluslararası İlişkiler teorileri de file bakan adamlara benzemektedir. Neorealizmin himayesinde olan Rejim ya da Bağımlılık teorileri de resmi tam olarak göremezler. Çünkü yaşamsal öneme sahip iç organ beş bakış açısında da gizli kalmaktadır” (Stancich, 1998: 126-127). Bu benzetme içerisinde toplumsal cinsiyet filin iç organları gibi yüksek politika konuları içerisinde gizli kalmıştır (Stancich, 1998: 127). L. H. M Ling (2009), feminizmin alana kazandırdığı bakış açısı ile birlikte disipline çok boyutlu bir dünya sunduğunu ifade etmektedir (akt. Doğan ve Özlük, 2016: 55).

Feministler, uluslararası siyasetin ve dünya ekonomisinin cinsiyet eşitsizliğini nasıl sürdürdüklerine odaklanır (Tickner, 2005: 2178). Irk, kültür ve toplumsal cinsiyet gibi kimlik konularına odaklanan feministler, Uluslararası İlişkiler disiplindeki cinsiyetçi bakış açısının, uluslararası politikanın ve hatta yaşamın ne kadar yaygın bir özelliği olduğunu gösterme çabasında dırlar (Tickner, 2005: 2178). Uluslararası siyaset, savaşın ayrıcalıklı bir faaliyet olduğu bir erkekler dünyası; güç ve çatışma dünyasıdır (Tickner, 1988: 429). Cynthia Enloe (1989), kadınların uluslararası siyaset içerisindeki rolleri “doğal” ve böylece de araştırma konusu değeri olmayan bir şey gibi kabul edildiğinden, uluslararası siyasette erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetinin sorgulanmadığını ifade eder (Enloe, 1989/2003: 32). Bu durum da dış siyaset yapıcılarının, kadınların uluslararası siyasetten ne şekilde etkilendiğine dair düşünmeyerek sorumluluklarından kaçmakta olduğunu göstermektedir (Enloe, 1989/2003: 32). Tickner, 1988 yılında kaleme aldığı çalışmasında o yıllarda ABD’de kadınların dış ilişkiler ya da askeri alanda yer alsalar bile bir askeri lider veya karar alıcı olarak nadiren alanda kendilerine yer bulduklarını ifade etmektedir (Tickner, 1988: 429). Nükleer strateji, güç, tehdit, kuvvet ve caydırma kavramlarıyla belirgin bir erkeksi gösteri alanıdır (Tickner, 1988: 429). Daha fazla kadın siyasi alana katılsa bile, daha çok yurtiçi meselelerle anaç yetenekleri doğrultusunda ilgilenmektedirler (Tickner, 1988: 429). Enloe, uluslararası siyasette feminist fikirlerin görmezden gelinmesinin sebebinin, bunca yüzyıldır bunca kültürde tipik bir “eril” yaşam alanı olarak görülmesinden kaynaklandığını belirtmektedir (Enloe, 1989/2003: 32). Kadınlık görünmez hale getirilerek, kadınlığın ve erkekliğin uluslararası siyasetteki etkisi de görünmez hale gelmiştir (Enloe, 1989/2003: 41). Ulusal siyasi alana erkekler hakimdir fakat kadınların bir kısmının da girmesine izin verilir (Enloe, 1989/2003: 43). Uluslararası siyasi alanda ise sadece erkekler ya da erkeklik rolünü iyi oynayan veya erkek otoritesini sarsmayan kadınlar yer alabilir (Enloe, 1989/2003: 43). “Uluslararası meselelerle daha fazla ilgilenmelisiniz çünkü bunlar sizin nasıl yaşayacağınızı belirliyor” söylemi ile ülkelerin dış siyasetini etkilemek için etkin bir mücadele veren, sağ ve sol görüşe sahip, bazı kadın ve erkekler, kadınları uluslararası meselelerle ilgilenmeye çağırılmışlardır (Enloe, 1989/2003: 45). Fakat bu çağrıda dikkat çeken iki nokta bulunmaktadır. Birincisi uluslararası siyasete davet edilen kadınlar, kadınlık deneyimini kullanarak siyaseti yeniden yorumlamak için uluslararası siyasete davet edilmemektedirler (Enloe, 1989/2003: 46). Sorunları tanımlamalarına izin verilmediği sürece, kadınlar uluslararası meselelere müdahil olmayı soyut bir hayır işi olarak görecektirler (Enloe, 1989/2003: 46). Dikkat çeken ikinci nokta burada kadının kurban olarak gösterilmesidir (Enloe, 1989/2003: 46). Kadınlar uluslararası örgütler,

ekonomi politikaları ya da çevre sorunları ile ilgili daha fazla şey öğrenmeliler çünkü bunların her biri kadınları etkilemektedir (Enloe, 1989/2003: 46). Bu durumda kadınlar oyun kurucu değil, üzerlerinde oynanan kişileridir. Kadınların uluslararası siyasette olmamasının nedeni, siyasette nüfuz sahibi olmalarını sağlayacak araçlara ulaşmalarının engellenmiş olmasıdır (Enloe, 1989/2003: 46).

Uluslararası İlişkiler disiplininin doğasını tasvir ettiğini belirten Tickner (1988), Uluslararası İlişkiler disiplinde erkeklerin teoriler inşa ettiğini ve sorunları tanımladığını, böyle bir ortamda da erkeksi bir bakış olmasının normal olduğunu ifade etmektedir (Tickner, 1988: 430). Tickner, eğer alana sadece erkek bakış açısı hakim olmasaydı, Uluslararası İlişkiler alanında kadının dışlanmasını sadece ayrımcılık açısından değil, kişisel seçimler açısından da tartışılıyor olacağını belirtmektedir (Tickner, 1988: 430). 1915 yılında ülkeleri Birinci Dünya Savaşı'na katılan yaklaşık 1000 kadın, savaşın önlenmesi adına Versay'da ortaya konulandan çok daha farklı bir barış antlaşması gerçekleştirilmesi için bir araya gelerek Lahey Barış Konferansı'nı gerçekleştirmişlerdir (Pettman, 2004: 85). Bir araya gelen kadınlar savaş, milliyetçilik, maskülenlik ve şiddet arasındaki bağlantıları izlemeyi amaçlayan, Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği'ni (Women's International League for Peace and Freedom: WILPF) oluşturmuşlardır (akt.Pettman, 2004: 85). Daha önce de bahsedildiği gibi iki dünya savaşı arasındaki dönemde feminist hareketlerde yaşanan durağanlık sonucu 1947 yılına kadar yeni bir oluşumu engellemiştir. 1947 yılına gelindiğinde BM, kadının ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunu ifade ederek kadının statüsünü ortaya koymuş ve bu bağlamda “Kadının Statüsü Komisyonu” kurulmuştur (Doğan ve Özlük, 2016: 57). Fakat bu girişim bile kadının 1970'li yıllara kadar alanda marjinal bir sektör olarak kalmasına engel olmamıştır (Doğan ve Özlük, 2016: 57). Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin (Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women-CEDAW) kurulması ile birlikte 1979 yılında Kadının Statüsü Komisyonu ayrı bir örgüt haline gelmiştir (Doğan ve Özlük, 2016: 57). 1979-1995 yılları arasında CEDAW 187 ülke tarafından kabul edilmiş ve uluslararası sitemde küresel bir kadın hakları gündemi oluşturulmuştur (Doğan ve Özlük, 2016: 57). Ayrıca BM bünyesinde 2000 yılında kabul edilen Karar 1325 ve 2005 yılında Dünya Sonuç Zirvesi Belgesi'nin (World Summit Outcome Document) 138. ve 139. paragrafları kapsamında kabul edilen Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect – R2P) güvenlik konusunda kadının ele alındığı önemli girişimler olmuştur (Atmaca ve Ercan, 2018: 27). Karar 1325 ile silahlı çatışmaların kadınlar ve kız çocukları üzerindeki etkileri, kadınların

barışın sağlanmasındaki rolü, barış ve çatışma çözme süreçlerinde toplumsal cinsiyet, kadınların çatışma önleme ve çözme sürecinde daha fazla temsil edilmesi gibi konuları içermektedir (BMGK 1325, T.Y.).

1.4.1. Bir Güvenlik Eleştirisi Olarak Feminist Güvenlik

Kadın için güvenlik çok farklı anlamlar içermektedir. Çünkü kadınlar büyük oranda tanıdıkları erkekler tarafından saldırıya uğramaktadırlar, diğer devletlerden gelen yabancılar tarafından değil (akt. Civelek, 2016: 67). Savaş ve şiddet ile barış ve güvenlik konularında Feminist Uluslararası İlişkiler yaklaşımı, kökenlerini 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl kadın barış teorisyenleri ve aktivistlerinden almaktadırlar (Runyan ve Peterson, 2014: 142). Feminist Güvenlik Çalışmaları, liberal, ampirik, postmodern ve diğer feminist bakış açılarının çok sesli ve epistemolojik tartışmaları sonucu melez bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır (Blanchard, 2003: 1295). Erken dönem feminist düşünürlerinin çoğu, argümanlarını çocuklarını savaştan koruma, ne kızlarının ne de oğlanlarının savaşın yıkımından acı çekmesini istememe gibi kadının annelik duygusuna dayandırmışlardır (Runyan ve Peterson, 2014: 142). Bu bakış açısı, biyolojik determinizme saplanıp kalmış düşünürlerin, kadının doğal bir barış destekçisi olarak ele alınmasına neden olmuştur (Runyan ve Peterson, 2014: 142). Diğer taraftan çağdaş feministler, tarihsel olarak kadınların savaşı desteklediğini, kızlarını ve oğullarını savaşa gönderen annelerin vatansever anneler olduklarını ve bu anneler arasında savaşmanın anaç bir şekilde anavatani korumak olarak görüldüğünü ifade etmektedirler (Runyan ve Peterson, 2014: 142). Bu iki bakış açısı karşılaştırıldığında kadının “anaç” yapısının savaş ve barış konusunda tek bir tutum sergilemesine neden olmadığını göstermektedir. Güvenliğin siyasi/askeri boyutu analiz edilirken feministler, savaşların nedenlerinden daha çok savaş sürecinde yaşananlara ve savaşın sonuçlarına odaklanmaktadır (Tickner, 1997: 625). Feministler savaş sürecinde sivil halkın yaşadıklarını referans almaktadırlar. 1995 yılı İnsani Kalkınma Raporu’na (Human Development Report) göre, yüzyılın başından 1995 yılına kadar savaşlar ve iç çatışmalar sonucu ortaya çıkan insan zayıyat oranı %10’lardan %90’lara çıkmıştır (Human Development Report, 1995: 45). Aynı raporda 23 milyonluk ordu mensubunun sadece %2’sinin süreçten olumsuz etkilendiği bilgisi yer almakta olup, bu durum sivil halkın savaşlar ve çatışmalardan askeri personelden çok daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Bu bilgiler de askeri odaklı güvenlik anlayışının, kimin güvenliğini sağladığı sorusunu akıllara getirmektedir. Sadece askeri odaklı bir güvenlik anlayışıyla devletin fiziksel ve sınır

bütünlüğü korunurken, içerisinde yaşamakta olan vatandaşın güvenliği ihlal edilmektedir. Bu noktada feministler, insani bir güvenlik anlayışının gerekliliği vurgulamaktadırlar. Feministler, bireylerin özellikle kadınların güvenliğini azaltan eşitsizliklerin analizlerde yer almadığını ifade etmektedirler (Tickner, 1997: 626). Evrensellik iddiasında bulunan teoriler, eşit olmayan sosyal yapıların farklı gruplara ait bireylerin güvenliklerini farklı şekillerde etkilediğini görmekte başarısızdırlar (Tickner, 1997: 626).

Feministler güvenliğin anlamını tartışmaya açmışlar ve “güvenlik politikaları ile kim korunmaktadır?” sorusunu yöneltmişlerdir (Blanchard, 2003: 1289-1290). Feministler her uluslararası olay ile başa çıkmaya hazır, kusursuzca kontrol edilen, tam güvenlik yanılığısına karşı çıkmışlardır (Blanchard, 2003: 1290). Feminist çalışmalar içerisinde birbirini tamamlayan, etkileşimli ve süregiden iki proje bulunmaktadır: yapısöküm ve yeniden inşa (Peterson, 1992a: 6). Yapısöküm ile erkek merkezli görüşü ampirik ve teorik çalışmalarda ortaya çıkarmak; kadının görünmezliğini bulmak ve insanı konu alan çalışmalarda kadınların eylemlerini, deneyimlerini ve anlama şekillerini alana dahil etmek için mevcut anlayışların yapı söküme uğratılması kastedilmektedir (Peterson, 1992a: 6). Yeniden inşa ile cinsiyet konusunda itinalı, yani bilginin, tolumun ve gelişen feminist epistemolojinin birbiriyle ilişkilerini yeniden düşünen, bir teorinin inşası anlatılmaktadır (Peterson, 1992a: 6). Yapısöküm ya da yeniden inşa, hangisini benimserse benimsesin genelde sosyal bilimlerde, özelde güvenlik alanında feministlerin amacı kadını görünür kılmaktır. Bu sebeple kadının görünür olmadığı alanlara eleştiri getirmektedirler. Bu doğrultuda ataerkillik ile mücadele eden kadınlar için güvenlik, Christine Sylvester’in de gözlemlediği gibi, kısmi, anlaşılması zor ve dünyevidir (Blanchard, 2003: 1290). Feministlerin kadınların ikincil konumunu sonlandırmaya ilişkin özgürleştirici amaçları, güvenlik kavramının geniş tanımı ile uyum içerisinde (Tickner, 2001: 48). Feministler, fiziksel ve yapısal şiddet ile bireylerin ve grupların güvenliğinin arasındaki ilişkiyi anlamayı amaçlamaktadırlar (Tickner, 2001: 48). Bu sebeple birçok feminist güvenliği geniş bir şekilde; fiziksel, yapısal ve ekolojik gibi şiddetin her şeklini azaltmak için kavramı çok boyutlu ve çok düzeyli olarak tanımlamaktadırlar (Tickner, 2001: 62). V. Spike Petterson (1992), feminist bakış açısının öncelikli olarak nasıl yapısal şiddetin doğal ve problemsiz olarak anlaşıldığının araştırmasını yapması gerektiğini, ardından ise bu gibi yapıların tarihsel bağlamını ortaya çıkararak kavramı politikleştirilmesi gerektiğini ifade ederek feministlere yol haritası çizmektedir (Petterson, 1992b: 49-50). Christine Sylvester’a göre güvenlik kavramı, anlaşılması zor ve kısmidir; içerisinde mücadele ve rekabeti içerir; kadınların kendi

güvenliklerini sağlamada aktör oldukları bir idealden çok, bir süreçtir (Tickner, 2001: 62). Burada vurgulanması gereken nokta bir süreç olsa dahi kadınların kendi güvenliklerini sağlamada aktör olarak devreye girmesi gerekliliğidir (Tickner, 2001: 62). Tickner, yayınlamış olduğu çalışmalar ile güvenlik çalışmalarında toplumsal cinsiyeti güvenlik konusuna bir kategori olarak ekleyerek daha kapsamlı bir güvenlik kavramı olabileceğini göstermiş ve uluslararası sistem ile çok boyutlu cinsiyetlendirilmiş güvensizlik arasında bir bağ olduğunu ortaya çıkarmıştır (Blanchard, 2003: 1296).

Uluslararası İlişkiler'e yeni bir bakış açısı kazandırmak için ele alınması gereken bir diğer kavram ise ulusal güvenlik kavramıdır (Tickner, 1988: 435). Geleneksel olarak Batı'da ulusal güvenlik, askeri güce bağlı ve ulus devletin dış tehditlerden fiziksel olarak korunması olarak tanımlanmakta olup günümüz koşullarında eksik kalmaktadır (Tickner, 1988: 435). Tickner, Carol Cohn'un "Kullandığımız dil, yaşadığımız dünyayı şekillendirir" söyleminden yola çıkarak ulusal güvenlik kavramının eril dilden soyutlanması gerektiğini ifade eder (Tickner, 2001: 53). Eğer güvenlik Doğu-Batı bakış açısı ile değil, Kuzey-Güney bakış açısı ile ele alınırsa, dünya popülasyonunun büyük çoğunluğu için güvenliğin askeri tehditten çok, temel ihtiyaç maddelerinin karşılanması ile ilgili olduğu görülecektir (Tickner, 1988: 435). Temel ihtiyaçların karşılanması ise kadınlar ile yakından ilgilidir. Temel ihtiyaçların sağlayıcısı olarak kadına biçilmiş roller vardır ve bu yüzden bu konu uluslararası gündemde daha fazla ilgiyi hak etmektedir (Tickner, 1988: 435). Joshua S. Goldstein (2000), uluslararası sistemde kadın bakış açısının da yer alması durumunda, devletlerin dayanışmasının devlet egemenliğinden daha öncelikli olacağını; çatışma çözümünde, şiddet daha az tercih edileceğini ve insan hakları temel mesele haline geleceğini; böylece ulusal güvenlik ve çıkar yerine ortak güvenlik anlayışının alana hakim olabileceğini ifade etmektedir (akt. Doğan ve Özlük, 2016: 64).

Uluslararası İlişkiler disiplinde savaş konusuna eğilen çalışmalarda kadın, savaşın mağduru olarak etkilenen/edilgen bir kategori şeklinde ele alınmıştır. Yapılan akademik ya da politik çalışmalarda, kadın ve çocuk verileri birlikte ele alınmaktadır. Kadın ve çocuğun birleşik bir kategori gibi ele alınması, kadını korunmaya muhtaç ve çözüm üretemeyen olarak, edilgen kimliğini pekiştirmekte ve sadece kadın olarak yaşadığı özel sorunların görünür olmasını zorlaştırmaktadır (Gürpınar, 2017: 474). Mary Burguières (1990) barış ile ilgili üç feminist yaklaşım ileri sürmektedir: Erkeklerin mücadelecisi olduğu stereotipini kabul etmek; kadının doğasının pasif olduğunu kabul etmek ve annelik duygusunun

potansiyel barışçıl faydalarını kabul etmek (akt.Blanchard, 2003:1299). Son yaklaşım, cinsiyet farklılığı kavramını reddederken, kadınların savaş ve barış konularında eşit durma hakkının olduğunu vurgulamakta ve daha önce bahsedilen iki stereotipi reddederek militarizme eleştiri getirmektedir (Blanchard, 2003: 1299).

11 Eylül saldırılarıyla birlikte feminist uluslararası ilişkiler tartışmaya açılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası sisteme ilişkin çalışma gerçekleştiren Jan Jindy Pettman, 11 Eylül gibi ulusal kriz ve uluslararası şiddet durumlarında kadınlar ve toplumsal cinsiyet konuları göz ardı edilirken, feministlerden nadiren büyük ölçekli ve örgütlü şiddetler hakkında yorum yapması beklendiğini ifade etmektedir (Pettman, 2004: 85). Bu dönemde çalışma yapan feminist araştırmacıların bir kısmı cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramının 11 Eylül gibi yıkıcı eylemlerde, paha biçilemez bir bakış açısı sunmakta olduğunu ileri sürmektedirler (Pettman, 2004: 88). Bu çalışmacılar şiddet olaylarında kadının aşikar yokluğunda ekranlarımızı, hava korsanı, kurtarıcı, ulusal güvenlik çalışanı ya da medya yorumcusu olarak erkeklerin doldurduğunu ifade etmektedirler (Tickner, 2002: 335; Pettman, 2004: 88) Pettman, bu dönemlerde kadının temsil edilmediği ya da toplumsal cinsiyetin kaybolduğu görüşünün yanlış olduğunu, kadınların cinsiyetleştirilmiş savaş hikayelerinde yeniden ortaya çıktığını, 11 Eylül'de de erkeklerin kurban, kadınların da kurbanların yakınları olarak tasvir edildiğini ifade etmektedir (Pettman, 2004: 88). Afgan kadınları Taliban rejiminin kurbanları olarak ortaya çıkmıştır. Afgan kadınlarının kültürleri ya da dinleri, medeniyetten uzak, barbar ve geri kalmış olarak tanımlanırken, Batı tarafından bizim erkeklerimiz tarafından kendi erkeklerinden korunuyorlar şeklinde bir kurtuluş romantizminin nesnesi haline gelmişlerdir (Pettman, 2004: 89). Erkekler kurtarıcı olarak aktif, kadınlar kurtarılanlar olarak pasiftir ve bu cinsiyetleştirilmiş medeni kimlik, askeri müdahaleyi insani müdahale gibi göstererek kendini meşrulaştırmıştır (Pettman, 2004: 89). 2000 yılı BM Güvenlik Konseyi Kararında kadının barış görüşmelerine katılımının öneminin vurgulanmasına rağmen Bonn Antlaşması görüşmelerine sadece iki kadın katılmıştır (Pettman, 2004: 89). Benzer şekilde Irak'ta Saddam sonrası geçici konseye sadece üç kadın dahil olmuştur.

11 Eylül sonrası Bush'un "*Ya bizdensiniz ya da onlardan (teröristlerden)*" yaklaşımıyla birlikte uluslararası siyasette yeniden güvenlik ve güç egemen hale gelmiştir (Pettman, 2004: 90). Güvenliğin devlet ve askeri boyutuyla alanda yeniden yükselmesi ile birlikte feministler, yeniden savaş kritiği yapmaya başlamışlardır. Herhangi bir uluslararası

çatışmada, çatışmanın politik ve etik anlamını ortaya çıkarmak için bağlamsallaştırılmış açıklamalara olan ihtiyaç, 11 Eylül saldırıları ile birlikte ortaya çıkmıştır (Pettman, 2004: 90). 11 Eylül olayları sonrasında önemi artan insan güvenliği, feminist güvenlik çalışmalarının odağı haline gelmiştir (Doğan ve Özlük, 2016: 65). Kavram olarak insan güvenliği, güvenliğin sadece devlet odaklı ele alınması fikrine karşı çıkararak, güvenliğin insanın gereksinimlerine göre şekillendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Ovalı, 2006: 4). İnsan güvenliği ile referans nesnesi olarak insan kabul edilirken, güvenliğin sağlayıcısı olarak devletin tekeli kırılmakta, uluslararası örgütlere ve sivil toplum kuruluşlarına güvenlik sağlayıcı rolü biçilmektedir (Ovalı, 2006: 6). İnsan güvenliği kavramının iki boyutu bulunmaktadır. Birinci boyutu açlık, hastalık ve baskı gibi kronik tehditlerden arınmadır (Yılmaz, 2017: 431). İkinci boyutu ise insanın, evde, işte ya da toplum içerisinde herhangi bir yerde günlük yaşamın ani ve ıstırap verici olaylar karşısında korunması durumudur (Yılmaz, 2017: 431). BM'nin 1994 yılında yayınlamış olduğu İnsani Kalkınma Raporu'nda insan güvenliği "insan güvenliği hiç ölmeyen bir çocuk, hiç yayılmayan bir hastalık, hiç son bulmayan bir iş, şiddet içermeyen etnik gerilim, hiç susmayan bir muhalif... İnsan güvenliği silahlarla ilgili değildir, insan güvenliği insan hayatı ve onuru ile ilgilidir" şeklinde tanımlanmıştır (Human Development Report, 1994: 22). İnsan güvenliğinin dört ana özelliği vardır: evrenseldir, birbirine bağımlıdır, önleyici müdahale ile devamlılığı kolaylıkla sağlanır ve insan merkezlidir (Human Development Report, 1994: 22-23). İnsan güvenliği için denilebilir ki Galtung'un pozitif barış imgelemi içerisinde yapısal şiddetin olmaması durumudur. Güvenlik meselesi olabilecek sorunları içerisinde bulunduran yapısal şiddet, kadın deneyimi ile daha kolay tespit edilebileceği gibi bu sorunların irdelenmesi proaktif bir güvenlik politikasının oluşturulmasına da imkan sağlayacaktır.

Sonuç olarak feministler önce Uluslararası İlişkiler disiplinde alana hakim paradigmaları eril dil kullandığı için eleştirmişler ve bu eleştiriyi gerçekleştirirken disiplinin bir çalışma alanı olan güvenlik alanına da eleştiri getirmişlerdir. Güvenlik alanına, cinsiyetçi dil kullanılarak kadın deneyiminin göz ardı edilmesi, özne olarak kadının yokluğu, kadının kurban olarak gösterilmesi, ataerkilliğin yapısal şiddet olarak sistemde varlığı ve en önemlisi alanda kadın bakış açısının olmaması konularında eleştiri getirilmiştir. Bir başka eleştiri getirilen nokta ise kadının barış ile ilişkilendirilmesi olmuştur. Toplumsal cinsiyet kavramı bir hiyerarşi unsuru olduğu için temel kavram olarak kullanılmış ve alana toplumsal cinsiyetçi bakış açısı ile bakıldığında alandaki erkek egemen görüşün varlığının rahatlıkla görüleceği ifade edilmiştir. Feminist güvenlik anlayışı, genişletilmiş bir güvenlik

kavramının kadının güvenlik problemlerini daha net ortaya koyacağını ifade etmektedir. Eric M. Blanchard, Feminist Güvenlik Çalışmalarını en iyi şekilde“ Realizmin reddinin, stratejik söylemin sorgulanmasının, güvenlik ve kadının günlük yaşamı arasındaki ilişkinin fark edilmesinin, devlet eleştirisinin ve yapısal şiddetin etkilerinin güçlü bir normatif ve dönüştürücü vizyonla tanınmasının birleşimi” olarak özetlemektedir (Blanchard, 2003: 1298).

Çalışmanın ilk bölümünde güvenlik kavramının tanımı, genişleyen ve derinleşen güvenlik kavramı, feminist güvenlik çalışmalarına geçmeden feministlerin de vurgu yaptığı yapısal şiddetin tanımlanması adına kavramın içerisinde geliştiği Barış Çalışmaları ve en son olarak da feminizmin ortaya çıkışı, gelişimi, Uluslararası İlişkiler disiplinine ve güvenlik çalışmalarına getirdiği eleştiri ve toplumsal cinsiyet kavramı ele alınmıştır. Bu bölümde çalışmanın düşünsel ve kavramsal arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu düşünsel ve kavramsal çerçeveden yola çıkılarak somut veriler üzerinden Türkiye'nin güvenlik politikaları ele alınacaktır. Fakat feminist güvenlik anlayışı üzerinden eleştirilere ikinci bölümde yer verilmeyecek sadece Türkiye'deki politik alan tasvir edilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, ikinci bölümde tasvir edilen ortamın feminist bakış açısı ile eleştirisi yapılmaya çalışılacaktır.

2. BÖLÜM

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLANINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

2.1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Güvenlik Politikalarına Genel Bir Bakış

Genel olarak Türkiye'nin güvenlik politikalarını incelenmeden önce, Türk Dış Politikası'nın temel ilkelerini açıklamak gerekir. Öncelikli olarak Türk Dış Politikası'nın temel ilkelerinin açıklanmasındaki maksat ise dış ilişkilerde hakim olan bakış açısının, Türkiye'nin güvenlik politikalarında da belirleyici olmasıdır. Baskın Oran, bu savı destekler şekilde dış politikanın temel amacını “Her şeyden önce, ülkenin bekasını sağlayacak ulusal güvenliği dışa karşı en geniş biçimde gerçekleştirmek” şeklinde tanımlamıştır (Oran, 2013a: 33). Türk Dış Politikası'nın temel ilkelerine bakılacak olursa, süreklilik gösteren iki temel ilkesi bulunmaktadır: Statükoculuk ve Batıcılık (Oran, 2013a: 46). Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası için statükoculuk, mevcut sınırları ve mevcut dengeleri sürdürmektedir (Oran, 2013a: 46-49). Batıcılık ise altyapı açısından kapitalizme, üst yapı açısından insan aklına dayanan Batı uygarlığını örnek almaktır (Oran, 2013a: 49-50). Osmanlı'da Batılılaşma 18. yüzyılda, önce askeri modernleşmeyle başlamış, ardından yönetimde modernleşme ve Avrupa Devletler Sistemine entegre olma şeklinde ilerlemiştir (Karaosmanoğlu, 2000: 200-204). Osmanlı'nın Batılılaşma çabası ile birlikte Batılı değerler ve fikirler ülke içerisine girmiş ve Cumhuriyet'in ilanı ile bu değerler, hızlı bir şekilde içselleştirilmiştir (Karaosmanoğlu, 2000: 204). Batıcılık ilkesi nettir ve Türkiye için Anglo-Sakson Batı anlayışını ifade etmektedir (Oran, 2013a: 50). Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarını anlayabilmek için, “statükoculuk” ilkesini açmakta fayda bulunmaktadır.

Türkiye için “statükoculuk”un ilk anlamı, mevcut sınırları sürdürmektedir. Mevcut sınırları sürdürme, mevcut durumdan memnun olma, mevcudu devam ettirme ve buna bağlı olarak da irredantizm¹² politikası gütmeme anlamına gelmektedir (Oran, 2013a: 46-47). Atatürk 1931 yılında yaptığı bir konuşmada, “Türkiye'nin emniyetini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhine olmayan, bir sulh istikameti bizim daima düsturumuz olacaktır” sözleriyle Türkiye'nin uygulayacağı barışçı dış ve güvenlik politikasının temel ilkelerini ortaya koymuştur (Gönlübol ve Sar, 1996: 94). Daha sonrasında Atatürk'ün, 29 Ekim 1933'te

¹² İredantizm, bir ülkenin başka bir ülkenin sınırları içerisinde yaşayan, ama dil, din veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi anlamına gelmektedir (Dağ, 2009: 273).

Roosevelt'in kutlama mesajına verdiği cevapta kullandığı “Yurtta sulh, cihanda sulh” sözü, statükoculuğun düsturu bir slogan olmuştur (Oran, 2013a: 47). “ Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yurt içerisinde “ yurtta gerek iktisadi bakımdan, gerek ideoloji bakımdan, gerek siyasal açıdan Batıcı bir düzen kurduk ve bu konu artık tartışma konusu değildir” manasına gelmekteyken, yurt dışında ise biz kendi sınırlarımız içerisinde yaşamaktan memnunuz, sınırlarımız dışına müdahalede bulunmak gibi bir amacımız yoktur, başkalarının da bizim sınırlarımıza ilişkin bir talebi olmadığı müddetçe çatışma çıkarmadan yaşayacağız manasına gelmektedir (Oran, 2013a: 47). Bu tarihten itibaren Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının temelini Atatürk'ün ifade ettiği “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi, oluşturmuştur/oluşturmaktadır. Atatürk'ün güvenlik algılamasında barışın korunmasının temel hedefi olarak görülen bu ilke, maceracı bir dış politikadan uzak, gerçekçi bir bakış açısı sunmaktadır. (Demiray, 2015: 121). İlerideki bölümlerde de inceleneceği gibi, Türkiye'nin benimsemiş olduğu bu ilke, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin bir savaş alanı olmasını engelleyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti, güvenliğini etkileyen sorunlar, ikilemler ve avantajlarıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasının merkezinde kurulmuştur (Aydın ve Ereker, 2014: 129). Türkiye Cumhuriyeti'nin köklü bir miras üzerine kurulması, güvenlik algılarını derinden etkilemiştir¹³. Devlet yönetiminde köklü gelenekler, ülke bekasına verilen önem ve uzun dönem tecrübelerden çıkarılan dersler sonucunda oluşturulan dış ve güvenlik politikaları, bu köklü mirasın olumlu yönüdür (Aydın ve Ereker, 2014: 130). Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, büyük ölçüde gerileme döneminde şekillenen gerçekçi Osmanlı diplomasisini devralmıştır (Aydın ve Ereker, 2014: 130). Gerçekçi diplomasi anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında, dönemin diğer güçlerinden askeri olarak zayıf olması nedeniyle, dış politikada denge politikasına gitmesine neden olmuştur. Denge politikasıyla Osmanlı, uzun süre topraklarının önemli bir kısmını koruyabilmiştir (Aydın ve Ereker, 2014: 130). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan denge politikası, Türkiye için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yol gösterici olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra denge politikası izlemiş, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında çıkan anlaşmazlıklar ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batılı Güçler ile SSCB arasında ortaya çıkan karşıtlık gibi fırsatları lehine kullanmıştır (Aydın ve Ereker, 2014: 130). Osmanlı döneminde başlayan Batılılaşma, Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin

¹³ Osmanlı mirası ve Türkiye Cumhuriyetine etkileri hakkında daha fazla bilgi almak için Bkz.: Karaosmanoğlu, A. (2000). The evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey, *Journal of International Affairs*; 54(1), 199-216.

Batı devlet sistemi içindeki yerini güvence altına alma çabasında da önemli bir unsur olmuştur (Aydın ve Ereker, 2014: 131). Türkiye'nin özellikle Soğuk Savaş döneminde Batı ile geliştirdiği ilişki ve güvenlik dayanışması, Batılı kimliğinin tanınması anlamında güvence sağlamıştır (Aydın ve Ereker, 2014: 131). Türkiye'nin SSCB'ye komşu olması, SSCB'den algıladığı tehdit, ABD'den gelen destek ve talepler, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur (Aydın ve Ereker, 2014: 133). 1952 yılında gerçekleşen Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) üyeliği, Batı ile günümüze kadar süren ilişkilerin gerçek anlamda kurumsal başlangıcı olmuştur (Aydın ve Ereker, 2014: 133). Türkiye'nin tarihinden devraldığı bir diğer dış kaynaklı sorunu, Yunanistan sorunudur. Yunanistan'ın irredantist politikası olan "Megali İdea" politikası, SSCB'den sonra Türkiye'nin ikinci güvenlik problemi olmuştur (Karaosmanoğlu, 2000: 202). 1919-1922 tarihleri arasında Batı Anadolu topraklarının Yunanlılar tarafından işgali, Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde de iki halkın ortak güvensizliğine neden olmuş, Ege kıyıları ve Kıbrıs konularında da tarihten gelen güvensizlik devam etmiştir (Karaosmanoğlu, 2000: 202).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan mirasın olumlu yönü olduğu kadar olumsuz yönü de olmuştur. İmparatorluktan Cumhuriyet'e sirayet eden reel politiğe dayalı diplomasi, güvenliğin "saldırgan" karakterden "savunmacı" karaktere dönüşmesine ve İmparatorluğun güç dengesi politikasının Türkiye tarafından da benimsenmesine neden olmuştur (Aydın ve Ereker, 2014: 130). Tüm bu nedenlerle, Türkiye'nin ulusal güvenlik politikası, "dış dünya ve iç mihrakların Türkiye'yi zayıflatmaya ve bölmeye çabaladığı" inancına dayalı Sevr sendromundan etkilenmektedir (Aydın ve Ereker, 2014: 131). Komşu ülkelerle yaşanan ihtilaflar, Osmanlı'dan devralınan imaj¹⁴ ve Birinci Dünya Savaşı sonunda yaşadığı işgal tehdidinin sürekli ve yeniden üretilmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin Sevr sendromunu pekiştirmiştir. Türkiye'nin güvenlik politikalarında etkili olan bir diğer unsur "coğrafi belirlenimcilik" olmuştur (Bilgin, 2005: 183-184). Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesişim noktasında olması, buna bağlı olarak Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'ya komşu olması, petrol ve doğalgaz güzergâhında yer alması ve İstanbul ve Çanakkale boğazlarına hâkim olması yani jeopolitik ve jeostratejik konumu, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarını belirlemede etkili olmuştur (Gül, 2016: 308).

¹⁴ Osmanlı imajı ile kastedilen Birinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası sistemde devletler kendi ilkelerine göre hareket etmekte idi ve Osmanlı'nın yönetim ilkeleri Avrupa'ninkinden farklıydı. (Karaosmanoğlu, 2000: 205). Osmanlı İslam, Avrupa Hıristiyanlık ilkelerine göre yönetiliyordu ve bu durum o dönemde önyargıya neden olduğu gibi Cumhuriyet'in ilanından sonra da önyargıya neden olmuştur (Karaosmanoğlu, 2000: 205).

Her ne kadar Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan doğmuş ve onun merkezi coğrafyasını devralmışsa da, Osmanlı'dan farklı olarak yeni bir imparatorluk değil, ulus devlet olarak kurgulanmıştır (Aydın ve Ereker, 2014: 130). Ulus devlet ile birlikte homojen bir toplum yapısına ulaşma çabası, farklı kimlik ve uyum sorunlarıyla, bunlara bağlı ilave güvenlik endişeleri doğurmuştur (Aydın ve Ereker, 2014: 130). Türkiye'nin geleneksel güvenlik politikalarına bakıldığında, dış politikada savunma temelli bir güvenlik anlayışı benimsediği görülmektedir (Aras, Toktamış ve Kurt, 2010: 46). Türkiye'de, ülkenin sürekli bir güvenlik sarmalı içerisinde olduğu ve içeriden ve dışarıdan geldiği iddia edilen tehditlerle karşı karşıya geldiği anlayışı hâkimdir (Demiray, 2015: 91). Türkiye "güvenlik" kavramını, "milli güvenlik"¹⁵ kavramı altında Türkiye'nin siyaset, ekonomi, toplum, kültür alanlarını içine alacak şekilde algılamaktadır (Demiray, 2015: 102). Milli Güvenlik kavramının, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanına yönelik her türlü eylemi, güvenlik gündemi içerisine almasının altında yine Osmanlı mirasının etkisi yatmaktadır (Demiray, 2015: 102). Tarihsel sürecin getirdiği kültürel ve jeopolitik sorumluluklar ile Cumhuriyet ideolojisinin resmi hedeflerinin örtüşmemesi, dönem dönem gerilimlere neden olmuştur (Demiray, 2015: 108). İç güvenlikle ilgili tehdit algılarına bakıldığında ise, İslâm'ın yeniden toplumsal bir olgu olarak toplumsal hayatı etkilediği iddiası ve Kürt meselesi devamlı olarak tekrarlanan periyotlarla Cumhuriyet'in kurulduğundan beri rejimi ve ülkenin üniter yapısını tehdit eden iki ana etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Demiray, 2015: 108).

Buraya kadar olan kısımda Osmanlı mirasının Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarına yansımaları ele alınmıştır. Aslında Osmanlı mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, ulus devlet olarak bu miras üzerine inşa ettiği ideolojilere değinilerek Türkiye'nin "güvenlik kültürü"nden bahsedilmiştir. Colin S. Grey (1999)'in de dediği gibi güvenlik kültürü sabit değildir, yeni deneyimlerin içselleştirilmesiyle zamanla değişir (akt. Karaosmanoğlu, 2000: 200). Nitekim ilerleyen bölümlerde de görüleceği gibi Türkiye'nin de güvenlik algısında deneyimlerin etkisiyle, bir takım dönüşümler gerçekleşecektir. İlerleyen bölümlerde Türkiye'nin güvenlik politikaları daha ayrıntılı incelenirken, Türkiye'nin uygulamış olduğu politikaları daha iyi anlayabilmek için tarihsel sürecin Türkiye'ye kazandırdığı bakış açısını anlamak önem ifade etmektedir. Türkiye'nin güvenlik

¹⁵ "Milli Güvenlik" kavramı 2945 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu Ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu 2. madde a bendinde "*Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması*" şeklinde tanımlanmaktadır (Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği Kanunu, T.Y.).

politikalarını anlayabilmek için açıklanmasında fayda olan bir diğer husus Türkiye'nin güvenlik tanımını nasıl yaptığıdır. Gencer Özcan, iki savaş arası dönemde güvenlik kavramının yerine “müdafaa”, “seferberlik”, “emniyet” ve “masuniyet” kavramının kullanıldığını ifade etmektedir (Özcan, 2010: 311). Türkiye’de güvenlik kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ile ilişkiler gelişene kadar “emniyet” veya “savunma” kavramıyla ifade edilirken, ABD ile gelişen ilişkiler sonrasında “security” kavramına karşılık olarak askeri çevrelerce kullanılmıştır (Aydın ve Ereker, 2014: 134). 1961 Anayasası ile birlikte Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) oluşturulmasıyla kavram kullanımı genişlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın resmî sitesinde güvenlik kavramı “Güvenlik, “kendini koruma” olgusuyla yakından ilgili bir kavram olup, tanımı itibarıyla üçe ayrılmaktadır: bir toplumun yaşamını devam ettirmesi; bir ulusun toprak bütünlüğünün korunması ve yine bir ulusun, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikleriyle şekillenen temel kimliğinin muhafaza edilmesi” şeklinde tanımlanmıştır (Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi ve Politikaları, T.Y.). Tanıma göre Türkiye’nin güvenlik anlayışının üç boyutu bulunmaktadır: toplumun yaşamını devam ettirmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve ulusun temel kimliğinin muhafaza edilmesi. MGK tarafından tespit edilen Millî Güvenlik ve Siyaset Belgesi (MGSB) ise, Türkiye’nin millî güvenlik sisteminin temelini oluşturmaktadır (Demiray, 2015: 118). Bu bilgiler ışığında Türkiye’nin güvenlik politikaları, hem uluslararası sistemin, hem de Türkiye’nin kendi içerisinde geçirdiği dönemler çerçevesinde incelenecektir.

2.2. 1923-1991 Arası Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı

Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından, toprakları işgal edilen Türk halkının emperyalist Avrupa devletlerine karşı kazandığı mücadelenin sonunda, 29 Ekim 1923’te Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve Osmanlı mirası üzerinde yeni bir ulus devlet ortaya çıkmıştır. Büyük bir imparatorluktan ulus devlete dönüşen Türkiye’nin sınırları daralırken, nüfus mübadelesi, Boğazlar ve Hatay sorunu gibi sınır aşan problemleri devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, henüz Osmanlı döneminden kalan sorunlarını çözmekte iken İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve yeniden ülke bir savaş alanı olma durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye kuruluşundan itibaren bazı kronik sorunları ile uğraşmaya devam etmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönem tüm dünyada güvenlik politikaları açısından ciddi kırılmaların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde Türkiye’nin

Soğuk Savaş sonrası döneme kadar izlemiş olduğu politikalar önemli kırılmaların yaşandığı dönemler sınır çizilerek incelenecektir.

2.2.1. Atatürk Döneminde Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı

Atatürk döneminde Türkiye'nin güvenlik politikalarına bakıldığında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası ile ilgili kaygıların giderilmesine yönelik politikalar izlendiği görülmektedir. Atatürk döneminde uluslararası sistemde Almanya ve İtalya, Paris Antlaşması¹⁶ ile kurulan statükoyu değiştirmek amacı ile revizyonist politika izlerken, Paris Antlaşması'ndan karlı çıkan devletler statükoyu sürdürme çabası içerisinde olmuştur (Sander, 2012: 101-102). Türkiye ise 1919 yılında başlayan Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde, mücadelenin ve yeni kurulacak olan devletin esaslarını belirleyen Erzurum ve Sivas Kongreleri ile yeni devletin güvenlik ve dış politikasını da belirlemiştir (Gül, 2016: 309). Yeni Türk Devleti'nin ulusal güvenlik anlayışı, Misak-ı Milli kararlarına bağlı olarak, yeni toprak talep etmeyen, yeni toprak talep etmezken toprak kaybına da neden olabilecek ve ülkenin bağımsızlığını zedeleyebilecek her türlü tehdidin de bertaraf edilmesini içermektedir (Gül, 2016: 309). Maceradan uzak bir politika izleyen Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'nin Lozan'dan kalan ve güvenliğini ilgilendiren konuları çözmekle uğraşmıştır. İç güvenlikle ilgili kaygılar nedeniyle, Musul sorununu İngiltere ile uzlaşmacı bir tavırla, İkinci Dünya Savaşı'na doğru ilerleyen süreçte de Hatay sorununu denge politikasıyla çözmüştür (Gül, 2016: 309). Musul sorunu çözümlenirken, 1925 yılında Şeyh Sait isyanı sonucu, yeni devletin iç güvenliğini ve üniter yapısını tehdit eden olayların üstesinden gelmek için çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu ve kurulan İstiklal Mahkemeleri ise rejimin pekiştirilmesi için gerekli iç güvenliği sağlamıştır (akt. Demiray, 2015: 107¹⁷).

Bu dönemde güvenliği ön planda tutarak, "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesiyle hareket eden Türkiye, uluslararası barış ve güvenlik çabası olarak ortaya çıkan anlaşmalara ve oluşumlara taraf olmuştur (Sander, 2012: 93-102). Şeyh Sait ayaklanması ile birlikte hem içeride hem de dışarıda Türkiye'yi kaygılandıran sorunlardan bir tanesi "Kürt Sorunu" olmuştur. Kürt aşiretlerinin denetimini sınır komşusu devletlerle sağlayarak sorunun uluslararası yansımaları engellenmek istenmiş, İran'la, Suriye'nin mandateri Fransa'yla ve

¹⁶ 18 Ocak 1919 tarihinde imzalanan Paris Barış Konferansı I. Dünya savaşı sonunda kazanan devletlerin kaybeden devletlere karşı ağır bir yaptırımıdır. Bu antlaşma ile İttifak devletlerinin toprakları bölünüp paylaşılacaktır.

¹⁷ Aktarma yapılan eser için bkz. Mustafa Erdoğan (2003), *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset* içinde (63), (dördüncü baskı). Ankara: Liberte.

Irak'ın mandateri İngiltere'yle çeşitli dostluk, güvenlik, iyi komşuluk, tarafsızlık, saldırmazlık, işbirliği vb. anlaşmalar ve protokoller yapılmıştır¹⁸ (Oran, 2013a: 252). 1937 yılında İran, Irak ve Afganistan'la Sadabat Paktı yine benzer kaygı ile imzalanmıştır (Oran, 2013a: 252). Daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında güvenlik politikalarını etkileyen başat kaygılarından biri, revizyonist ülkelere karşı ülkenin güvenliğinin sağlanması olmuştur. Bu nedenle Kürt sorununda olduğu gibi denge politikası güderek bölgesel anlaşmalara ve oluşumlara taraf olmuştur. 1930 yılında saldırgan İtalya tehdidine karşı Yunanistan ile Dostluk Antlaşması imzalanmış; 1934'te ise Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile Balkan Antantı kurulmuştur (Karaosmanoğlu, 2000: 208). 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye, Boğazlar üzerinde egemenliğini tekrar elde etmiş ve Boğazlarda tam hakimiyet sağlamıştır. Bu da Atatürk'ün izlemiş olduğu gerçekçi politikalar sonucu önemli bir kazanımdır.

1929 ekonomik buhranı ve Hitler'in yükselişi ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni güvenlik önlemleri alması gerekmiş, güvenlik uygulamalarını kurumsal bir çerçeveye oturtmak için MGK'nın başlangıcı kabul edilen Yüksek Müdafaa Meclisi 1933'de kurulmuştur (Demiray, 2015: 109). 1949'a kadar Yüksek Müdafaa Meclisi olarak varlığını devam ettiren yapılanmanın görevi "...millî seferberlik bakımından vekilliklere verilecek vazifeleri tespit etmek ve gerekli esasları hazırlamak" olarak belirlenmiştir (Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği, 2019). Dönemin resmi ideolojine bakıldığında güvenliğin bir millî seferberlik bakış açısı ile ele alındığı, savaştan çıkan bir ülke olarak halen devletin beka korkusunun devam ettiği görülmektedir.

2.2.2. İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Güvenlik Politikaları

İkinci Dünya Savaşı esnasında benimsenen dış politikanın temel esası, Türkiye'yi herhangi bir şekilde savaşa sokmamak olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Türkiye'nin savaşa girmesinin, Türkiye için büyük devletlere bir savaş alanı olmaktan başka bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiştir (Demiray, 2015: 123). İkinci Dünya Savaşı sırasında dengeleri gözlemleyen ve çatışmadan uzak kalma yönünde irade gösteren Türkiye, savaş sonrasında SSCB'nin tehdidi karşısında yalnız kalmıştır (Gül, 2016: 310). Türkiye bu yalnızlıktan Kore Savaşı'na asker göndererek ve ardından NATO'ya üye

¹⁸ İran, Fransa ve İngiltere ile imzalanan anlaşmalar ve protokoller hakkında genel bir bilgi için bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, "Lozan'dan Kalan Sorunların Çözülmesi" başlığı (93-100).

olarak kurtulmuştur (Gül, 2016: 311). Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında - Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi - güvenliğini sağlamak adına çeşitli antlaşmalara ve oluşumlara üye olmuştur: BM, NATO, Balkan Paktı ve Bağdat Paktı gibi. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren, benimsemiş olduğu denge politikası sonucu bulunduğu döneme has koşullar altında çeşitli iş birliklerine dahil olmaya devam edecektir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu sistemde Türkiye, güvenlik politikalarını yeniden düzenlemiş ve buna bağlı olarak kurumsal çerçevede de dönüşüme ihtiyaç duymuştur. Bu dönemde Yüksek Müdafaa Meclisi, Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği'ne¹⁹ dönüştürülmüştür.

İlk defa uygulanan gizli oy açık sayım ilkesi ile gerçekleştirilen 1950 seçimleri sonucunda iktidara gelen Demokrat Parti (DP) dönemine gelindiğinde ise, daha liberal politikaların dillendirilmeye başlandığı görülmektedir. Menderes Dönemi, yabancı yatırımların desteklendiği ve Batı bloğuyla daha da yakınlaştığı bir dönem olmuştur. Menderes döneminde Türkiye'nin güvenlik politikalarına bakıldığında dışarıdan SSCB'nin bir düşman olarak algılandığı ve SSCB'den korunmak amacıyla bir dış ve güvenlik politikası izlediği görülmektedir.²⁰ Menderes'i Batı bloğuna yaklaştıran SSCB düşmanlığı ve liberal ekonomiye geçilme isteği olmuştur. Menderes döneminde Türkiye için önemli bir güvenlik meselesi haline gelen ve zamanla kronikleşen ve güncelliğini koruyan, bir diğer sorun ise Kıbrıs sorunu olmuştur. Lozan ile İngiltere'ye devredilen Kıbrıs'ı gündeme getirmeyen, SSCB nedeniyle güvenlik kaygısı yaşayan ve Yunanistan ile Balkan İttifakını gerçekleştirmeye yoğunlaşan Türkiye, adeta Kıbrıs'ı unutmuştur (Kaya ve Yeter, 2018: 216-217). 16 Ağustos 1954 tarihinde Yunanistan tarafından şikayet konusu olarak BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs sorununun tartışılmasıyla birlikte Kıbrıs sorunu artık uluslararası bir sorun haline gelmiştir (Kaya ve Yeter, 2018: 217). Yunanistan, Kıbrıs'ta self determinasyon ilkesinin uygulanmasını istemiş, BM ise bu talebi reddetmiştir. BM'nin Yunanistan'ın talebini reddetmesi üzerine konunun kapandığını düşünen Türkiye Cumhuriyeti çok

¹⁹ Görevi "Hükümetçe takip edilecek millî savunma politikasının esaslarını hazırlamak; bütün devlet teşkilatında, her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek millî savunma ödev ve görevlerini tespit ile gereken kanuni ve idari tedbirleri almak üzere yetkili makamlara sunmak ve bu tedbirlerin uygulanmasını kovuşturmak; Topyekûn Millî Seferberlik Planı'nı barışta hazırlamak ve gereğinde tam olarak uygulanmasını sağlamak; yurt savunmasıyla ilgili işlerden Başbakanın lüzum gördüklerini inceleyerek mütalaasını bildirmek" olarak tanımlanmıştır (www.mgk.gov.tr).

²⁰ Menderes dönemi Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında üç temel hedefi vardır: 1. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasî oluşumlarda belirleyici konumda olmasının önüne geçmek; 2. Kendi etrafındaki komşu ülkelerin Sovyetleri Birliği yanlısı rejimlerin kurulmasını önlemek ve bu şekilde Türkiye'nin Sovyetler tarafından kuşatılmasını engellemek; 3. Aktif Doğu politikası çerçevesinde Sovyetlerin ilgi alanında fakat NATO'nun direkt savunma alanının dışında olan Ortadoğu'da ve Akdeniz bölgesinde askerî ittifaklar zinciri oluşturarak Türkiye'nin güvenliğini sağlamak (Bağcı,1998:102).

yanılmış, Kıbrıs sorunu büyüyerek devam etmiştir. 6-7 Eylül 1955 tarihinde patlak veren ve İstanbul'da Rumların evlerini ve iş yerlerinin tahrip edilmesi olayından sonra Kıbrıs konusunun içeride de oluşturduğu tepki görülmüş ve daha aktif politikalar üretilmeye başlamıştır. 1946 seçimleri ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve DP arasında artan gerilim 1950 seçimleri ile birlikte DP'nin iktidara gelmesiyle izlemiş olduğu siyasi politikalarla daha da yükselmiş ve ordu ile sivil iktidar arasındaki uyumsuzluk da artmıştır (Demiray, 2015: 110). Artan bu gerginlik sonucu süreç 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle sonuçlanmıştır (Demiray, 2015: 110). Askerin seçilmişlere olan güvensizliği sonucu Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği, MGK'ya dönüştürülerek 1961 Anayasası'nda anayasal bir kurum olarak yer almıştır (Demiray, 2015: 110). MGK'nın 1961 Anayasası'nda yer almasının en büyük nedeni, Türkiye'nin dıştan maruz kaldığı ve güvenliğini tehdit eden bir baskı veya tehdit değil, yönetici elitlerin halka ve halkın seçtiği siyasetçilere karşı duydukları güvensizlik olmuştur (Demiray, 2015: 110). MGK bu tarihten sonra Türkiye siyasetinde etkili bir kurum olarak karşımıza çıkacaktır.

Bülent Ecevit 1972 yılında CHP genel başkanlığına seçilmiş ve 1974 yılında da CHP- Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyonunda Başbakan olmuştur. Bu hükümet döneminde, ABD ile ilişkilerin gerildiği görülmektedir. 1974 Kıbrıs Barış Harekati nedeniyle, 1975 yılında ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamış, parasını ödemesine rağmen Türkiye bazı silahları alamamış ve gerekli olan yedek parçaları da sağlayamamıştır (Uzgel, 2013: 674). Bunun üzerine kadercı bir tavır takınmayıp farklı çözüm yolları arayan Ecevit, 1978 yılında üç ayağı bulunan yeni bir "Ulusal Savunma ve Dış Politika" doktrini geliştirilmiştir (Uzgel, 2013: 674)²¹. Bu doktrinin birinci ayağını silah alma konusu oluşturmuştur. Türkiye silahlanma konusunda artık tek bir kaynağa bağlı kalmayacaktır. ABD'nin dünya siyasetindeki en büyük rakibi olan SSCB'den de silah alabilecektir. Hatta bu konu ile ilgili dönemin Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, Moskova'ya giderek görüşmeler yapmıştır. Doktrinin ikinci ayağı ise Türkiye'nin etrafında bir güvenlik ağı

²¹ Bu doktrinin birinci ayağını, Türkiye'nin savunma ve ordunun ihtiyacı olan gerekli silahları temin etme konusunda tek kaynaktan faydalanma anlayışının terk edilmesi oluşturmuş ve Türkiye İran, Libya ve SSCB'den silah almayı gündeme getirmiştir (Uzgel, 2013: 674). İkinci ayağında, "Bölge Merkezli Politika" olarak da adlandırılan Türkiye'nin çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturmayı amaçlayan bir politika geliştirmiştir (Uzgel, 2013: 674). Buna göre Türkiye aşırı silahlanma yerine komşu ülkelerle yakın ilişkiler kurarak daha ucuza güvenlik sağlamayı amaçlamıştır (Uzgel, 2013: 674). Üçüncü ayağı ise, Türkiye kendisine yönelik tehdit algılamasını değiştirmiş tehdidin Kuzeyden (SSCB) değil, Batıdan (Yunanistan) geldiğini savunmuştur (Uzgel, 2013: 674). Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Uzgel, İ. (2013). Türkiye'de Yeni Ulusal Savunma Doktrini. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası 1919-1980 (s.674). İstanbul:İletişim Yayınları.

oluşturma düşüncesidir. Üçüncü ayakta da Türkiye'ye yönelik tehdidin kuzeyden (SSCB) değil de batıdan yani Yunanistan'dan geleceği düşünülmüştür (Uzgel, 2013: 674).

Cumhuriyet'in ilanından Soğuk Savaş'ın sonlanmasına kadar, Türkiye'nin ulusal güvenlik anlayışına bakıldığında hem içte yaşanan olaylar hem de uluslararası sistemde yaşanan olaylar nedeniyle siyasi manevraların çok sık yapıldığı bir dönem olduğu görülmektedir. SSCB'yi tehdit olarak algılayıp NATO'ya üye olarak SSCB'den korunma sağlayan Türkiye, Kıbrıs sorunu sebebiyle NATO müttefikinin ambargosuna uğramış, SSCB'ye yakınlaşmıştır. Devletin bekası için denge politikasını sürdüren Türkiye Cumhuriyeti, bir başka uluslararası olayda ABD ile tekrar karşı karşıya gelmiştir. 1979 yılında İran'da bir devrim gerçekleşmiş, Tahran'da ABD büyükelçisi rehin alınmış, ABD İran'a ambargo uygulamıştır. Türkiye bu süreçte hem SSCB'nin nüfuzuna girmek için hem de İran'ın bölünmesi durumunda İran'da doğacak güç boşluğunun Kürt milliyetçi hareketini güçlendirmesinden korktuğu için NATO müttefiki ABD'nin uygulamış olduğu ambargo uygulamasını takip etmemiştir (Dursun, 2008: 426-427). Türkiye ince bir denge politikası uygulayarak, düşmanın etki alanına girmek için müttefikine aykırı hareket etmiştir. Dışarıda bu olaylar yaşanırken ülke içerisinde sular durulmamış, adeta iki kutuplu sistemin bir örnekleme ülke içerisinde varlığını sürdürmüş ve sağ-sol çatışması olarak tanımlanan ideolojik çatışmalar ülke içerisinde yoğunlaşmıştır. Ülke içerisinde anarşi ve terör eylemlerinin artması ve yönetim boşluğunun oluşması nedeniyle 12 Eylül 1980'de askeri bir darbe daha gerçekleşmiş, ülkede tekrar güvenlik yapılanması en üst seviyeye çıkmıştır²² (Dursun, 2008: 422). Askeri darbeler giden sürece ve askeri darbeler sonrası benimsenen politikalara bakıldığında, ülkede siyasetin sivilleşmediği ya da sivilleşmesine olanak tanınmadığı görülmektedir. Askeri darbe sonrasında MGK, oldukça güçlü bir şekilde Türk siyasi hayatında belirleyici olmuştur. MGK tarafından 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun ile var olan tüm partileri kapatılmış, 12 Eylül sonrası genel seçimlere, yeni kurulan partilerden Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin katılması uygun bulunmuştur (Daban, 2017: 83). MGK'nın bu kadar etkili olduğu bir siyasi atmosferde Türkiye'nin güvenlik gündemine "yumuşak güvenlik" (soft security) konularının girmesi beklenmemektedir.

²² 12 Eylül darbesinden sonra Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, darbeye gerekçe olarak: milli birliği korumak, anarşi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek, devlet otoritesini hakim kılmak ve korumak, sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak, sosyal adalet, ferdi hak ve hürriyet ve insan haklarına dayalı laik ve cumhuriyet rejimini işlerli kılmak, sivil iradeyi yeniden tesis etmek gibi nedenleri göstermiştir (akt.Dursun, 2008: 424).

1983 seçimleriyle iş başına gelen ANAP, özellikle Turgut Özal, liberal ekonomiye dahil olma çabasına girmiş ve ekonomide liberalleşme, dış politikada ve güvenlik politikalarında dönüşüme neden olmuştur (Karaosmanoğlu, 2000: 209-210). Türkiye'nin bu dönemde ekonomik işbirliği yapmak için pragmatist bir tutum sergilediği görülmektedir: Kıbrıs sorunu mevcut iken, Yunan vatandaşlarına vize uygulamasını tek taraflı olarak kaldırması gibi. 1983 yılında bağımsızlığını ilan eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, dış ve güvenlik politikalarında Türkiye'nin önemli bir gündem maddesi olarak karşımıza çıkmaya başlayacaktır (Dursun, 2008: 428). Kıbrıs sorunu dışında Yunanistan'la; karasuları, kıta sahanlığı, Ege adaları ve hava sahasının genişliği gibi Türkiye'nin sınır güvenliğini belirleyen konularda sorunlar yaşanmıştır. 1980'li yıllarda Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini etkileyen önemli sorunlarından bir diğeri, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve PKK'ya lojistik destek veren Suriye olmuştur (Dursun, 2008: 429). Suriye ile ilişkileri belirleyen bir diğer konu su kaynakları konusu olmuştur.

1980'lerde iç politikada laiklik en çok tartışılan konu olmuştur. İmam hatip okulları çoğalmış, medyada dinsel motifler artmış ve üniversitelerde türban takma yasağı çokça tartışılır olmuştur (Dursun, 2008: 430). Dinsel öğelere vurgu Türkiye'nin temel değerlerinden olan laikliğin yok edilmek istendiği şeklinde yorumlara neden olmuş, 1990'da Muammer Aksoy ve Bahriye Üçok suikastları ile birlikte ciddi bir güvenlik meselesi haline gelmiştir (Dursun, 2008: 430).

Genel olarak 1923-1991 yılları arasındaki güvenlik politikalarına bakıldığında, realist bakış açısının ağır bastığı bir Türkiye görmekteyiz. Askeri müdahaleler ve bunun sonucunda kurulan hükümetler; birey devlet için vardır, devlet tehlikeleri ortadan kaldırmak için silahlı gücünü kullanma hakkına sahiptir, anarşi ve terör güçlü bir merkezi devlet ile ortadan kalkabilir ve yeni anayasalar ile devlet daha fazla güvenikleştirilebilir ilkeleri ile hareket etmiş ve güvenlik askeri boyutunun dışına çıkamamıştır (Dursun, 2008: 431). Seçimle işbaşına gelen hükümetlerde ise, liberal politikalar benimsenmiş fakat askeri müdahaleler ile kesintiye uğrayarak süreklilik gösterememiştir. Bu bölümde Türkiye'nin hem içeride hem dışarıda yaşadığı olaylar ile birlikte Türkiye'nin güvenlik politikaları ele alınmış ve daha öncede bahsedildiği gibi güvenlik düşüncesinin askeri boyutunun çok da dışına çıkamadığı görülmüştür. Fakat Soğuk Savaş'ın sonuna gelinirken Türkiye'de ve uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerle birlikte, güvenlik gündeminde de

değişimlerin olduğu görülmektedir. Bir sonraki bölümde Soğuk Savaş sonrası küreselleşen dünya ile birlikte değişen Türkiye'nin güvenlik politikaları ele alınacaktır.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Değişen Güvenlik Alguları

1990'lı yıllarda küreselleşme ile birlikte hakim olan politik görüşlerin değişmesiyle birlikte, güvenlik gündeminde de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte özellikle küreselleşmeciler (hyper-globalisers) olarak nitelendirilen iyimser bakış açısına sahip olanlar, dünyanın daha güvenli olacağını ve devletlerin böylece çatışmaları daha barışçıl yollarla çözebileceğini çünkü küreselleşme ile ortak düşünce biçimine sahip olunacağını iddia etmişlerdir (Bilgin, 2005: 178). Fakat bu görüşü eleştirenler, küreselleşmecilerin global entegrasyon ile birlikte çevre ülkelerde küresel güçlerin zorlaması ile ortaya çıkan “yapısal şiddet”i göremediklerinden bahsetmektedir (akt.Bilgin, 2005: 178). Her iki bakış açısına eleştiri getirenler ise küreselleşmenin bir oluşum olduğunu ve tek başına güvenlik gündemini değiştiremeyeceğini iddia etmektedirler. Küreselleşmeden önceki dönemde devletlerin düşmanları belli iken, küreselleşme ile devletlerin dışında gelişen olaylar devletleri etkiler hale gelmiş ve böylece yeni güvenlik kaygıları ortaya çıkmıştır. Küresel ısınma, cinsiyetçi şiddet ve insan klonlanması gibi konular devlet gündemine girmiştir (Bilgin, 2005: 178). Soğuk Savaş döneminde, düşmanın kim olduğu ve nasıl yok edileceği belli iken, Soğuk Savaş sonrasında güvenlik tehditlerinin belirsizliği, devletleri kolektif tedbirler almaya yöneltmiştir (Eraydın, 1996: 23-24). Bu dönemde uluslararası örgütler güvenlik politikaları için önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

Türkiye'de küreselleşmenin etkileri 20. yüzyılın son dönemlerinde ekonomik liberalleşme ile görülmeye başlanmıştır (Bilgin, 2005: 178). Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin güvenlik politikalarını ele alan akademik çalışmalara bakıldığında, Türkiye'nin ekonomik, jeopolitik ve kimlik siyasetine odaklandığı görülmektedir. Türkiye'nin Müslüman nüfusu fazla olan ülkeler, SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Türki Cumhuriyetler ve Kürt nüfusu fazla olan ülkeler ile komşu olması, dış ve güvenlik politikalarını oldukça etkilemiştir. Komşu ülkelerle olan ilişkilerin güvenlik politikalarına yansımaları ileride ele alınacaktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güvenlik politikalarına bakıldığında iç ve dış güvenlik politikaları ayrımının ortadan kalkmaya başladığı ve çevresindeki ülkelerde yaşanan olayların iç politikayı etkilediği görülmektedir (Aras, Toktamış ve Kurt, 2010: 46).

Soğuk Savaş sonrasında birçok ülke güvenlik konusunda rahatlama içerisine girerken, Türkiye’yi çevreleyen ülkelerde yaşanan parçalanma süreci Türkiye’nin güvenlik kaygılarının artarak devam etmesine neden olmuştur (Bakan, 2007: 43). 1990’lı yıllarda tehdit ve düşman değişmiş fakat devlet, savaşı meşrulaştırmak için içerideki düşmanı dışsallaştırmıştır (Balta Paker, 2010: 422). Buna örnek vermek gerekirse, yakın coğrafyada yaşanan İslami hareketler Türkiye’nin batısında yer alan ülkeler için radikal bir hareket olarak değerlendirilirken, Türkiye açısından mevcut rejimi değiştirecek bir hareket olarak değerlendirilmektedir. Türkiye toplumunun büyük bir kısmının Müslüman olması ve İran’daki devrimin Türkiye içerisindeki radikal grupları harekete geçirme korkusu, Türkiye’yi rejimini koruması yönünde güvenlik politikaları üretmeye itmiştir. İç düşmanın dışsallaştırılmasının nedeni ise, dış düşmana karşı savaşırken toplumun daha kolektif olarak hareket etmesidir. Bir toplumda, o toplumun kendisinin ve değerlerinin tehdit edildiği düşünüldüğü zamanlarda, toplumsal homojenlik daha fazla sağlanmakta, devlet ve toplum “dış düşman” üzerinde ortak bir hedefte birleşmektedir: düşmanı yenmek (Balta Paker, 2010: 409). Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 1990’lı yıllara kadar dış tehdit algısına göre konuşlanmış ve bir ordu ile karşılaşmak üzere yapılandırılmıştır (Balta Paker, 2010: 411). 1990’lı yıllarda ise Soğuk Savaş’ın bitmesi ve komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla - her ne kadar Yunan tehdidi devam etse de- Türkiye ordusunun dış düşmanı ortadan kalkmıştır. Tam da bu süreçte etkinliği artan PKK ile savaş, amacı ülkeyi zayıflatmak olan ve bunun için içeriye sızan yabancılarla savaşmak olarak değerlendirilmiştir (Balta Paker, 2010: 422). Türkiye bu konuda haksız da sayılmamaktadır. Çünkü Türkiye’nin komşu devletleri İran ve Suriye’de ciddi bir Kürt nüfusu bulunmakla birlikte, Kuzey Irak’ta özerkliğini ilan etmiş bir Kürt nüfusu bulunmaktadır. Yanı başındaki bu özerk Kürt bölgesinin varlığı, Türkiye’nin *Sevr Sendromu* yaşamasına neden olmaktadır. 1980’li yıllarda devlet elitleri tarafından “birkaç terörist” olarak nitelendirilirken PKK, 1990’lı yıllara gelindiğinde güçlü bir oluşum olarak devletin bölgedeki gücünü düşürmektedir (Balta Paker, 2010: 412). Bir iç tehdit olarak etnik ve ideolojik çatışmalar, merkezi iktidarın zayıflamasına neden olurken devletin de bölünmesine giden yolu açmaktadır (Demiray, 2015: 99). Nitekim 1990’lara gelindiğinde, Soğuk Savaş’ın son bulmasının ardından uluslararası alanda sular durulmamış, Körfez Krizi sonrası çıkan Körfez Savaşı ile birlikte Körfez Savaşı öncesi Türkiye’de başlayan ayrılıkçı Kürt hareketi ivme kazanmıştır (Bingin Ayaç, 2017: 274). PKK’nın faaliyetlerinin gittikçe arttığı 1990’larda, “Sevr Sendromu” yeniden ortaya çıkmış ve bölünme/toprak kaybetme kaygısı ön plana çıkmıştır (Gül, 2016: 314). Körfez Krizi, Türkiye içerisinde ayrılıkçı Kürt hareketine ivme kazandırmakla

kalmamış, Türkiye'nin 1990'lardaki *yeni* dış politikasına önemli bir nitelik kazandırmıştır²³. Türkiye doksanlarda, doğrudan taraf olmadığı uluslararası sorunlar karşısında uluslararası toplumla birlikte hareket etme ve Körfez Krizi'ndeki gibi sorun odaklarına uluslararası müdahaleden yana olma politikasını kazanmıştır ve Körfez Krizi Türkiye'ye bu politikayı benimseten ilk uluslararası sorun olmuştur (Kut, 1998: 47). 1990'larda yaşanan bu kaygılar sonucu Türkiye'nin, Soğuk Savaş döneminde yapmış bulunduğu savunma harcamalarını aynen devam ettirdiği, herhangi bir düşüşün olmadığı görülmüştür (Bakan, 2007: 43). Bu bilgiler de Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde de askeri odaklı politikalar izlemeye devam ettiğini göstermektedir.

1990'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan "Radikal İslam" olarak da adlandırılan "irtica" tehdidi 28 Şubat ile birlikte, Türkiye'nin PKK sorununa ek olarak, Türkiye'nin güvenlik politikalarını etkilemiştir. 28 Şubat 1997 tarihine gelindiğinde ise post-modern bir darbe gerçekleşmiştir. Bu darbe alışılmış bir darbe değildir. Bu darbeye asker fazla ön planda olmamış, medya ile taban desteği sağlanmaya çalışılmıştır. 28 Şubat darbesini anlamak için 1980'li yıllardan sonraki değişimi anlamak gerekir. Bu dönemde Türkiye, sosyolojik açıdan bir değişim geçirmiş ve toplumun merkezi ile çevresi arasında mesafe de azalmıştır. Buna paralel olarak toplumda siyasi gerginlik baş göstermiştir (Bayramoğlu, 2007: 12-14). Türkiye'deki değişim, modernleşmeye tehdit gibi algılanmıştır. Bu dönemde Kürt, İslami, Alevi, Laik kimlikler ön plana çıkmış ve çatışmalar oldukça artmıştır. 28 Şubat sürecinde, merkezdeki egemen anlayış İslamcı anlayış olmuştur (Nilüfer Göle, 2000: 90). 1994 yerel seçimlerde Refah Partisi, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere pek çok büyükşehir belediyesini alarak diğer partileri geride bırakmıştır. Bir sonraki yıl genel seçimler olmuş ve yine Refah Partisi birinci parti olmuştur. Sağ partilerde parçalanma ve büyük çekişmeler yaşanmıştır. Ülkede din faktörü öne çıktıkça iktidara baskılar da artmıştır (Bayramoğlu, 2007: 46-47). Türkiye Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) erken seçim istemiş, dönemin Barolar Birliği Başkanı Eralp Özgen ile Yargıtay Başkanı Müfit Utku, adli yargı açılışı esnasında sürekli laiklikten bahsetmiştir. 1996'da üniversiteler de olaya kayıtsız kalmamış ve rektörler komitesi deklarasyonu yayınlanarak hükümete uyarı mitingleri yapılmıştır. Başbakan Necmettin Erbakan'ın atmış olduğu adımlar da muhalif

²³ Türkiye'nin dış politikasını yeniliği, Türkiye'nin dış politikasını yenilemesinden değil, dış politikanın gerçekleştiği dış siyasi ortamın yeniliğinden, yeni tür sorun ve olanakların ortaya çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır (Kut, 1998: 57). Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin dış politikasının temel ilkelerinde ve önceliklerinde radikal bir değişiklik olmamış, Türkiye statükoculuk ilkesinden vazgeçmemiştir (Kut, 1998: 57). Özü itibarıyla Türkiye'nin *yeni* dış politikası eskisinden farklı olmamakla birlikte çok yönlülük politikasının söylemden pratiğe geçirebilmesine olanak tanıyan siyasal coğrafya yenidir (Kut, 1998: 57).

güçleri daha da hareketlendirmiştir. 1996 yılında ilk yurtdışı gezisini İran'a yapması büyük eleştirilere sebep olmuştur. Bunun yanında Afganistan'daki Taliban sorunu Türk medyasına yansımış ve bu konu ile ilgili dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Taliban'ı kast ederek laikliğin kıymetini bilin gibi bir açıklama yapmıştır. Yine aynı yıl ülkede çeşitli tarikatlar ortaya çıkmış ve Aczmençiler sürekli gündemde kalmıştır. Bu tarikatlara mensup 113 kişi tutuklanmış ve bir süre sonra da Müslüm Gündüz, Ali Kalkancı, Fadime Şahin gibi kişiler sürekli televizyonlarda haber yapılmıştır. Bu yaşananlara paralel olarak Oramiral Güven Erkaya irticanın PKK'dan daha tehlikeli olduğunu beyan etmiştir (Akın, 2016: 38-40). 28 Şubat döneminde Başbakan Necmettin Erbakan'ın söylemleri süreci daha da hızlandırmıştır. Erbakan söylemlerinde "*halkın inancının*" ilk defa iktidara geldiğini ifade ederken; partinin seçim propagandası çalışmalarında, "üniversitelerde başörtüsü nedeniyle mağdur olan öğrencilerin mağduriyetlerinin sona ereceğini" ve "karayoluyla haccın mümkün olacağını" dile getirmektedir (Gülmez, 2014: 88). Yaşanan bu olaylar sonucunda 28 Şubat 1997 tarihinde, post-modern darbe gerçekleşmiş ve MGK daha sonra yapmış olduğu toplantılarında TSK'nın irtica tehdidinde karşı gerekmesi durumunda silaha başvuracağını açıklamıştır (Özcan, 1998: 78). İslamcılık ve bölücülük tehditleri arasında sıkışan Türkiye'nin izlemiş olduğu güvenlik politikaları, Türk demokrasi anlayışını da zedelemiştir (Bakan, 2007: 46).

1990'lı yıllar için üzerinde durulması gereken en önemli nokta, bu süreçte güvenlik sorunlarının sivil kanattan daha çok, askeri kanat tarafından ele alınmasıdır. Soğuk Savaş dönemi güvenlik politikalarında askeri parametreler etkili olurken, 1990'lı yıllar ile birlikte siyasal, ekonomik, sosyal, ekolojik ve insan hakları gibi daha kapsamlı bir güvenlik anlayışı benimsenmiştir (Ülman, 1998: 101). Soğuk Savaş döneminden farklı olarak güvenliğin içerisine iç politika, dış politika ve ulusal savunma politikası dahil edilmiştir (Bilgin Aytaç, 2017: 274). Burada dikkat edilmesi gereken husus kavram genişlemesine rağmen güvenlik politikalarını elinde tutan kanadın askeri kanat olmasıdır. Askeri kanada bu yetkiyi tanıyan ise 1982 Anayasası'nın 118. Maddesi olmuştur. 118. Maddede "...Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması..." şeklinde MGK'nın görev ve yetkileri tanımlanmış ve Anayasa değişiklikleri gerçekleştirilene kadar bu yetkiler askeri kanada verilmiştir. Gencer Özcan 1990'lı yıllarda askeri yapının artan etkisini ele aldığı "*Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi*" çalışmasında 1990'ların özellikle ikinci yarısında

Genelkurmay Başkanlığının etki alanının genişlediğini ve siyasal yetkililerin yetki ve sorumluluğu altında olan alanlara taşıdığını ifade etmektedir (Özcan, 1998: 89).

2000’li yıllara gelirken ekonomi, kültür ve insan hakları konuları güvenlik gündemine yavaş yavaş girmesine rağmen Soğuk Savaş sonrası Türkiye’nin güvenlik politikalarında halen geleneksel sert güvenlik (hard security) konuları başat konular olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2003: 178). Değişen güvenlik gündemine rağmen, Türkiye’nin yakın çevresinde ortaya çıkan istikrarsızlık ve belirsizlikler Türkiye’nin normal siyasi işleyişinin dışına çıkarak, panik siyaseti izlemesine ve devletin ulusal güvenlik sorunu olarak tanımladığı her konuda tahakküm kurmasına neden olmuştur (Gül, 2016: 314). Bu tahakküm de askeri bürokrasinin vesayetinin artmasına ve ülkedeki siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel meselelerin bir var olma/ yok olma ikilemi üzerinden değerlendirilmesine neden olmuştur (Gül, 2016: 314).

2000’li yıllardan itibaren AB uyum süreci ile birlikte Türkiye’nin güvenlik politikalarında da bir takım değişiklikler ortaya çıkmıştır. 2000’li yıllarda Türkiye’nin güvenlik politikasındaki değişimler uluslararası sitemde gerçekleşen değişimler ile paralel olmuştur. Devlet dışı aktörlerin önemli hale gelmesi, devletlerin ekonomik olarak birbirine bağımlı hale gelmesi, teknolojinin hızla gelişimi ve yayılması, savunma sistemlerinin standardizasyonu, göçler, kapitalizmin ve demokrasinin yayılışı, etnik çatışmaların artışı gibi küresel olaylar devletlerin güvenlik algılarını ve buna bağlı olarak politikalarını da etkilemiştir (Bilgin Aytaç, 2017: 274). Soğuk Savaş sırasında gündem dışı tutulan iç güvenlik tehditleri, yeniden ülkelerin gündemlerine dahil olmuştur. Ülkelerin gündemine, sadece iç güvenlik tehditleri değil, ekonomi, çevre, insan hakları konuları dahil olmuştur ve 2000’li yıllara gelindiğinde 1990’lardan daha yoğun bir şekilde bu konular güvenliğin gündemini meşgul etmiştir ve edecektir (Bilgin Aytaç, 2017: 274). Uluslararası alanda yaşanan bu değişimler, yönünü Batıya çeviren, AB’nin bir parçası olmak isteyen Türkiye’nin gündemini de değiştirmiştir. 2000’li yıllar Türkiye için 1982 Anayasası’nın da değişime uğradığı ve güvenlik politikalarının uygulanmasında askeri kanadın zayıflamaya başlayarak sivil kanadın da yükselişe geçtiği bir dönem olmuştur. 2001 yılında Anayasanın 118. Maddesinde değişikliğe gidilmiş, sivil kanat anayasal olarak güvenlik politikalarına müdahil olmuştur. Yapılan anayasal değişiklikle, sivil kanadın ağırlığının artırılması; yüzünü Avrupa’ya dönmüş bir ülkenin AB kriterleri uyarınca gerçekleştirmiş olduğu önemli bir adım olarak yorumlanmıştır (Bilgin Aytaç, 2017: 276). 2000’li yıllar ile birlikte yüzünü

AB'ye dönen Türkiye'nin güvenlik gündemine "ulusal güvenlik" kavramının yeniden tanımlanması tartışmaları dahil olmuştur. Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, ANAP'ın kongresinde, anayasadaki değişiklikleri ve AB tarafından talep edilen diğer reformları bertaraf eden "ulusal güvenlik sendromu" yüzünden Türkiye'nin AB'ye entegrasyonunun geciktiğini iddia etmiş ve kavramı tartışmaya açmıştır (Aktaş, 2011: 32). Yılmaz'a göre, Türkiye'de ulusal güvenlik kavramı oldukça geniştir ve AB ülkeleri ile uyum içerisinde değildir (Aktaş, 2011: 32). 2000'li yıllarda AB Uyum Yasaları Türkiye'nin iç hukukuna entegre edilmiştir.

2000'li yılların başında Türkiye'nin güvenlik politikalarında yaşanan değişimi sadece uluslararası sistemde yaşanan değişimler ile açıklamak, Türkiye'nin iç dinamiklerinin göz ardı edilmesi demektir. 1999 yılında Türkiye'nin yaşamış olduğu Marmara depremi, TEMA'nın yürütmüş olduğu erozyonla mücadele, Boğaz'da yaşanan tanker trafikleri ve kazalar "çevre güvenliği"; Kürt hareketleri ve siyasi İslam hareketleri "kimlik problemi"; Mavi Akım projesi "enerji güvenliği" ve son olarak 2000'li yılların başında yaşanan ekonomik krizler "ekonomik ve toplumsal güvenlik" gibi yumuşak güvenlik (soft security) konularını ülkenin gündemine sokmuştur (Aydın, 2003: 178-180). Fakat burada üzerinde durulması gereken nokta bu yeni gündem konularının 2000'li yılların başında, resmi güvenlik belgeleri ve analizlerinde henüz yer bulmamasıdır (Aydın, 2003: 179). Bu dönemde Avrupa içe kapanış yaşayarak liberal-demokratik değerleri sorgulamış ve toplumsal/insani güvenlik anlayışını benimsemiştir (Gül, 2016: 313). Aynı dönemde Türkiye ise, Soğuk Savaş'tan miras kalan sorunlar ve Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan etnik ve bölgesel çatışmalar, aşırı milliyetçilik ve radikalleşme, göç, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, silah ve insan kaçakçılığı, salgın hastalıklar gibi geneli asimetrik tehditler olarak tanımlanan tehditlerle karşı karşıya kalmıştır (Gül, 2016: 313). Bu tehditler Türkiye'nin geleneksel odaklı güvenlik algılarının devam etmesine ve Avrupa'dan farklı olarak güvenlik politikalarında reel politik güvenlik anlayışını sürdürmesine neden olmuştur (Gül, 2016: 314). Bu nedenle yumuşak güvenlik konuları, toplumsal alanda çokça dillendirilen ama güvenlik belgelerine yansımayan konular olarak kalmıştır.

Dönem ile ilgili genel tabloya bakılacak olursa, 1990'larda Kuzey Irak'taki PKK terör örgütü kampları ve buralardan Türkiye'ye yapılan saldırılar; Suriye'nin Hatay meselesini sıklıkla dile getirmesi ve PKK terör örgütünü desteklemesi; Irak ve Suriye ile

yaşanan su sorunu; SSCB'nin dağılması ile Orta Asya ve Kafkasya'da oluşan güç boşluğu; Yugoslavya'nın dağılması ile Balkanlar'da ortaya çıkan çatışmalar ve istikrarsızlık; İran ile yaşanan "rejim ihracı" gerginliği Türkiye'nin 1990'larda karşı karşıya kaldığı temel sorunlar olmuştur (Gül, 2016: 314). AB ile ilişkiler, Kıbrıs sorunu, Yunanistan ile Ege sorunu ise bu dönemde eskiden kalan ve halen devam eden sorunlar olarak Türkiye'yi etkilemektedir (Kut, 1998: 59-60). Türkiye bu dönemde halen reel politiğin etkisinde olmasına rağmen uluslararası sistemin de sağlamış olduğu olanaklarla daha aktif dış politikalar izlemiştir. 1990'larda Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Balkan Barış Gücü, Bakü-Ceyhan boru hattı gibi oluşumlara katılarak, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletleri hemen tanıyarak ve eski komünist ülkelere ekonomik ve insani yardım yaparak aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır (Kut, 1998: 49-61). 2002 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesiyle birlikte, AB vizyonunun etkileriyle Türkiye'nin güvenlik politikalarında değişimler olmuştur. AK Parti'nin kendine has vizyonunun olması ve uzun süredir iktidarda olması nedeniyle 2002 yılından günümüze kadar olan süre ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. 11 Eylül 2001 saldırılarının güvenlik politikalarındaki etkilerinin uzun süreli olması nedeniyle, bu konu da bir sonraki başlık olan AK Parti Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Politikaları başlığı altında ele alınacaktır.

2.4. Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Politikaları

Yüzünü AB'ye dönmüş ve sivilleşmeye başlayan bir Türkiye mirasını, 11 Eylül 2001 saldırıları nedeniyle "teröre karşı savaş" açılan bir uluslararası konjonktürde devralan AK Parti, iktidara gelmesi ile birlikte AB Uyum Paketi²⁴ çerçevesinde Anayasa'da²⁵ ve diğer kanunlarda değişikliklere gitmiş ve sivilleşme hızlanmıştır. MGK'ya sivil bir genel sekreterin atanması, Yükseköğretim Kurulu'ndan (YÖK) ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'ndan (RTÜK) askeri üyelerin çıkarılması, TSK'nın Sayıştay'ın hukuki denetimine tâbi kılınması, Yüksek Askeri Şura'nın bazı kararlarına karşı yargı yolunun açılması ve askeri yargının görev alanının yeniden tanımlanması gibi önemli adımlar atmıştır (Aktaş, 2011: 33). AK Parti kadrosunun Refah Partisi'nde aktif siyasette bulunması nedeniyle 2002 seçimlerinden sonra Türk toplumunun büyük bir kısmında AK Parti'nin, Refah Partisi'nin ideolojisini devam ettirdiği kanaati oluşmuş, İslamcı olmakla suçlanmış ve meşruiyeti

²⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri <https://www.ab.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>.

²⁵ Anayasa'da gerçekleştirilen tüm değişiklikler için Bkz. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

tartışılmıştır. Tam da bu süreçte AB'nin yanında olmak bu sıkıntıların giderilmesini sağlayacaktır ve bunun farkında olan AK Parti hükümeti, insan hakları konusuna ciddi bir şekilde eğilmiştir (Oran, 2013b: 81). AB'nin temsil ettiği sivilleşme, ifade özgürlüğü, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramlar AK Parti'nin kendisine yöneltilen suçlamalara direnmesini sağlamıştır (Oran, 2013b: 81). İktidara geldiği dönemde mevcut olan başörtüsü, imam hatip okulları, Kuran kursları gibi sorunları radikal söylemlerden uzak durarak, demokratik standartlar içerisinde çözüme kavuşturmak istemiş ve bu doğrultuda iç ve dış politikalarını belirleyerek, uluslararası sistemde 'İslamcı' imajından kurtulup, 'sistem partisi' olarak kabul gören ve destek alan bir parti olmuştur (Ermağan, 2012: 29- 30). Türkiye'nin AB süreci ile birlikte güvenlik gündemine giren yeni konular Türkiye'nin güvenlik konusunda benimsemiş olduğu "ulusal güvenlik" anlayışını tehdit eder olmuştur (Bilgin, 2005: 176). Kültürel çoğulculuk, anadil hakkı (linguistic rights) ve toplumsal cinsiyet ilişkileri (gender relations) gibi "hassas" meseleler yeni aktörlerle güvenlik gündemine giriş yapmıştır (Bilgin, 2005: 176).

AK Parti dönemi Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarına bakmadan önce 11 Eylül'ün uluslararası sisteme yansımalarını ele almak Türkiye'nin politikalarını anlamak için de gereklidir. 11 Eylül 2001'de ABD'de kaçırılan dört uçaktan ikisi New York'taki İkiz Kuleler'e, bir tanesi Virginia'daki Pentagon'a çarpmış, dördüncü uçak ise yolcuların müdahalesi sonucu eylemini gerçekleştirmeden düşmüştür. ABD'ye gerçekleştirilen bu saldırı, dünya gündeminde uluslararası terörizmi tartışmaya açmıştır. Artık uluslararası sistemde denklem değişmiştir. Uluslararası sistemin güvenlik denkleminde baktığımızda: Soğuk Savaş döneminde güvenlik yokken istikrar devam etmiş; geçen on yılda güvenlik varken istikrar kaybedilmiş fakat 11 Eylül'den sonra güvenlik de istikrar da yok olmuştur (Akgün, 2008: 4). Bu dönemde tehdidin amacı, niteliği ve boyutu değişmiş, artık ülke güvenliği denildiğinde tek tek o ülkede yaşayan bireylerin güvenliği anlaşılır olmuştur (Akgün, 2008: 4). Saldırıdan sonra devletlerin güvenlik gündemine asimetrik tehditler girmiştir: terörizm, kitle imha silahları, bilişim (siber tehditler), ekonomik tehditler, psikolojik tehditler, organize suçlar, çevresel tehditler gibi (Küçükşahin ve Akkan, 2007: 54). 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'de özgürlük-güvenlik dengesinde denge güvenlik lehine bozulmuştur (Akgün, 2008: 4). ABD teröre savaş açmış, stratejik planlarının odak noktası ise Avrupa'dan Avrasya'ya kaymıştır (Akgün, 2008: 11). Dünyadaki tehdit algıları değişmiş Türkiye hem jeopolitik konumu hem de NATO üyesi olması nedeniyle 11 Eylül sonrası ABD'nin değişen güvenlik politikalarından etkilenmiştir.

11 Eylül sonrasında küresel aktörler, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler güvenlik ağırlıklı bir söyleme yönelirken Türkiye böyle bir söylemden uzak kalmış ve demokratikleşme paketleri ile AB üyeliğine odaklanmıştır (Yorulmaz, 2016: 744). 2003 yılında Ahmet Davutoğlu'nun Başbakanlık baş danışman olması ile birlikte Türkiye yeni bir dış politika anlayışı benimsemiş ve yeni dış politika anlayışı yeni bir güvenlik anlayışını da beraberinde getirmiştir (Aktaş, 2011: 33). Ahmet Davutoğlu, 11 Eylül'den sonra Türkiye'nin yeni pozisyonunun düşünsel ve coğrafik olduğunu iddia etmektedir (Davutoğlu, 2008: 78). Davutoğlu (2008), çalışmasında Türkiye'nin dış politikasının beş ilkesinin olduğunu ve 5 yılda bu ilkeler çerçevesinde Türkiye'nin başarı gösterdiğini ileri sürmektedir. Birinci ilke "güvenlik" ve "demokrasi" arasındaki dengedir. Davutoğlu'na (2008) göre: "Bir ülkede güvenlik ve demokrasi arasında denge olmazsa, o ülke çevresinde etki alanı oluşturamaz. Bir politik rejimin meşruluğu vatandaşına sağladığı güvenlik ile ilgilidir. Türkiye 2002'den beri "güvenlik"i sarsmadan sivil özgürlükler sağlamaktadır. Türkiye 2007 yılında Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyon düzenlemiş, fakat bu süreç ülke içerisinde kişilerin özgürlüklerine etki etmemiştir. Hayat devam etmiş, ülkede seçimler gerçekleştirilmiştir ve askeri müdahale sandıklara yansımamıştır. Bu da göstermektedir ki Türkiye'nin en önemli yumuşak gücü demokrasidir. Türkiye'de demokrasi ve güvenlik dengesi oluşmuştur" (Davutoğlu, 2008: 79-80). Davutoğlu'nun açıkladığı diğer ilkeler komşularla sıfır sorun, komşu bölgeler ile ilişkileri güçlendirmek, çok boyutlu diplomasi ve ritmik diplomasi (Davutoğlu, 2008: 80-82)²⁶. 2003-2009 yılları arasında dış politika danışmanlığı ve 2009-2014 yıllarında Dışişleri Bakanlığı yapan Davutoğlu Türkiye'nin dış politikasında belirleyici olmuş ve söylemlerinde tarih, nüfus, kültür gibi sabit verilere; ekonomik, teknolojik, askeri gibi potansiyel verilere ve bunların dışında stratejik zihniyet ve kültürel kimliğe değinmiştir (Gül, 2016: 315). Davutoğlu'na göre Türkiye'nin bahsedilen bu verileri bir araya getirerek uluslararası dinamizme kanalize etmesi durumunda bölgesel ve küresel ölçekte önemli bir aktör olacaktır (Gül, 2016: 315). AK Parti'nin benimsemiş olduğu bu politikalar sonucunda devlet politikası-hükümet politikası ikiliği oluşmuş Türkiye Ortadoğu, Irak, Kıbrıs, Suriye gibi konularda Türkiye'nin yerleşik anlayışından farklı bir yaklaşım sergilemiştir (Yorulmaz, 2016: 746).

Yukarıda belirtilen ilkeler çerçevesinde Türkiye, güvenlik politikalarını da belirlemiştir. Komşu ülkeleri ve komşu bölgeleri ile aktif ve işbirliğine dayalı bir ilişki

²⁶Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Davutoğlu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10 (1), 77-96.

geliştirmeyi hedefleyen Türkiye hem sınır güvenliğini sağlayacak hem de olası barış ve güvenliği ilgilendiren meselelerde aktif rol oynayacaktır (Telatar, 2014: 263). Türkiye, uluslararası sistemde diplomasi ve işbirliğine dayalı politikalarla güvenliğini sağlamayı hedeflerken, içte de tehdit algılamaları devam etmiştir. Devlet politikası-hükümet politikası ikiliği iç politika için de geçerli olmuş, 2000’lerde Kemalizm, bir taraftan 1915’ten beri çözüm bulmadan üstü örtülen büyük sorunların (Ermeni, Kürt, İslam, Kıbrıs sorunları) hep birlikte patlak vermesinin yarattığı panik, bir taraftan da Cumhuriyet boyunca edinilmiş ayrıcalıkları elden bırakmamak güdüsüyle dört temel “tehdit” algılamıştır: Küreselleşme, Kürt hareketi, demokratikleşme ve siyasal İslam (Oran, 2013b: 74). Bu tehditlerden doğan Sevr sendromu, üç temel slogan üretmiştir: “Kürtler ve Batılı emperyalistler Türkiye’yi bölecekler.”, “Şeriatçılar kızlarımızın başını kapattıracaklar.”, “Halk yanlış insanlara oy vermeyi sürdürüyor; laik düzeni ancak asker koruyabilir.” (Oran, 2013b: 74). Bu korkular çerçevesinde askeri vesayet, 2007’deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar ağırlaşmış; bu tarihten sonra ise TSK’da reformların yapılması ve askerinin kendi görevinin dışında istisnasız her şeye karışmasının yarattığı tepki sonucunda TSK, meşru siyaset ortamına uyum sağlamaya başlamıştır (Oran, 2013b: 73-74). Fakat askeri vesayet kaldırılmaya çalışılırken AK Parti’nin başlangıç politikalarından farklı olarak otoriter bir tavır sergilemesi “sivil vesayet” tartışmalarına yol açmıştır (Oran, 2013b: 75).

Terörizm, hala Türkiye için bir güvenlik tehdidi olarak var olmaya devam etmektedir. 11 Eylül sonrası dönemde uluslararası sistemde küresel terörizmden bahsedilirken İslam ile terörizmin bağdaştırılması Türkiye’yi etkilemiştir. İslamofobinin giderek yükseldiği bir uluslararası sistemde, halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan bir devlet için, İslamofobi bir tehlike haline gelmiştir. Ülke içerisindeki Türk vatandaşlar için İslamofobi doğrudan bir tehdit oluşturmazken, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarını doğrudan etkiler olmuştur. Müslümanlara yönelik gerçekleştirilen terör eylemlerinde Türk vatandaşları da hayatını kaybetmektedir. Türkiye bu dönemde de PKK terörü ile mücadele etmeye devam etmiştir. AK Parti hükümeti PKK terörünü kamuoyuna kapalı görüşmelerle çözmek istemiş, sonuç alamayınca askeri operasyonlarına devam etmiştir (Oran, 2013b: 75). Çözüm süreci olarak adlandırılan ve çok boyutlu ekonomik, kültürel ve sosyal politikalar ile yumuşak gücünü kullanan Türkiye, bu dönemde bölge halkının devlete olan bağımlılığını artırmak ve PKK’nın bölge halkı üzerindeki etkisini azaltmak istemiştir (Efegil, 2010: 228-229). Türkiye bu dönemde somut adımlar atmaya çalışsa da masaya oturan tarafların taviz

vermemesi nedeniyle sorun çözülememiştir ve günümüzde de PKK tehdidi devam etmektedir (Samur, 2014: 419).

Mevcut süreçte Türkiye sadece PKK terörü ile değil Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanmasıyla (FETÖ/PDY) da mücadele etmektedir. 15 Temmuz 2016 gecesi darbe girişiminde bulunmuş, TRT basılmış ve kendilerine “Yurtta Sulh Konseyi” adını veren grubun darbe bildirisi okunmuş fakat halkın sokaklara çıkmasıyla darbe girişimi sadece girişim olarak kalmıştır. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu (2016), FETÖ ile mücadeleyi “Demokrasiyle, demokrasinin düşmanlarıyla mücadele” olarak tanımlamıştır (Fighting the Enemies of Democracy with Democracy, T.Y.). Türkiye, FETÖ ile mücadelesini PKK ile olduğu gibi askeri müdahalelerle değil Dışişleri Bakanlığı resmi sitesinde açıklandığı şekilde “ FETÖ ile bağlantılı okulların, vakıf ve derneklerin, kapatılması/devredilmesi, örgütle iltisaklı şahısların yurtdışında hareket alanı bulmalarının ve adaletten kaçmalarının engellenmesi noktalarında yoğunlaşmaktadır”, hukuk yolu ile gerçekleştirmektedir (FETÖ, T.Y.). “Terörizmin daha önce tecrübe edilmemiş yüzü” olarak nitelendirilen FETÖ’yle mücadelede yabancı kamuoyunun bilinçlendirilmesi için <http://www.15.07.gov.tr/> adresli bir web sitesi oluşturulmuştur.

Halen iktidarda olan AK Parti’nin iktidar döneminin, tehdit algılamalarının değişimi ve güvenlik politikalarının dönüşümünü görebilmek adına güncellenen MGSB olarak adlandırılan belgelerin incelenmesi faydalı olacaktır. Bu belgelerin basın yolu ile ulaşılabilen kısımları, diğer bölümde ele alınacağı için bilgi tekrarı yapmamak adına bu başlık altında ele alınmayacaktır. AK Parti Hükümeti’nin genel vizyonu açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca FETÖ nedeniyle de terörizm farklılaşmış ve bu terörizm tehdidi de açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüzde Türkiye’nin dış ve güvenlik politikalarına bakacak olursak: Uyuşmazlıkların çözümü ve arabuluculuk, Medeniyetler İttifakı, Kıbrıs, Ege Denizi, Türkiye ve Avrupa Birliği, Türkiye’nin Güvenliği (NATO), Terörizm, 1915 Olayları ve Türk-Ermeni Uyuşmazlığı, Türkiye’nin Enerji Stratejisi, Türkiye’nin su politikası, Türkiye’nin çevre politikası, Türk Boğazları, Silahların kontrolü ve silahsızlanma, Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları, insan hakları, düzensiz göç ve insan ticaretiyle mücadele, uyuşturucuyla mücadele, Türkiye’nin uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetleri, Türkiye’den dış ülkelere insani yardım, Türkiye’nin çok taraflı ulaştırma politikası ve uzay başlıkları altında toplanmış olduğunu görmekteyiz (Temel Dış Politika Konuları, T.Y.). Konu başlıklarına bakıldığında-içeriği değişmiş olsa da- terörizm, Kıbrıs,

Ege Denizi, Türk Boğazları gibi konular geçmişten günümüze kadar Türkiye'nin kronik dış ve güvenlik politikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Medeniyetler İttifakı, 2005 yılında İspanya Başbakanı Zapatero'nun teklifi üzerine dönemin Başbakanı olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Zapatero arasında başlatılmış ve daha sonra BM girişimi haline gelmiş olup “tüm toplumların kalkınma, güvenlik, çevre ve refah konularında birbirlerine bağımlı oldukları hususunu esas almakta ve öncelikle önyargı, yanlış algılama ve kutuplaşmayla başa çıkmak amacıyla ortak siyasi bir irade oluşturmayı” hedeflemektedir (Medeniyetler İttifakı Girişimi, T.Y.).

Sonuç olarak Türkiye'nin güvenlik gündemine yeni tehditler ya da konuların girdiği, Türkiye'nin çok taraflı bir dış ve güvenlik politikası izleme çabasında olduğu görülmektedir. Burada dikkat çeken sadece tehditlerin değil, ülkenin gücünü artırma potansiyeli olan uzay gibi bilimsel konularında güvenlik gündemine alınması, stratejik bir değer atfedilmesi olmuştur. 21. yüzyılın artan güvenlik sorunları içerisinde Türkiye, toplumsal meselelere ve komşularla ilişkilerine fırsat penceresinden bakan, mirasını bir güç olarak kullanan, yumuşak gücü önceleyen, çok boyutlu ve çok taraflı bir dış ve güvenlik politikası izlemeye başlamıştır (Gül, 2016: 316).

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI’NDA KADIN

3.1. Sosyo-Politik, Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Olarak Türkiye’de Kadın

İnsanlar biyolojik olarak kadın ve erkek olarak iki cinsiyet kategorisine göre dünyaya gelmektedirler. Biyolojileri gereği ayırt edici fiziksel özelliklere sahiplerken, “kadınlık” ve “erkeklik” inşası ile farklı iki biyolojik bedenden, farklı davranışlar sergilemesini beklenmektedir. Bu beklenti, toplumdan topluma, kültürel olarak farklılaşmaktadır. Runyan ve Peterson kadın veya erkek gibi davranmanın farklı grup insanlara farklı anlamlar ya da aynı grup insanlara farklı zamanlarda farklı anlamlar atfedildiğini belirtmektedir (Runyan ve Peterson, 2014: 6). Her toplum kendi kültürel değerleri çerçevesinde kadınlara ve erkeklere roller biçmiş olup, zamanla birlikte yavaş da olsa kültürel değişimle bu roller değişmektedir. Bu durum da toplumsal cinsiyet dediğimiz olguyu ortaya çıkarmaktadır. “Aile” kavramı toplumsal cinsiyet rollerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Ataerkil aile yapısıyla beraber, soyun babadan ilerlemesi nedeniyle kadın, kocaya eş, çocuğa anne olarak korunması gereken olarak kabul edilmiştir (Bingöl, 2014: 110). Kadının, aile ve erkekten bağımsız düşünülmemesine, dini inançların da eklenmesi ile birlikte kadına biçilen roller, daha katı biçimler almaya başlamıştır. Din, kültür ve toplum ilişkisi karmaşık bir yapıya sahiptir. Birbirlerini etkileyip dönüştüren bu kurumlar ve yapılar içerisinde, hangisinin nedeni, hangisinin sonucu oluşturduğu bilinmemektedir. Karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bu sebeple toplumsal cinsiyet rollerinin oluşmasında da etkili olmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi her toplum ve kültürün kendine has değerleri mevcuttur. Çalışmada, çalışmanın Türkiye ile ilgili olması ve başka bir ülke ya da kültür ile karşılaştırmanın yapılmaması nedeniyle, Türkiye toplumu özelinde kadının toplumsal konumu betimlenmeye çalışılacaktır.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler farklı coğrafyalarda farklı devletler kurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti üç kıtada toprağı bulunan bir İmparatorluğun yıkılması ile kurulmuş, Osmanlı İmparatorluğu’nun çok kültürlülüğünü miras olarak almıştır. İlk Türk devletlerinden Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasına kadar kültürel, toplumsal ve hatta dini olarak büyük değişimler gerçekleşmiştir. Tek tanrılı din inancı olan Türkler’in İslamiyet’i kabulünden sonra, önemli kültürel değişimler meydana gelmiştir. Bu değişim, kadının toplumsal konumunda da ciddi bir değişime neden olmuştur. Tarih derslerinde

yaygın şekilde öğretildiği gibi, ilk Türk beyliklerinde beyin eşi olan ve siyasi bir otoritesi de olan hatun, siyasi toplantılara katılabilmekte ve hatta bey olmadığı dönemlerde toy adı verilen toplantılara başkanlık da yapabilmektedir. Hatun'un elçi kabul ettiği bilgileri de yer almaktadır. İslamiyet önce Türklerde erkeğin kadına şiddet uyguladığına dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır (Bingöl, 2014: 11).

İslamiyet'in kabulü ile birlikte, ilk İslamiyet'i kabul eden devletlerde kadının siyasi gücünü tamamen yitirmediği ifade edilirken, toprakların genişlemesi, farklı kültürel özelliklere sahip halklar ile karışılması ve ülke yönetim şeklinin değişmesi ile birlikte kadının ya saraya ya da evine hapsedildiği görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda harem yönetiminde etkisi olduğu ifade edilse de harem Osmanlı toplumundaki tüm kadınları temsil etmemektedir. Bugün kadının siyasal temsili ile kastedilen, merkezden çevreye tüm kadınların temsilidir. Harem siyasi temsil olarak toplumun tüm kadınlarını temsil etmezken, poligami kültürü açısından tüm toplumu temsil etmektedir. İran ve Bizans kültürünün örneği olan harem kültürünün İslami hukuk kuralları ile bir araya gelmesi sonucunda çok eşlilik toplumsal olarak yayılırken, kadının mahrem ve üreme mercii olduğu kabulü topluma nüfuz etmeye başlamıştır (Bingöl, 2014: 11). Osmanlı'nın son dönemlerinde, 1839'da Tanzimat Fermanı ile somut olarak başlayan ve İkinci Meşrutiyet ile ivme kazanan, Batılılaşma hareketleri ile birlikte Türk kadınında da çağdaşları Avrupalı kadınlar gibi hak mücadelesi başlamıştır. Bu dönemde birinci dalga feminizmin Türk kadınına da etkilediği görülmektedir. Böyle bir miras üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, Cumhuriyet'in ilk 10 yılı içerisinde kadınlara önemli haklar verilmiş ve hatta siyasete katılımı desteklenmiştir. Fakat kültür, yapısı gereği değiştirilmesi en zor kurumlardan bir tanesi olduğu için birçok devrimin toplumsal yansımaları istenildiği gibi olmamıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile kadınların kazandığı haklar daha ayrıntılı olarak incelenecek olup öncelikli olarak Türkiye'nin toplumsal yapısı ele alınacaktır.

Din, bütün toplumlarda dönüştürücü etkiye sahiptir. Dinin geliş amacı yozlaşan toplumun doğru yola iletilmesidir. Veysel Bozkurt, dinin toplumsal hayatı nasıl dönüştürdüğünü fark etmek adına "Şimdi kendinizi bir başka dinin mensubu olarak hayal edin. Örneğin Nepal'de bir Budist ya da Asya'nın steplerinde bir şamanısınız. Sofu bir Musevi veya laik bir Protestan da olabilirsiniz. Nasıl bir insan canlanıyor gözünüzde? Şimdiki değerlerinizle gözünüzün önünde canlanan değerleri karşılaştırın. Gündelik hayattaki davranışlarınızı sorgulayın. Hangi tutum ve davranışlarınız üzerinde dini

inançlarınızın etkisi var?” şeklinde bir yönlendirmede bulunmaktadır (Bozkurt, 2013: 239). Türk tarihi açısından bakıldığında din değiştirmenin gündelik yaşamdan, yönetime ne kadar etkili olduğu net bir şekilde görülmektedir. Budizm ve Maniheizm inancını benimseyen Uygurların yerleşik hayata geçip et tüketmemesi, bunun sonucunda savaşçı özelliklerini kaybetmesi fakat tarım ve ticarete gelişmeleri gibi. İslamiyet’in kabulüyle Türk toplum yapısı da değişmiştir. Osmanlı döneminde şeri kanunlar, Türk örf ve adetleri ile birlikte toplumu etkilemiştir. İmparatorluk döneminde kadınlar iki ayrı grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, saray ve sarayın etkisinde kalan yönetici sınıf ve şehirde kadın; ikincisi ise merkezden uzak kırsal bölgede kadın (Onay, T.Y.: 24). Köydeki kadın, şehirdekine göre daha özgür olmuş, eşleri ile birlikte tarımsal faaliyetlerde bulunurken şehirli kadın ev içine hapsedilmiştir (Onay, T.Y.: 25). Osmanlı İmparatorluğu döneminde her padişahın getirdiği kanunlar kadını biraz daha eve hapsedmiş, dışarı çıkacağı gün sayısı kanunlar ile belirlenir olmuştur (Onay, T.Y.: 28). Padişahların koymuş olduğu kurallar, şeri hükümlere dayandırılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda başlayan Batılılaşma hareketleri kadını yeniden görünür kılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanı ile laik devlet anlayışına gidilmiş ve kadınlara Medeni Kanun ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bir takım özgürlükler verilmiştir. İslam’ın Türk toplumu üzerindeki etkisi, kadın açısından hiçbir zaman etkisini kaybetmemiştir. Siyasal İslam’ın yükselişi, kadın ve din konularını hep bir araya getirmiştir.

Toplumsal yapının özünü anlamak için ele alınacak bir diğer kavram da “kültür”dür. Tanımlanması zor bir kavram olan kültür, “*insanın üretebildiklerinin tümü*”, “*duyuş, düşünüş, davranış biçimi*” ve “*bir halkın yaşayış biçimi*” şeklinde sınırları çizilemeyen soyut tanımlar ile açıklanmaya çalışılmaktadır (Bozkurt, 2013: 90). Sosyal bilimciler tarafından öğrenilmiş davranış kalıpları olarak kabul edilen kültür kavramının en yaygın tanımını antropolog Edward B. Taylor, “İnsanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, adaletle ve diğer yetenekler ile alışkanlıklarından oluşan karmaşık bir bütün” olarak yapmıştır (Bozkurt, 2013: 90). Bu tanıma göre kültür kavramı toplumdaki eğitim, müzik, yemek alışkanlığı, tarım, ticaret ve endüstriyel faaliyetlere kadar hemen hemen her şeyi içinde barındırmaktadır (Bozkurt, 2013: 90). Türk kadınının kültürel konumunu anlayabilmek için öncelikli olarak kadının aile içerisindeki konumu ele alınacaktır.

Cumhuriyet’in ilanı ile kadınların elde etmiş olduğu haklar şüphesiz ki çok değerlidir. Fakat Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde modernleşme/uluslaşmanın temel hedef

olması ve kadının bu temel hedef sürecinde modernliğin ve modern Türkiye'nin değişen yüzü olarak araçsallaştırılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin hayata geçirilmesinde engel de teşkil etmiştir (Kerestecioğlu, 2004a: 35). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte kadın Türk modernleşmesinin simgesi haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde kadının toplumdaki konumu üzerinden din hegemonyasını kırmak ve Osmanlı toplumsal yapısından kurtulmak istenmiştir (Gelgeç Bakacak, 2009: 631). İslamiyet'in etkisi ile kadın bedenini kapatırken, Osmanlı toplumsal yapısı sonucunda eve hapsedilmiştir. Kadının kamusal alanda görünmesi ve görünürken de 1925 yılında gerçekleştirilen şapka ve kıyafet devriminin sonucu olarak Batılı tarzda giyinmesi ile birlikte Avrupalı devletlere hem din hegemonyasının ortadan kalktığı hem de Osmanlı toplumsal yapısından kopulduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet'in yeni kadın imajı çizilirken Osmanlı ve İslam hegemonyasından koparılan kadının davranış sınırları kendisine biçilen iffetli ve erişilmez kadın imajı ile sınırlandırılmıştır. Kadının davranışının erkeğin şerefini ölçtüğü bir toplumsal yapı içerisinde kadının tehdit olarak görünen dişiliği koyu renk tayyör, kısa veya toplu saçlar ve makyajsız bir yüz ile bastırılarak kadınlık "analık" sıfatıyla tanımlanmıştır (Gelgeç Bakacak, 2009: 634).

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan ağır insan kaybı ile çıkan Türkiye'de, Cumhuriyet'in ilanından 1960'ların ortalarına kadar doğurganlığı artıran politikalar benimsenmiştir (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 15). Bu politika ülkenin savunma gereksinimleri, insan gücü yetersizliği ve sağlık koşullarındaki olumsuzluk ile yüksek bebek-çocuk ölümleri nedenleriyle o dönem için ihtiyaç duyulan bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ülkenin geleceği için kadına tamamen annelik rolünün biçilmesi ve bu rolün devlet için fedakarlık çerçevesinde kutsallaştırılması, kadının ev içerisine sıkışıp kalmasına neden olmuştur. Kadının eğitim ve iş hayatına katılımını olumsuz etkilemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında "meslek sahibi anne" imajı yerini zaman içerisinde, özellikle 1950'lerden sonra, "ev kadını" imajına bırakmıştır (Kerestecioğlu, 2004a: 44). Kadının bir birey olarak değil de vatani için evlat doğuran fedakar kadın olarak atfedilmesi, Füsün Üstel tarafından kadının "*lojistik yurttaş*" olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Üstel, 2008: 189-190). Süreç içerisinde kadının eş-anne rolünü içselleştirmesi kendisini ev kadınlığının içine hapsedmiş ve kadın, iş gücü olarak aile ekonomisine yardımcı rolüne bürünmüştür (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 24). Türk geleneksel aile yapısı biçimsel olarak çekirdek aile şekline evrilmeyle birlikte, değer olarak ataerkilliğini korumaktadır (Bingöl, 2014: 112). Deniz Kandiyoti, erkek çocuk doğuran

kadının kaynana olarak statü elde ettiğini ve bu statüyü elde etmek adına bir kadın olarak kadının ezilmesine neden olduğunu ve böylece ataerkil sistemi yeniden ürettiğini “...Erkek çocuk doğurmak ve hanede kıdem kazanmak güç dengesini kadın lehine değiştirirse de kadın, gücün doruğuna kaynana olarak ulaşır... Anne-oğul ilişkisi hayati önem taşır ve anne gelecekteki güvencesi olarak gördüğü oğlunu kayırır; böylece genç erkeğin kendi eşinden hizmet beklentilerini şekillendirir. Gelin-kaynana çekişmesi olarak ortaya çıkan olgu ataerkil kalıbın bir ürünüdür” ifadeleri ile açıklamaktadır (Kandiyoti, 1997: 79). Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) yayınlamış olduğu verilere göre 2018 yılında Türkiye’de kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı 24,8 erkeklerde ise 27,8’dir (İstatistiklerle Kadın, 2019). Ülkemizde lise mezuniyet yaşı 18 olup 24 yaş grubu, aktif üniversite öğrencisi olunan ya da yeni mezun olunan yaş grubu içerisinde yer almaktadır. Bu veriler göstermektedir ki kadınlar aktif iş gücüne katılacağı ya da eğitimde olacağı çağda, anne olmakta ve erkeğe bağımlı olarak kalmaktadırlar.

Kadının aile içi konumuna bakıldığında kadın, çalışıp eve düzenli gelir getirirse dahi hane içerisindeki ücretsiz işler kadının sorumluluğunda görülmektedir. Kadının hane içinde *bakıcı* rolünü devam ettirmekte, ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgilenmekte fakat hane içi parasal konular ve tamirat gibi fiziksel güç ve teknik içerikli konular erkek işi olarak görülmeye devam etmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça bu kanaatte değişim görülse de istatistiki veriler henüz kadın erkek eşitliği açısından anlamlı bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi’nin yapmış olduğu Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması 2019 verilerine göre erkeklerin ev işlerine müdahil olma oranı, çamaşır yıkamada %9, bulaşık yıkamada %8, yemek yapma konusunda %13, evi toplamada %10, temizlik yapmada %10, evdeki tamirat ve bakım işlerinde %64 ve ev için alışveriş yapmada %63 oranındadır (Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması, 2019: 12). Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi’nin yapmış olduğu bir araştırmada erkeğin ev işlerine dâhil olması ya da ev içi sorumlulukların paylaşımı gibi cinsiyet eşitliğini vurgulayan bir ifade yerine “ev işlerine katkı” başlığını kullanması halen zihinlerde biçilmiş kadın erkek rollerinin devam ettiğini ve ev işlerinin kadının asli görevi olarak görülürken, erkeğin sorumluluğunu yerine getirmesi bir katkı olarak ele alındığını göstermektedir. Türk Dil Kurumu’na göre katkı, “Bir işin yapılmasına, gerçekleşmesine emek, bilgi vb. ile katılma, yardım” manasına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, T.Y.). Yani kadın asli görevli erkek yardımcı rolünde görülmeye devam etmektedir.

Eğitim, kadının toplumsal konumunu algılamadaki en önemli verilerden bir tanesidir. Eğitim kadının güçlenmesi ve diğer haklarını öğrenmesi için ayrıca bir öneme sahiptir. Eğitim konusunda gösterilen cinsiyet ayrımcılığı, çocukluk döneminden başladığı için kadının eğitimden soyutlanması konusu aslında bir çocuk hakkı ihlalini de ortaya çıkarmaktadır. Hem ebeveyninin hem de çocuğun eğitim seviyesi düştükçe erken yaşta evliliklerin oranı da artmaktadır (Özaydınlık, 2014: 105). Yapılan araştırmalar sonucunda eşinden ya da birliktelik yaşadığı kişiden cinsel ya da fiziksel şiddet gören kadınların, eğitim seviyeleri yükseldikçe ilgili kurum ve kuruluşlardan yardım isteme oranının arttığı, eğitim seviyesi düşük olan kadınların ise sessiz kalma, ağlama veya susma davranışları sergiledikleri tespit edilmiştir (Özaydınlık, 2014: 105). Kadını eğitim seviyesi arttıkça aktif iş gücüne ve aktif siyasete katılımı da artacaktır. Kadının eğitim seviyesinin artması kadının statüsünde değişikliğe neden olacağı kesin olmakla birlikte sosyokültürel yapı ile başa çıkabilmesi için tek başına yeterli değildir (Özaydınlık, 2014: 105). Daha öncede bahsedildiği gibi din, kültür ve toplum ilişkisi birbirini etkileyen fakat karmaşık bir neden sonuç ilişkisi bulunan yapılardır.

Eğitim alanı cinsiyet eşitliği konusunda iki yüze sahip bir alandır. Bir yüzü kadının statüsünde yükselişe neden olurken diğer yüzü barındırdığı dil ile kültürel olarak toplumsal cinsiyet rollerinin devamını sağlamaktadır. Türkiye Tarih Vakfı'nın yapmış olduğu *Ders Kitaplarında İnsan Hakları III projesi* kapsamında ders kitapları taranmış ve müfredattaki cinsiyetçi söylemler analiz edilmiştir. Basılı olarak yayınlanan üçüncü raporda, daha önce hazırlanan raporlarda ilköğretimde “eşitsiz, cinsiyetçi bir rol dağılımının sorgulanmadan kabul edilmesi”, “cinsiyetçi dil kullanımı” ve “ataerkil aile kavrayışı, erkek egemen aile tasviri” konularında; ortaöğretimde ise “*dildeki*” cinsiyetçilik konusunda ihlallerin olduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Çayır, 2013: 90). 2012-2013 eğitim-öğretim yılında gerçekleştirilen üçüncü çalışmada aynı sorunların devam etmekle birlikte cinsiyetçi yargıları kıracak “iyi örneklerin” sayısının arttığı tespit edilmiştir (Çayır, 2013: 91).²⁷ Eğitimde önemli olan bir diğer nokta eleştirel bakış açısının öğretilmesidir. Özellikle gelenek ve görenekler ile ilgili eğitimlerde çocuklar “olgusal” olan ile “olması gereken”i ayırt

²⁷ Araştırma verilerini derleyerek kitabı yazılı hale getiren Kenan Çayır, kitapların iyi ve sorunlu örnek kavramları üzerinden ilerlediğini ifade etmektedir. Çayır iyi ve sorunlu örnek tanımını “ Kitaplarda bir kadını ev işi yaparken göstermek sorunlu olmayabilir. Sorun, bir kitaptaki kadınların ağırlıklı olarak ev içi rollerle resmedildiğinde ortaya çıkar. Çünkü bu durum, kadınları belirli kalıplaşmış rollerle tanımlama sonucunu doğurur. Aynı şekilde kitaplardaki tüm doktor resimleri erkeklerden oluşuyorsa, bu da cinsiyetçi açıdan bir örüntü oluşturur. Ders kitaplarındaki cinsiyetçi kalıpyargıları kırmak adına, örneğin bir erkeği ev işi yaparken resmeden metinler/görseller ise iyi örnek kabul edilmiştir.” şeklinde yaparak çalışmanın başında açıklamada bulunmuştur (Çayır, 2013: 91).

edemediğinde olgusalı, olması gereken şekilde öğrenmekte ve içselleştirmektedir (Çayır, 2013: 103). Kına geleneği üzerinden örnek verilecek olursa, eşe kurban olması için kadının kına yaktığı hikayesi çocuklara anlatılırken, eleştirel olarak durumu irdeleyemeyen ve bu adetin geçmişte kaldığını ve şuan sembolik olarak ele alındığını anlayamayan çocuklar bu durumu içselleştirmeye devam edecektir. Çayır, çalışmanın sonunda okullardaki kitapların içerisinde iyi örneklerin artmasına rağmen, kadına sadece annelik rolü atfeden, erkeği ev dışı, kadını ev içi roller ile tanımlayan ve cinsiyetçi rollerin değişmesinin hem bireysel mutsuzluğa hem de toplumsal düzensizliğe neden olacağını ifade öğelerin bulunduğunu, bu öğelerin de çıkarılması ile birlikte eğitimde cinsiyetçi dilin ortadan kalkacağını ifade etmektedir (Çayır, 2013: 133).

Ülkemizde uygulanmakta olan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerini 4+4+4 kesintili 12 yıllık zorunlu eğitime bırakmıştır. Henüz yeni benimsenen modelin olumlu ya da olumsuz sonuçları netleşmemiş olup, öğrencilerin örgün eğitim yerine açık öğrenime yönelmesi kız çocuklarının örgün eğitimden alınarak açıktan öğrenimine devam etmesine neden olacağı kaygısı vardır. Eğitim-Sen'in 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Raporu'na göre 4+4+4 sisteminin yürürlüğe girmesi ile birlikte 2018 yılında ortalama eğitim süresinin 8,2 olduğu tespit edilmiştir (2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Raporu, 2019). Eğitim-Sen'in raporda sunduğu veriler neticesinde örgün eğitim süresinin kısalmakta olduğu görülmektedir. Fakat sistemin henüz çok yeni olması nedeniyle olumlu ya da olumsuz ne gibi sonuçları olacağı bilinmemektedir. TÜİK'in yayınlamış olduğu İstatistiklerle Kadın 2018 raporuna göre 2017 yılında 25 yaş üstü okur yazar olmayan kadınların oranı %8 iken erkeklerin oranı %1,4'tir; yüksekokul veya fakülteden mezun kadın oranı %14,5 iken, erkeklerin oranı %18,9'dur (İstatistiklerle Kadın, 2019). TÜİK'in araştırmasına göre cinsiyet eşitliği endeksi 2008 yılından itibaren kadınlar lehine gelişme göstermektedir. TÜİK verilerinin 2008 yılından itibaren cinsiyet eşitliği endeksinin kadınlar lehine gelişme gösterdiğini öne sürmesine rağmen Dünya Ekonomik Forumu'nun 2018 yılı cinsiyet eşitliği raporuna göre Türkiye 149 ülke içerisinde 130. sırada kendisine yer bulmuştur (Yıldız, 2018). Cinsiyet eşitliği raporu düzenlenirken, kadınların ekonomiye katılımı, fırsat eşitliği, eğitim imkanları, sağlık ve kadının siyasi olarak güçlendirilmesi gibi kriterler değerlendirilmekte olup Türkiye'de cinsiyet eşitliğinin %62,8 oranında olduğu tespit edilmiştir (Türkiye Cinsiyet Eşitliğinde 130. sırada, 2018). Bir önceki yıl ise Türkiye'nin 131. sırada yer aldığı bilgisi yer almaktadır. Türkiye iş hayatına katılım ve fırsat eşitliği alanında 131'inci, eğitim alanında 106'ıncı, sağlık alanında 67'inci ve siyasete katılım

alanında ise 113'üncü sırada yer almaktadır (Türkiye Cinsiyet Eşitliğinde 130. sırada, 2018). Raporda cinsiyetler arasındaki farkın sadece ekonomik fırsat eşitliği konusunda azaldığı belirtilmekte olup diğer alanlarda artış söz konusu olduğu belirtilmiştir.

Kadının ikincil konumunun temelinde kadının kendine ait benlik algısının büyük rolü olduğu görülmektedir. Kırsalda ve kentte birbiri arasında fark olsa da kadınların geleneksel düşünceleri güçlendirici tutumlar sergilediği, insan hakları bağlamında sahip oldukları hakları kullanma konusunda bilinç sahibi olmadıkları ve hiyerarşiyi yeniden ürettikleri görülmektedir (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 56). Bireylerde hak kullanımı konusundaki bilicinin ve eğitim seviyesinin artması ile birlikte şiddet hem erkek hem de kadın için boşanma için yeterli bir sebep olarak görülmektedir. Kentte yaşayan kadınların %37-38'sinin, kırsalda yaşayan kadınların %63-71'inin erkeğin kadından daha akıllı olduğunu ve gerektiğinde şiddete başvurabileceğini ifade etmektedir (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 56). Kadına yönelik şiddet BM Ekonomik ve Sosyal Konsey Kadının Statüsü Komisyonu Kadına Yönelik Şiddet Çalışma Grubu tarafından, "Hırpalama, dayak, ailedeki kız çocukların cinsel istismarı, evlilik içinde tecavüz, kadınların cinsel organlarını sakatlamak ve kadına zarar veren diğer geleneksel uygulamalar, evlilik dışı ilişkilerde şiddet ve istismara yönelik şiddet; işyerinde, eğitim kurumlarında ve başka yerlerde tecavüz, cinsel istismar, cinsel saldırı, gözdağı ve tehdit de dahil olmak üzere fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet, kadın ticareti ve fahişeliğe zorlamak; nerede olursa olsun devletler tarafından işlenen ya da görmezlikten gelinen fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet" şeklinde tanımlanmıştır (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 65).

Türkiye kamuoyunda kadına yönelik şiddet 1980'lerde tartışılmaya başlamıştır (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 65). 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de kadına yönelik şiddet konusunda en büyük problemlerden biri medyanın şiddet haberlerini sunarken, şiddet olayının şiddeti uygulayan kişilerin anlatımına göre yorumlaması ve buna bağlı olarak kadını suçlu konumuna düşürmesidir (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 65). Medya böylece şiddetin olumsuzluğunu ifade etmek yerine, kadınların geleneksel davranış kalıpları dışına çıktığı ve bu nedenle şiddete maruz kaldıkları mesajını üstü örtülü olarak kitlelere sunmaktadır (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 66). Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün Türkiye'nin 75. Yılında hazırlamış olduğu hazırlamış olduğu *Cumhuriyet'in 75. Yılında*

Türkiye’de Kadının Durumu isimli raporda çocuklara ve gençlere yönelik televizyon programlarında şiddet olgusunun çok fazla işlendiği, bu durumun gelecekte şiddet olaylarını artıracığı ve bunun engellenmesi adına Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün RTÜK’e başvurarak kadın ve çocuklara karşı şiddet içeren programların geç saatte yayınlanması konusunda girişimde bulunulduğu ifade edilmektedir (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 66). Yapılan çalışmanın şiddet olgusunu daha çok fiziksel şiddet ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Fakat fiziksel şiddet, şiddet eyleminin son adımıdır. Söylem ile başlayan şiddet önlenmediği sürece fiziksel şiddetin engellenmesi söz konusu olamayacaktır.

Türk kültüründe atasözleri önemli bir yeri vardır. Atasözlerine yapılan vurgu neden önemlidir? Çünkü orada söyleme vurgu vardır. Söylem ise kültürün bir parçasıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Söylem ile toplumsal cinsiyet rolleri içselleştirilerek yapısal şiddet meşrulaştırılmaktadır. Bir tecrübe sonucu ortaya çıkan atasözleri, toplum tarafından doğru kabul edilir. Türkçedeki “Saçı uzun akı kısa”, “Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçar ya zurnacıya”, “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün”, “Kızını dövmezen dizini döver”, On beşinde kız, ya erde gerek ya yerde”, “Kız çocuğu ya er koynunda, ya yer koynunda”, “Kadının şerri, şeytanın şerrine eşittir”, “Dişi köpek kuyruk sallamazsa, erkek köpek yanaşmaz” ve “Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin” gibi daha örneklerini çoğaltabileceğimiz atasözlerimiz şiddeti, erken yaşta evliliği ve kadının erkekten daha aşağı konumda olduğunu iddia eden söylemlere sahiptir. Şiddet adeta bir gereklilikmiş gibi beyan edilirken, aynı zamanda şiddetin sorumlusu olarak yine kadın gösterilmektedir. Günlük hayatta halen kullanımı olan atasözlerine maruz kalan küçük yaştaki çocuklar manasını öğrenmeden bu atasözlerini içselleştirmekte ve bilinç dışı olarak kabullenmektedirler. “Karı gibi...” söylemi ise bir hakaret ve aşağılama sözü olarak yaygın olarak toplumumuzda kullanılmaktadır. Şiddetin önlenmesi adına öncelikli olarak söylem değişmelidir ki gelecek nesillerin bilinçsizce bu değerleri içselleştirmesi önlenmelidir. Atasözlerinin bir diğer önemli özelliği ise, sürekli bir şekilde geniş kitleleri etkilemesidir. Uzun yıllardır aktarımı mevcuttur. Bu süreklilik ve geniş kitlelere ulaşması atasözlerini yapısal şiddetin bir aracı haline getirmektedir. Galtung, yapısal şiddeti örneklendirirken bir erkeğin karısını dövmesini açık açık fiziksel ve kişisel şiddet, bir milyon kocanın karısını görmezden gelmesini yapısal şiddet olarak belirtmektedir. Atasözlerinin geniş kitlelere ulaşması, ülke nüfusunun değer algısını etkilemesi bakımından yapısal şiddetin temelini oluşturmaktadır.

Aile içi şiddet, mahremiyet nedeniyle tam olarak tespit edilememekte olup günden güne şiddet sorununun görünür olması ve basına yansıyan haberlerden yaygın bir şiddet türü olduğu varsayılmaktadır. Aile içi şiddetin yaygın fakat örtük olması nedeniyle, kadına yönelik aile içi şiddeti izlemek ve aile içi şiddetle mücadele etmek için ilk kez 2008, ikinci defa ise 2014 yılında “*Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması*” gerçekleştirilmiştir (Türkiye’de Kadın, 2019: 56). Bu iki araştırmanın verilerini karşılaştırdığımızda, fiziksel şiddete maruz bırakılan kadınların oranının %39 oranından %36’ya gerilediği; her iki araştırmada da duygusal şiddet oranının %44 olduğu; cinsel şiddet oranının %15 oranından %12’ye gerilediği; fiziksel ve cinsel şiddetin bir arada yaşandığı şiddet eyleminin %42’den %38’e gerilediği ve yaşadıkları şiddeti kimseye anlatamayan kadınların oranının daha önce %48,5 iken 2014’te %44’e gerilediği görülmektedir (Türkiye’de Kadın, 2019: 56-57). Araştırmalara göre, kadınların şiddete uğradığını günden güne daha çok dillendirdiği ve görünürlüğün artmasına rağmen istatistiksel olarak şiddet oranlarının artmayarak azaldığı görülmektedir. Fakat basında yer alan verilere bakıldığında ise 2015’te 303, 2016’da 328, 2017 yılında 409 ve son elde edilen veriler neticesinde 2018 yılında 440 kadın cinayete kurban gittiği bilgisine ulaşılmaktadır (2018 Yılında 440 Kadın Öldürüldü, 2019). Bu durumda resmi kaynaklar ile basına yansıyan haberler sonucu elde edilen kaynaklar arasında bir uyumsuzluk olduğunu kadına yönelik şiddetin azalmayarak mevcudiyetini sürdürdüğünü göstermektedir.

Türk toplumunda kadının toplum içerisindeki yerini anlamak için ele alınması gereken bir diğer konu ise ekonomik hayata katılımıdır. Yasalarda iş ve meslek sahibi olma açısından cinsiyetler arasında ayrımcılık olmamasına rağmen, uygulamada kadınların karar mekanizmalarına getirilmediği, çoğu zaman engellendiği bu nedenle kadınların, daha düşük statülü, daha düşük ücretli, süreksiz ve geçici ve çoğu zaman sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştığı tespit edilmektedir (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 24). Türkiye’de yaşayan kadınların karşı karşıya kaldığı bu durum Jane Pilcher ve Imelda Whelehan’ın ücretli iş alanını cinsiyetli bir alan olarak tasviri ile örtüşmektedir. Pilcher ve Whelehan kadının yarı zamanlı, düşük ücretli ve bakım ile ilgili işlerle özdeşleştirilirken; erkeklerin tam zamanlı, yüksek ücretli ve operasyonel işler ile özdeşleştirildiğini ve ücretli iş alanının cinsiyetli tutumlarla tasvir edilmesinin kadının alanın dışına itilmesine neden olduğunu ifade etmektedir (Pilcher ve Whelehan, 2004: 59). Türkiye’de yaşanan bu cinsiyetçi tutum kadını iş gücü piyasasının dışına itmektir. İstatistiklerle Kadın, 2018 raporuna göre 2017 yılı için 15 yaş üstü kadının istihdam oranı %28,9 iken erkeğin 65,6;

İşgücüne katılım oranı kadın için %33,6 iken erkek için %72,5 ve 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı kadın için %26,1 iken erkek için %17,8'dir (İstatistiklerle Kadın, 2019). Verilere bakıldığında hala devam etmekte olan cinsiyet eşitsizliği göze çarpmaktadır.

Kar güdüsü ile hareket eden özel sektörde, kadınların hamilelik ve annelik süreci nedeniyle, kadının istihdamı düşük olmakla birlikte kamuda da mesleğe mülakat ile alınan alanlarda kadın oranının düşük olduğu istatistiklerden tespit edilmektedir. Mülakat ile alım yapan kadrolarda mülakat esnasında kadın adaylara özel yaşam ve çocuk sahibi olmalarının zamanlaması hakkında sorular sorulması, işe alımlarda eşit olmayan şartlarda mülakat yapıldığının göstergesidir (Kerestecioğlu, 2004a: 44). Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün "*Türkiye'de Kadın 2001*" isimli raporunda 1990 yılında hukuk fakültesinde okuyan kız öğrenci oranının %36,4 olmasına rağmen hakim-savcılık mesleğine alınacak kadınlar için kotanın olduğu, 1980-90 döneminde %10 kota uygulanırken 1990 yılında %5'e düşürüldüğü bilgisi yer almaktadır. Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'nın en son Mart 2018'de kamuoyuyla paylaştığı istatistiklerde, Hakim ve Savcılık mesleğinde Kadınların oranı 31,28 iken erkeklerin oranı %68,72'dir; benzer şekilde kadın Öğretim Elemanı oranı %42,80 iken erkek Öğretim Elemanı oranı %57,20'dir (Devlet Personel Dairesi Başkanlığı, 2018). Aynı istatistiki verilere baktığımızda kadın kamu personeli oranı %37,98 iken erkek kamu personeli oranı %62,02'dir ve bu istatistiklerde MİT Müsteşarlığı kadro ve pozisyonları, Jandarma Hizmetleri Sınıfı, Sahil Güvenlik Hizmetleri sınıfı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Asker sayısı toplam sayıya dahil edilmemiştir. Türkiye toplumunda kadının konumuna 1998 yılı (Türkiye'nin 75. Yılı) ve 2019 yılı raporlarında karşılaştırıldığında raporlarda benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir: "Kadınların çalışma yaşamına girmesi veya girdikten sonra işe devamları konusunda yasalarda cinsiyete dayalı ayrımcılık sözü konusu değildir. Ancak belli iş ve mesleklerin kadınlara uygun işler olarak toplumsal kabul görmemesi, görev dağılımında adil davranılmaması, ekonomik kriz dönemlerinde önce kadınların işten çıkarılması, özellikle kayıt dışı sektörde ücretlerin düşük tutulması gibi bazı ayrımcılık örnekleriyle karşılaşmaktadır" (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 24-25; Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2019: 37). Oya Çitçi'nin 1991 yılında kamu kuruluşlarının personel yöneticileriyle yaptığı araştırmada yöneticilerin, kadınların, ev ve ailelerin temel ilgi alanı olması nedeniyle, çalışma hayatını düzensiz ve kesintili bulmakta olduğu ve yöneticilerin %56'sının kamu yönetiminde kadının çalışmasını olumsuz karşıladığı bilgisine ulaşılmaktadır (Kerestecioğlu, 2004a: 45).

Bir toplumda cinsiyet eşitliğinin varlığını anlamamıza yardımcı olan bir başka konu ise kadınların siyasal hayata katılımlarıdır. 1930 yılında belediye seçimlerinde, 1933 yılında muhtarlık seçimlerinde ve 1934 yılında genel seçimlerde milletvekili seçme ve seçilme hakkı kazanan Türkiye kadını, 1935’deki ilk seçimlerde 18 milletvekili ile meclisin %4,5’ini oluşturmuştur (Doğramacı, 1989: 81; Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 59). Atatürk yapmış olduğu devrimler ile kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımış olsa da bu hakkın elde edilmesinde kadınlar da rol oynamıştır. 1934 yılında, kadınlara seçme ve seçilme hakkının yasalaşmasından önce, Nimet Perihan Arıburun’un²⁸ hatıralarına göre, Ankara’nın aydın kadınları bir gün Türk Ocağı Salonu’nda toplanmış, burada Türk kadınına milletvekili seçilme hakkının verilmesi konusunda konuşmalar yapılmış ve akabinde Millet Meclisi’ne kadar gösteri yürüyüşü gerçekleşmiş ve Atatürk de bunun üzerine kanun tasarısı için çalışmaların başlaması konusunda direktif vermiştir (Göksel, 1993: 166-167).

Türkiye, kadına seçme ve seçilme hakkı tanıyan öncü ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1935 yılından önce kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş olan ülke sayısı 28 iken fiilen milletvekili seçilen ülke sayısı 17’dir (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 59). 1940’larda İkinci Dünya Savaşı tehdidi nedeniyle erkeklerin silahaltına alınması ve yaşanan ekonomik kriz kadını olumsuz etkilemiştir (Doğramacı, 1989: 97). Özellikle kadınların eğitim hayatına katılımı sekteye uğramıştır. 1946 yılı seçimlerinde sonra kadınların siyasete katılımında da düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüşte sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen politikalar değil, Türkiye’nin çok partili hayata geçişi de etkili olmuştur. Atatürk devrimlerinin etkisiyle ortaya çıkan, modernleşmenin simgesi olarak kadının sahip olduğu “olumlu ayrımcılık”, çok partili hayata geçilmesiyle birlikte partiler arası ve parti içi çekişmeler sonucu ortadan kalkmıştır (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 59-60). Ayrıca bu süreçte Batılılaşmanın yeni simgeleri; pazar ekonomisi, sanayileşme, demokratik rejim olmuş, kadın sembolik önemini yitirmiştir (Kerestecioğlu, 2004a: 49). 1946 seçimlerinde kadın milletvekili %1,9’a düşmüştür (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 60). Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar ise 45 kadın bakan görev almıştır (Sayılarla Tarih: Kadın Bakanlar, 2019). 45 kadın bakan farklı kişiler olmayıp aynı bakanlar farklı kabinelerde bakanlık görevini sürdürmüştür. Türkiye’de 2018 genel seçimleri sonucunda 103 kadın milletvekili meclise girerken, 600 milletvekilinin olduğu mecliste kadın milletvekilleri %17 gibi bir oranda

²⁸ Nimet Perihan Arıburun Atatürk’ün hocalarından General Naci Eldeniz’in kızı olup 1957’de Demokrat Parti’nin adayı olarak İzmir Milletvekilliğine seçilmiştir.

meclis içerisinde azınlıkta kalmıştır. Genel seçim sonuçlarına göre kadınların siyasete katılım oranları halen istenilen düzeyde olmamakla birlikte 31 Mart yerel seçim sonuçlarına göre kadın muhtar sayısı %71,78 artarak 674'ten 1065'e yükselmiştir (Türkiye'de Kadın Muhtar Sayısı Yüzde 72 Arttı, 2019). Muhtar kadın sayısındaki artış umut vadetse de belediye başkanları sayısı istenilen oranda değildir. 5 şehrin belediye başkanı kadın olurken, ilçe ve belde belediyelerinde 40 kadın belediye başkanı olmuş; aday gösterilen 8263 belediye başkan adayının sadece 652'si yani %7,89'u kadın aday olmuştur (Eşitlik Olmadan Adalet Olmaz, 2019).

Türkiye'de kadın ile ilgili sorunlar ülkenin modernleşmesi, toplumun ilerlemesi, ekonomik kalkınma gibi amaçlara hizmet eden göstergeler olarak ele alınmıştır (Acar, 1998: 111). Kadın sorunlarının devletin modernleşmesi ve toplumun ilerlemesi gibi bir gösterge olarak ele alınması kadın konusunda farklı toplumsal görüşlere ya da karşıt siyasi eğilimlerin ortaya çıkmasına ve bu görüşlerin çarpışmasına neden olmuş uzunca bir süre kadın sorunu kadın bakış açısı olmadan gerçekleştirilmiştir (Acar, 1998: 112). Kadın sorunu Feride Acar'ın ifade ettiği gibi "İlericilik, laiklik, Batılılaşma ya da tutuculuk, İslam ve gelenek adına taraflar arasında süregelen mücadelelerin önemli savaş alanlarından birisi olmuş, hatta bu düzenlemelerde tarafların iktidar mücadelesinde adeta değişmez bir boyut olarak yer almıştır" (Acar, 1998: 112). Acar'a göre, kadının yeni devlet ve yeni toplum anlayışının önemli bir sembolü haline getirilmesi "kadın sorunu"nun kadın bakış açısı olmadan bir çarpışma alanı haline gelmesine neden olmuştur (Acar, 1998: 112).

Atatürk'ün başlattığı Cumhuriyet reformları kadını ön plana çıkarıp yükseltmiş ve bu süreçte kadın söylemleri siyasal alanda tartışılır olmuştur. Kadın sorunlarının siyasal alana nüfuz etmesi ile birlikte kadın sorunları siyasal alanda etkinliğini devam ettirmiş fakat bu sorun erkeklerin mücadele alanına dönüşmüştür. Acar yapmış olduğu çalışmasında önemli bir noktaya da değinmektedir. Cumhuriyet düşüncesi, çatışmakta olduğu muhafazakâr-geleneksel değerler ile kadın konusunda ortak unsurlar taşımaktadır. Cumhuriyet düşüncesi, toplumu kişi üzerinde tutmuş; kadın için özgürleştirici yasal düzenleme ve kamusal alana ilişkin dönüşümler gerçekleştirirse de özel alan sorgulanmamıştır (Acar, 1998: 112). Kadının özel alanı sorgulaması ve özel alanın kamuoyunda dile getirilmesi 1980 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında özel alanda, kadın-erkek eşitsizliği, örtük ve resmi olmayan şekilde uygulanan cinsiyet ayrımcılığı, kadına yönelik şiddet, toplumda var olan erkek egemen değer yargıları ve cinsel taciz gibi sorunların sorgulanması, kadın

hareketlerinin gündeme kazandırdığı yeni konular olarak karşımıza çıkmakta iken, kadınların siyasete katılımının ve mevcut yasaların kadını insan hakları bağlamında temsil etmediği gibi daha eski konular da güncelliğini ve önceliğini korumuştur (Acar, 1998: 113). 1980’lerde kadın hareketlerini gündeme getiren en önemli olay ise daha önce bahsettiğimiz gibi Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin 1985 yılında Türkiye tarafından imzalanmış olmasıdır. Türkiye’nin karmaşık toplumsal gerçeklikleri - Cumhuriyet ideolojisi ile ortaya çıkan cumhuriyet kadını imgesi ve siyasal İslam’ın yükselişi ve kendine has kadın desteğine sahip olması- kadınların Cumhuriyet’in ilanı ile elde ettiği temel kazanımların yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur (Acar, 1998: 113).

Türkiye’de güvenlik politikaları içerisinde kadın irdelenirken kadının toplumsal konumunu bilmek önem arz etmektedir. Bir toplumun kadına bakış açısı tasvir edilmeden politik konumu hakkında yorumlama yapılamaz. Türkiye’nin güvenlik gündemini oluşturan önemli siyasal belgelere geçmeden önce kadının toplumsal konumu, hak mücadelesi ve elde ettiği hakları açıklamak belgelerin oluşturulurken arkadaki zihniyeti anlamayı da kolaylaştıracaktır. Bu sebeple önce kadının toplumsal konumu genel hatları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Sonraki bölümde Türkiye’de kadın hareketlerine yer verilecektir.

3.2. Türkiye’de Kadın Hareketleri

Kadınların yaşamış olduğu eşitsizliğin uluslararası platformda ilk gündeme gelişi BM’nin “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”ni imzaya açması ve 1975-85 yıllarını “Kadın 10 Yılı” ilan etmesiyle gerçekleşmiştir (Yöney, 1996: 111). Türkiye de bu antlaşmayı imzalayan ülkelerden bir tanesidir. Antlaşma uluslararası olması ve devletlerin iç hukuklarında düzenleme yapıp yapmadıklarını denetleyen bir mekanizmanın olmaması nedeniyle devletlerin iç hukuklarında yapılacak değişiklikler her ülkenin iç dinamiği ile alakalı olmuştur. 1975 yılında Mexico City’de yapılan BM Birinci Dünya Kadın Konferansı ile birlikte tüm üye ülkelerde kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığı görünür kılan ve evrensel çözümler üretilmeye çalışılan süreç de başlatılmıştır (Yöney, 1996: 115). Konferansın önemli bir özelliği katılımcılarının sadece üye devletler değil, hükümet dışı kuruluşların da olmasıdır. Konferansın amacı ise kadına yaşamın her alanında insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınması ve kullanılmasını engelleyen her türlü cinsiyet ayrımcılığının önlenmesine yönelik çalışmaların bütünleştirilmesidir (Yöney, 1996: 115). 1980 yılında Kopenhag’da ikinci bir konferans toplanmış, konferans sonucunda

“Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi İçin Sözleşme” (CEDAW) BM Genel Kurulu’nda kabul edilerek üye devletlerin imzasına açılmıştır. Sözleşmede kadına karşı ayrımcılığın tanımı yapılarak ülkelerin kendi içerisinde yasal değişiklikler ve uygulamalar yapmasını öngörmektedir. CEDAW’ın birinci maddesinde kadına karşı ayrımcılık “Kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen ve ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama” şeklinde tanımlanmaktadır (Tertinegg, 2007: 19). Buna göre devletlere ayrımcılığa neden olan her türlü olumsuz toplumsal, ekonomik, siyasi veya kültürel koşulları ortadan kaldırma yükümlülüğü doğmuştur. 1985’te ise Nairobi’de üçüncü bir konferans toplanmış ve konferansta “Kadının İlerlemesi İçin İleriye Dönük Stratejiler” kabul edilmiştir. Stratejiyi konferansa katılan ülkeler, çeşitli uluslararası organizasyonlar ve ulusal hükümet dışı kuruluşlar onaylamıştır (Yöney, 1996: 116). 4-15 Eylül 1995 tarihinde gerçekleştirilen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda sözleşmelerin yaşama geçirilmesi için eylem platformu hazırlayan bir deklarasyon ortaya çıkmıştır (Yöney, 1996: 116). Deklarasyonda toplumsal cinsiyet (gender) kavramı kullanılmış olup kadınların toplumdaki yerlerini belirleyen unsurun erkeklerle olan biyolojik farklılıklarının değil de toplumsal ilişkilerin olduğu böylece kabul edilmiştir (Yöney, 1996: 117).

Türkiye, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”ne 1985 yılında taraf olmuş, imzalanan sözleşme 19 Ocak 1986 tarihinde onaylanmıştır. Sözleşme gereğince belirlenen stratejiler doğrultusunda Türkiye 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde kadına dair politika geliştirmek, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanda cinsiyet eşitliği sağlamak amacıyla 25.10.1990 tarihinde 3670 sayılı kanun ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuş, 24.06.1991 tarihinde de Başbakanlığa bağlanmıştır (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 73). Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün kuruluş amacı “Türk kadınının eğitim seviyesini yükseltmek; tarım, sanayi ve hizmetler kesiminde ekonomik hayata katılımını artırmak; sağlık, sosyal ve hukuki güvenliği sağlamak; kadının statüsünü genel olarak geliştirmek üzere, eşitlik içinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda hak ettiği statüyü kazandırmak” olarak belirtilmiştir (Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998: 74). Kadının Statüsü Türkiye’nin taraf olduğu anlaşmalar ve katıldığı konferanslar sonucu o dönemde yapılan eleştirilere bakıldığında 1990 yılında

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu başarı ve gelecek için umut vaat edici görülmüştür. Fakat ilerleyen süreçte bir genel müdürlük olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde bir Genel Müdürlüğe dönüşmesi eleştirilmiş kadının adının yok olduğu iddia edilmiştir (Dilber, 2014: 185).

Cumhuriyetin ilanından önce başlayan kadın hareketlerinde Mehasin (1908), Kadın Bahçesi ve Kadın Dünyası (1912), Kadın Duygusu, Kadın Alemi ve Kadınlık (1913) ve Kadın Hayatı (1918) gibi basılı yayınlar etkili olmuştur (Doğramacı, 1989:122). Aslında kadınlar tarafından çıkarılan ve kadın sorunlarını ele alan bu basılı yayınlardan önce de kadın sorunları tartışılmaktadır. 1868 yılında “Terakki” gazetesinde ilk defa kadın haklarından ve seçimden bahsedilmiştir (Göksel, 1993: 135). 1908 yılına kadar kadın ile ilgili dergiler yayınlanmış olsa da bu dergiler daha çok çocuk bakımı, iyi bir eşin yapması gerekenler gibi kadının mevcut statüsünü sürdürmeyi salık veren yayınlar olmuştur. İkinci Meşrutiyet ile birlikte yayınlanan dergilerde, kadının mevcut durumuna ilişkin bir eleştiri söz konusudur. İkinci Meşrutiyet döneminde kadının mevcut durumuna ilişkin bir eleştiri getirilse de kadın reformu konusunda bir istek ve çaba yoktur (Göksel, 1993: 136). Fakat kadının statüsünü tartışmaya açması gelecekte yapılacak olan düzenlemelerin önünü açmıştır. Halide Edip Adıvar'ın 1908 yılında kurduğu “Kadınların Yükselmesi Derneği”, 1912 yılında Kızılay bünyesinde kurulan Kızılay Kadınlar Kolu ve 1913'te kurulan Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi ile birlikte Osmanlı döneminde kadınlar sosyal alanda görünür olmaya başlamışlardır (Doğramacı, 1989: 123; Göksel, 1993: 137-138). 1913'te ilk kız lisesi olan İstanbul İnas Sultanisi açılmıştır (Göksel, 1993: 137). İstanbul İnas Sultanisi'nin peşi sıra Valide Sultan, Çamlıca, Erenköy ve Kandilli Kız Sultanileri (liseleri) açılmış, Anadolu'da ise ilk lise ancak 1922 yılında Ankara'da açılabilmiştir (Göksel, 1993: 137). Cumhuriyet'in ilanından önce kadının geleceğini belirleyen en önemli adım ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi olmuştur. 25 Eylül 1913 tarihinde çıkarılan Tedrisat-ı İptidadiye Nizamnamesi-İlköğretim Kararnamesi” ile ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve kaza merkezlerinde 6 sınıflı kız ilkokullarının açılması kararlaştırılmıştır (Göksel, 1993: 137). Böylece kadının eğitim hayatına katılması kanuni bir güvence altına alınmış ve eğitimde yayılma hareketi başlamıştır.

Kurtuluş Savaşı'na kadınların aktif katılımı, kadınların siyasal alanda özne haline gelmelerine öncülük etmiş, bağımsızlığın kazanılmasından hemen sonra Temmuz 1923

tarihinde kadınlar “Kadınlar Halk Fırkası”nı kurmak için başvuruda bulunmuş fakat seçme ve seçilme hakları olmadığı için talepleri geri çevrilmiştir (Kerestecioğlu, 2004a: 48). Parti kurma talebi geri çevrilen kadınlar Atatürk’ün eşi Latife Hanım’ın desteğiyle Türk Kadınlar Birliği’ni kurmuş fakat yeni rejimin ideolojisini içselleştirilmesi nedeniyle siyasal olarak aktif bir rol oynamaktan sakınmış ve 1935 yılında meclise 18 kadın milletvekilinin girmesi ile birlikte hakların kazanıldığı ve ayrı bir kadın örgütlenmesine ihtiyaç kalınmadığı düşünülmüş ve feshedilmiştir (Kerestecioğlu, 2004a: 48). Hakların kazanılması kadar hakların korunması ve geliştirilmesi gerektiği düşüncesiyle 1949 yılında tekrar kurulmuştur.

1924 yılında Halifeliğin kaldırılması, aynı yıl Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkarılması ve 1926 yılında laik bir Medeni Kanun’un kabulü ile Osmanlı ile Cumhuriyet arasında kopuş yaşanmış ve kadınlar kamusal alanda görünür olmuştur (Berktaş, 2004: 25). Daha önce de bahsedildiği gibi Osmanlı ile bir kopuş yaşansa da ataerkil bakış açısında bir değişim olmamış özellikle medeni kanunda “evin reisi” vurgusu ataerkilliğin toplumsal bir yapı olarak devam ettiğini göstermektedir. Bu durum feminist ideolojiye sahip akademisyenler tarafından “İslamcı ataerkilliğin yerini, Batıcı ataerkilliğin aldığı” şeklinde yorumlanmıştır (Berktaş, 2004: 25). Medeni Kanun içerisinde yer alan cinsiyetçi maddeler, 2001 yılında kadın hareketleri sonucunda değiştirilmiştir (Berktaş, 2004: 25). 1926 Medeni Kanunu ataerkil söylem içerse de şeri hukukun ortadan kalkması ile birlikte kadının eğitim ve sosyal hayata katılımı artmış ve böylece 2001 Medeni Kanunu’na giden süreç yaşanmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra her ne kadar reformlar gerçekleştirilse de içkin olan ataerkil bakış açısı, çıkarılan yasalar ve idari reformlara karşın toplumda geleneksel cinsiyet rollerinin ve tutumların devam etmesini önleyememiş ve 1980 sonrası feminist hareket cinsiyetçi bakış açısı ile mücadele etmiştir (Berktaş, 2004: 26).

1920’li ve 1930’lu yıllarda Türkiye’de kadın hareketleri eğitim, hukuk ve siyaset gibi alanlarda kadın erkek eşitliğinin sağlanması yönünde olmuş fakat 1930’larda Atatürk devrimleri ile birlikte kadınların haklarının tanımlanmış olması sonucu 1960’lara kadar bir durgunluk dönemi yaşanmıştır (Çubukçu, 2004: 67). 1960’lı ve 1970’li yıllarda sosyalist kadınların sahip olduğu bilinç topluma yayılamadığı için yine etkin bir kadın hareketliliği olmamıştır. 1980’li yıllara gelindiğinde birlikte hareket etme ve dayanışmaya anlayışı ile hareket etmelerine rağmen ideolojik farklılıklar göstermeye başlamışlardır (Çubukçu, 2004: 67). Eşitlikçi feministler, Kemalist ideolojinin savunulması konusunda farklı yöntemler öne sürerken radikal feministler Kemalist ideolojiyi eleştirel olarak irdemiş, sosyalist

feministler ise toplumsal dönüşümü bir bütün olarak ele alan ve kadın hareketlerini bu toplumsal dönüşüm içerisinde olağan bir hareket olarak gören bakış açısı ile hesaplaşma içerisine girmişlerdir (Çubukçu, 2004: 67). Bu dönemde güçlü olmasa da giyinişleri nedeniyle kamusal alanda görünür olamadıklarını ve ayrımcılığa uğradıklarını öne süren İslamcı feministler de alanda kendine yer edinmeye çalışmıştır (Çubukçu, 2004: 68).

1980'lerde kadın hareketlerini gündeme getiren en önemli olay ise daha önce bahsettiğimiz gibi Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 1985 yılında Türkiye tarafından imzalanmış olmasıdır. Türkiye'nin karmaşık toplumsal gerçeklikleri -Cumhuriyet ideolojisi ile ortaya çıkan Cumhuriyet kadını imgesi ve siyasi İslam'ın yükselişi ve kendine has kadın desteğine sahip olması- kadınların Cumhuriyet'in ilanı ile elde ettiği temel kazanımların yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur (Acar, 1998. 113).

Türkiye'de kadın hareketlerinin birinci dalga feminizm döneminde eğitim, çalışma hayatı, sosyal hayat gibi alanlardaki eşitsizlikler görünür kılınırken, ikinci dalga feminizm döneminde bu eleştirilere çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır (Çubukçu, 2004: 58). İlk dönemde başlayan haklar talebi ikinci dönemde katılıma evrilmiştir. Fakat bu katılım mücadelesi eşit katılımdan daha çok katılımın nasıl olacağı hakkındadır (Çubukçu, 2004: 58). 1980'lerde Türkiye'de ikinci dalga feminizm diğer toplumlar ile benzer şekilde içselleştirilmiş, ataerkil kültürün görünür olmasını sağlamıştır (Çubukçu, 2004: 57). 1980'lerde Türkiye'de feminist kadın hareketlerine baktığımızda çoğunluğu meslek sahibi kadınlar, akademisyenler, gazeteciler ve öğrencilerin oluşturduğu görünmektedir (Berktaş, 2004:26). Bu dönemde feministler bilinci yükseltmek amacıyla yayın faaliyetlerine girerek, ev içi şiddete karşı kampanyalar düzenleyip, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nda yer alan ayrımcı maddelerin kaldırılması için mücadelede bulunmuşlardır (Berktaş, 2004: 26). 1980'li yılların feminist hareketleri sonucunda, kadın hareketlerinin mağdur olarak kadın bakış açısının kırıldığı, kadının politik söylemde bulunduğu ve "özel olan politiktir" sloganıyla hareket ettiği ve toplumda görünür olduğu bir yıl olmuştur.

1980'lerde Türkiye'de Batı'nın ikinci dalga feminist söylemlerinden büyük ölçüde etkilenen fakat tamamen Türkiye'ye özgü bir yaklaşımı da yansıtan bir feminizm hareketi ortaya çıkmıştır (Karagöz, 2008: 181). Karagöz Türkiye'de kadın sorununun tek görünümünün olmadığını, ülkenin Batı'sı ile Doğu'su arasında farklılaşan aile, eğitim, iş ve çalışma koşullarının birbirinden farklı kadın sorunları ortaya çıkardığını ifade etmektedir (Karagöz,

2008: 183). Doğu'da *töre* ve *namus* adı altında kadınlar öldürülmekte iken, Batı'da *kıskançlık*, *çok sevme* adı altında kadın cinayetleri işlenmektedir. Ama ülkenin her noktasında kadın şiddeti ve kadın cinayeti ortak bir kadın sorunu olarak varlığını devam ettirmektedir. Betül Karagöz çalışmasında Türkiye'deki kadın hareketlerinin 1980'li yıllardan 2000'li yıllara doğru doğrusal bir çizgide ilerlerken bu ilerleyişin ağır olduğundan ve 2000'li yılların ise 1980'lerin ve 1990'ların çabasına karşılık veremediğinden bahseder (Karagöz, 2008: 182). 1990'larda Türkiye'de feminist hareketler daha örgütlü bir hal alırken, Devlet de konuya dahil olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Karagöz, 2008: 181-182).

Mücadeleler sonucunda 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KSAUM), 1990 yılında İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi, yine aynı yıl Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kurulmuştur. KSAUM, 119.000 kadının imzasıyla Medeni Kanun'un değiştirilmesi için imza kampanyası düzenlemiş ve yine aynı süreçte farklı kadın grupları "Ailenin Korunmasına Dair Kanun"un çıkarılmasında etkili olmuştur (Berktaş, 2004: 27). 1998 yılında Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve 2001 yılında yeni Medeni Kanun çıkarılmış, böylece "*soyut eşitlikten fiili eşitliğe ulaşma*" için somut adımlar da atılmıştır (Çubukçu, 2004: 58).

1990'lı yıllar feminist hareketlerin kendi kurumlarını oluşturarak kamu politikalarının içerisine nüfuz etmeye başladığı dönem olmuştur (Kerestecioğlu, 2004b: 75). 1980'li yılların ilk yarısı bilinç yükseltme, 1987 'de Çankırı'da hakimın verdiği karar sonrası ortaya çıkan Dayığa Karşı Dayanışma Kampanyası ile birlikte sokağa inen feminizm 1990'lı yıllarda kurumsallaşma çabası içerisine girmiştir (Kerestecioğlu, 2004b: 75). 1990'lı yıllarda laik/İslamcı ikilemi feminist hareketlerde kendine yer bulmuştur. Bu dönemde Kemalist feministler türbanı laikliğe karşı bir tehdit olarak ele alırken, bir kısım laik feministler türban konusunun bireysel bir temel hak olarak ele almıştır (Berktaş, 2004: 27). 1990'lı yıllara gelmeden siyasal İslam'ın yükselişi karşısında Kemalist feministler 1989 yılında Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ni kurmuş, 1990'lı yılların sonlarında siyasal alanda İslami söylemlerin artışı ile birlikte 15 Şubat 1997 tarihinde Çağdaş Hukukçular Derneği önderliğinde geniş katılımlı - 15 bin kişi 51 sivil toplum örgütü - "Kadınların Şeriata Karşı Yürüyüşü" gerçekleşmiştir (Berktaş, 2004: 27). 1997 yılında kadınların siyasete katılımı ve mecliste kadın temsilini artırmak amacıyla Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER) kurulmuştur. KA-DER yapmış olduğu çalışmalar ile siyasi

partilerin hangi görüşü benimserse benimsesin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda benzer görüşlere sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır (Berktaş, 2004: 28). KA-DER bu sebeple hangi parti mensubu olursa olsun bütün kadın adayları desteklediğini ifade etmiştir. KA-DER böylece kadınları diğer tüm kategorilerden bağımsız olarak sadece kadın deneyimleri özelinde bir araya getirmeye çalışmıştır.

1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ile birlikte sağ ve sol politik düşünce ile şekillenen uzun bir toplumsal hareketlilik sürecinin son bulması ve ortaya çıkan toplumsal suskunluk döneminde farklı toplumsal grupların kendi ezilmişliklerinin farkına varmasına ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çubukçu, 2004: 55-56). 1980'lerden itibaren farklı kadın gruplarının - İslamcı, Kürt ya da Kemalist - kendi siyasal gündemlerini tartışırken Türkiye'de hem siyasal tartışma gündemini hem de sivil haklar ve kadın hakları gündemini de genişletmişlerdir (Berktaş, 2004: 28). 1987 yılında Çankırı ilinde bir yargıcın 3 çocuğu olan ve hamile olan bir kadının şiddet sebebi ile eşinden boşanmak için açtığı davayı *Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmemek gerek* atasözünü referans göstererek davayı reddetmesi protest kadın hareketlerine yeni bir ivme kazandırmış ve sistematik kadın mücadelesini başlatmıştır (Çubukçu, 2004: 65). Türkiye'de farklı görüşleri benimseyen kadınlar namus cinayeti, Ceza Kanunu'nun değiştirilmesi ya da Medeni Kanunun değiştirilmesi gibi belirli konular için bir araya gelerek kadın hareketlerini çoğulcu bir hareket haline getirmişler ve bunu yaparken eviçi şiddeti ve namus cinayetleri gibi sorunları, eşitlik mücadelelerinin öncelikli hedefi haline getirmemişlerdir (Berktaş, 2004: 29-30). Kadınlar, sadece şiddet gibi spesifik bir konu üzerinde mücadele vermeleri durumunda diğer kadın sorunlarının görünmez olacağı bilinciyle, siyasete katılım ve böylece her alanda görünür olma konusunda mücadele vermişlerdir. Siyasete katılım da ilk mücadele ettikleri şey rakamlar ile istatistiki verilerde kadın oranının bir gelişmişlik oranı olarak gösterilmeleri olmuştur. Çünkü istatistikler kadının o alandaki varlığını gösterirken, alanda yaşadıkları zorlukları ve ayrımcılıkları göstermemektedir. Kadınlar siyasete katılımlarının sayısal veriler ile ölçülemeyeceğini, 26 Şubat 2004'te evli bir akrabası tarafından hamile bırakılması nedeniyle ağabeyleri tarafından hastanede öldürülen Güldünya Tören'in katilinin protesto edilmesi ve hastane yetkililerine ve korumada ihmali olan polislere dava açılması ile göstermişlerdir (Berktaş, 2004: 30). Kadınlar istatistiki veriler içerisinde mağduru temsil eden bir rakam olmak yerine, süreci yöneten, fail ile mücadele eden aktörler olarak yer almayı tercih etmişlerdir.

3.2.1. Kadın Hareketleri Sonucu Hukukta Kadın

Türkiye’de kadınlar hukuk dünyasının yazılı kuralları ile sivil toplum ilişkilerini düzenleyen kültürel değerler arasına sıkışmış bir konum içerisindeyler (Acar, 2010: 14). Prof. Dr. Feride Acar Türkiye’de Kadınların İnsan Haklarına Saygının Güçlendirilmesi²⁹ (Strengthening Respect for Human Rights of Women in Turkey) projesi kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye’de kadınların durumunun, ister çeşitlilik ister tutarsızlık nasıl adlandırılırsa adlandırılısın, bir tezatlar tablosu oluşturduğunu ifade etmektedir. Türkiye’de kadın-erkek eşitliği ve kadının konumunun insan hakları açısından gelişimi uluslararası standartlara yaklaşmış olmasına rağmen, gösterilen gelişim süreciyle uyuşmayacak şekilde kadın konusunda ayrımcılık ve hak ihlali niteliği taşıyan uygulamalar yaygın olarak sistemde varlığını sürdürmektedir (Acar, 2010: 14). 20 Nisan 1924 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 87. maddesinde yapılan değişiklik ile ilköğretim anayasal olarak zorunlu hale getirilmiştir (Göksel, 1993: 160). Savaştan çıkan bir ülke olarak eğitime önem verilmiş ve anayasal olarak güvence altına alınmış olsa da toplumsal olarak Türkiye’nin geçirmiş olduğu süreçler arzu edilen sonuca ulaşılmasını engellemiştir. Türkiye’de üniversitelerde her dört profesörden biri kadın iken, genel nüfus içerisinde her dört kadından biri okur-yazar değildir ya da hukuk, tıp, akademik kariyer gibi profesyonel mesleklerde çalışan kadınların oranı %40’larda iken işgücüne katılan kadınların %39’u “ücretsiz aile işçisi” konumundadır (Acar, 2010: 14). Bu durum kadının eğitim seviyesi artsa ve meslek sahibi olsa bile içkin olan kadınlık rollerinden henüz kurtulamamış olduğunu göstermektedir. Cinsiyetçi hiyerarşi devam etmektedir.

Türkiye’de yasal mevzuat konusunda problem bulunmamakta, oldukça olumlu yasal çerçeve sahibi ülkeler arasında sayılabilir olmasına rağmen bu yasal düzenlemeler gerçek yaşamda karşılığını bulamamakta; kadına yönelik şiddet oranları halen yüksek iken istihdam ve siyasete katılım oranları düşük kalmaktadır (Acar, 2010: 14-15). 1980’lerde feminist hareketlerin kazandığı ivme ile birlikte Ceza Kanununun 438. Maddesi ve Medeni Kanununun 159. Maddesinde değişikliğe gidilmiştir (Yöney,1996:111). 1998 yılında yürürlüğe giren *Ailenin Korunmasına Dair Kanun* ile birlikte *aile içi şiddet* suç olarak tanımlanmış ve kusurlu eşin evden uzaklaştırılması gibi önemli bir koruyucu tedbir, kanunda kendisine yer bulmuştur (Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 1998: 293). 2002 yılında yürürlüğe giren

²⁹ Proje hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmak için bkz. Ayata, G., Eryılmaz Dilek, S. ve Emrah Oder, B. (Derleyenler), (2010). *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yeni Türk Medeni Kanunu'nu ile birlikte *aile reisliği* kavramı yasadan çıkarılmış ve kadının eşinden izinsiz iş ve meslek sahibi olamayacağını belirten 159. madde³⁰ kaldırılmış ve yeni kanunda boşanma durumunda malların eşit paylaşımı ilkesi yer almıştır (Acar, 2010: 18). Böylece özellikle evli kadınların, birey olma hakkını ve karar verme özgürlüğünü sınırlayan ve kadının ikincil konumunun yasal teminatı olarak tanımlanan kanun ortadan kalkmıştır (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 69). 2003 yılında İş Kanunu'nda yapılan değişiklik ile iş yerinde cinsiyetçi ayrımcılık yasaklanmış, hamilelik ve doğum nedeniyle işten çıkarma gibi yaygın kadın hakları ihlalini önleyici bir takım düzenlemeler getirilmiştir (Acar, 2010: 18). 2005 yılında Türk Ceza Kanunu değiştirilmeden önce Türk Ceza Kanunun kadına yönelik şiddeti ele aldığı maddelere bakıldığında, cinsel saldırı suçlarının şahıslara karşı suçlar içerisinde ele alınmadığı, onun yerine genel adabı ve aile düzenini ele alan bölümde ele alındığı görülmektedir (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 69). Cinsel saldırı suçlarında “kızlık bozma” cezayı gerektiren koşul olarak ortaya konulmakta mağdurun bakire olup olmamasına göre cinsel saldırı eylemi suç kapsamına alınmaktadır (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 69). Ceza Kanununun 429. maddesinde kız kaçırmanın cezası belirlenmiş olup kadının evli ya da bekar olmasına göre farklı cezalar verilmesi öngörülürken, 433. Maddede kadının ifadesi dikkate alınmaksızın kaçırmanın evlenme amacı ile olması durumunda ceza indirimi uygulanmaktadır (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 69). Türk Ceza Kanunu'nun 2005'te değiştirilmesiyle cinsel suçlar topluma ve genel ahlaka karşı suçlar olmaktan çıkarılıp kişiye karşı işlenen suçlar kapsamına alınmıştır (Acar, 2010: 18). Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklik ile kız/kadın ayrımı kaldırılmış ve eski yasada eş ya da aile üyesi olarak ele alınan kadın, yeni yasada birey olarak ele alınmıştır (Acar, 2010: 18). Hukuki düzenlemeler sonucu iyileştirmeler gerçekleştirilmiş olsa da yasaların içerisinde bile içkin cinsiyetçi bakış açısına rastlanmaktadır. Bu durumu örnekler üzerinden açıklayacak olursak; Ailenin Korunmasına Dair Kanun'da kadınlar birey olarak değil ailenin bir parçası olarak görüldüğü, kadına yönelik şiddet aile içi şiddet olarak ele alınarak birey olarak kadının göz ardı edildiği ve kadına yönelik şiddetin aile bütünlüğünü bozan bir eylem olarak ele alındığı sadece kanunun isminden bile anlaşılmaktadır (Acar,

³⁰ 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'da (Türk Kanunu Medenisi), 159. Maddede “Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zımnen müsaadesi ile bir iş veya sanat ile iştigal edebilir. Kocanın izinden imtinaı halinde, karı, kendisinin bir iş veya bir sanat ile iştigal etmesi birliğin veya bütün ailenin menfaati icabı olduğunu ispat ederse bu izin, hakim tarafından verilebilir. Koca, karısını bir iş veya sanat ile iştigalden menettiği takdirde keyfiyet katibi adil marifetiyle ilan edilmedikçe hüsnü niyet sahibi üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmez” ibaresi yer almaktadır (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.743.pdf>).

2010: 18). Kadının halen ev içine hapsedilmektedir ve kadın evlilik vasıtası ile toplumda var olmaktadır. Türk Ceza Kanununda namus adına kadınlara karşı işlenen suçlar, töre cinayeti adı altında kültürel ve yerel bağlardan koparılmamıştır (Acar, 2010: 19). Bu bakış açısı süregelen bir geleneğe atıfta bulunarak “bazı” durumlarda kadın cinayetlerini kabul edilebilir kategorisine sokmaktadır.

2004 yılında Anayasa'nın 10. maddesinde değişiklik yapılmıştır :“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz... Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”, böylece devlet kadın-erkek eşitliğini hayata geçirme konusunda yükümlü olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 2018: 2).

3.3. Türkiye'nin Resmi Güvenlik Anlayışı: Milli Güvenlik Siyaset Belgeleri

MGSB'ler incelenmeden önce, kısaca Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin görevleri hakkında bilgi verilecektir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin görevlerini ve Türkiye'nin güvenlik politikalarının üretim ve icrasında yer aldığı konumunun açıklanması, siyaset belgelerinin neden bu kadar önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

11.12.1962 tarih ve 129 sayılı Kanun ile Milli Güvenlik Kurulu kurulmuş ve kanunda “Milli güvenlik politikasının esaslarının hazırlanması ve bu politikanın tadil ve tashihi; Bu esasların uygulanmasıyla ilgili olarak milli güvenlik konularının her biri için milli plan ve programların hazırlanması, bunların tahakkuku için nihai ve ara hedeflerin tespiti ve bu konudaki faaliyetlerin ahenkleştirilmesi; Bütün Devlet teşkilatına her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma ve milli seferberlik hizmetlerinin ve sorumluluklarının tespiti ve bu konuda lazım gelen kanuni ve idari tedbirlerin alınması; Bakanlıklar tarafından hazırlanacak milli seferberlik planlarına (sivil fevkalade hal planlarına) temel olacak esasların tespiti, bu planların ahenkleştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi” gibi milli güvenlikle ilgili temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirmekle yükümlü kılınmış olup aynı kanun ile Başbakanlığa bağlı “Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği” kurulmuş ve görevleri, yukarıda sayılan Milli

Güvenlik Kurulunun görevleriyle ilgili çalışmaları ve incelemeleri yapmak, teklifleri hazırlamak ve belirli zamanlarda raporlar hazırlayarak milli güvenlik Kuruluna sunmak şeklinde tanımlanmıştır (Milli Güvenlik Kurulu Kanunu, 1962: 1).

1982 Anayasası ile birlikte Milli Güvenlik Kurulu ve MGK Genel Sekreterliği 09.11.1983 tarih ve 2945 Sayılı Kanun ile yeniden oluşturulmuş, görev ve yetkileri belirlenmiştir. Yeni kanunda dikkat çeken nokta, daha önce görüş bildirmekle yükümlü kılınana MGK'nın yeni anayasa ve ona bağlı yeni kanun ile birlikte “*tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder*” ibaresiyle ağırlığı daha da artmıştır (Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 1983: 2). Milli Güvenlik Kurulu'nun yapmış olduğu toplantılar ile milli güvenlik siyaseti belirlenmekte olup, bu toplantıya ait tutanaklar gizlidir ve MGK her toplantının ardından, MGK Genel Sekreterliği aracılığıyla basın bildirileri şeklinde toplantının içeriğini, milli sınırların nasıl çizildiğini ve hangi soruna öncelik atfedildiğini kamuoyuyla paylaşmaktadır (Gürpınar, 2013: 75). Bulut Gürpınar'ın da saptadığı gibi Türk siyasal hayatının ve geleneklerinde orduya verilen önem (ordu millet anlayışı gibi) ile uluslararası sistemdeki realist yaklaşımın birleşimi, Türkiye'de askeri alanın hem iç hem de dış politikada etkinliğini arttırmıştır (Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 1983: 2; Gürpınar, 2013: 78).

Türkiye kamuoyu, daha sonra devletin gizli anayasası olarak adlandırılacak olan, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi ile 04.11.1997 tarihinde Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan “İşte Tarihi Değişiklikler” başlığı ile verilen haberle tanışmış oldu³¹. Haberde “... ‘Gizli Kararname’ halini alacak MGSB, iki kitapçık ve 10 ekten oluşuyor. Bakanlar Kurulu'nun bugünkü toplantısında sadece iki kitapçık dağıtılacak ve bunların kararname haline çevrilmesi sağlanacak... kararname halini aldıktan sonra, ‘bundan böyle hiçbir yasa, genelge, yönetmelik buna aykırılık’ taşımayacak. Kamu kuruluşları MGSB ile belirlenen çerçeve dışında hareket edemeyecek” ifadeleri yer almaktadır (İşte Tarihi Değişiklikler, 1997). Burada dikkat çeken belgenin gizli kararname özelliği taşıması ve böylece içeriğinin halktan ve hatta halkın siyasal temsilcilerinden saklanarak halkın bilmediği kararlar doğrultusunda hareket etmesinin beklenmesi olmuştur. Basından öğrenildiği şekliyle belge, albay rütbesindeki dağıtıcılar tarafından sadece Cumhurbaşkanı, Başbakan, MGK üyesi

³¹ Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin ilk defa Hürriyet Gazetesi'nin haberinde yar aldığı bilgisine <https://m.bianet.org/biamag/siyaset/4150-milli-guvenlik-siyaset-belgesi> internet sitesinde yer alan habere öğrenilmiş ve habere istinaden Hürriyet Gazetesi arşivlerinden haberin orijinaline ulaşılmıştır.

bakanlara (Milli Savunma Bakanı, Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakanı) ve ordunun orgeneral rütbesindeki üst komuta kademesine dağıtmakta ve hükümet değişikliklerinde eski başbakan bu belgeyi yeni başbakana vermektedir (Kırmızı Kitap, 14 Aralık 2002). Bir diğer dikkat çeken nokta ise belgeyi adeta bir anayasa konumuna sokan “bundan böyle hiçbir yasa, genelge ve yönetmelik buna aykırılık” taşımayacak ibaresidir. Normlar hiyerarşisine göre en üstte anayasa yer almakta olup hiyerarşinin alt basamağını oluşturan yasa, genelge ve yönetmelik bir üst basamakta yer alan ile çelişemez. Alınan kararda MGSB anayasa ile çelişemez şeklinde bir ibare yar almamakta fakat normlar hiyerarşisine atıfta bulunularak anayasanın olduğu yere MGSB’nin konulduğu görülmektedir. Halkın içeriğini bilmediği bir anayasa şeklinde yer alması vatandaşın güven kaygıları ile çelişmektedir. MGSB’nin kamuoyuyla buluşması her ne kadar 1997 yılında gerçekleşmiş olsa da belge ilk kez NATO’ya üyelikten sonra oluşturulmuş, 1960’lı yılların ortasında ilk defa güncellenmiş ve “Komünizm ve Sovyetler Birliği” birinci ve öncelikli tehdit olarak ele alınmış; 12 Eylül darbesi sonrasında ikinci defa güncellenmiş ve “bölücülük” komünizmle birlikte öncelikli tehditler içerisine dahil edilmiş ve 1992 yılında tekrar gözden geçirilen belgede Yunanistan ve Suriye dış tehdit unsuru olarak yer almıştır (Kırmızı Kitap, 14 Aralık 2002).

Halk, MGSB ile ilgili bilgilere 1990’lı yıllarda ancak medya yolu ile ulaşabilmiştir. Medya yolu ile elde edilen bilgiler de bahsedildiği üzere kısıtlıdır. Çalışmanın sonraki bölümlerinde MGSB’nin ulaşılabilen bilgileri 1990’lı ve 2000’li yıllar başlığı altında ele alınacaktır. Bunun sebebi ise Türkiye’de 1990’lı ve 2000’li yıllar arasında siyasi bir dönüşümün gerçekleşmesidir. MGSB ele alınırken ikinci bölümde betimlenen Türkiye’nin güvenlik politikalarına da atıflarda bulunulacaktır.

3.3.1. 1990’lı Yıllarda MGSB ve Türkiye’nin Güvenlik Politikalarına Feminist Eleştiri

Türkiye, 1990’lı yıllarda en uzun on yılını yaşamış ve Türkiye iktidarında en uzun süre kalmış olan Ak Parti’nin de doğuşuna neden olmuştur. 1990’lı yıllarda alınan siyasi kararların toplumsal yansıması oldukça büyük olmuştur ve halen günümüzde tartışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde bu kararlara yer verilmiştir. Bu bölümde öncelikli olarak MGSB incelenecek ve önceki bilgilere atıfta bulunulacaktır.

MGSB’nin 1997 yılında ulaşılan ilk içeriğindeki kararlara bakılacak olursa “ Bölücü ve irticai faaliyetler, eşit ve birinci derecede önceliklidir; Siyasal İslam, Türkiye için tehdit

unsuru olmaya devam etmektedir; Türk milliyetçiliği bazı kesimlerce ırkçılığa dönüştürülmek istenmektedir. Ülkücü mafya bundan yararlanmak istemektedir, Bu da bir tehdit unsuru oluşturmaktadır; Aşırı sol yine tehdit unsuru olmaya devam etmektedir. Ancak bir yumuşama içinde olduğu görülmektedir; Türk Cumhuriyetleriyle ilişkiler daha da güçlendirilmeli ve bu ülkelerin yönetimlerinin gücünün korunmasına destek olunmalıdır; Yunanistan'la ilişkilerde tehdit algılanmasına dikkat edilmelidir. Türkiye'nin bir tercihi olmamasına karşın, Yunanistan ile bir çatışmanın çıkabileceği gözden kaçırılmamalıdır; Yunanistan ile çıkabilecek bir çatışma halinde, Suriye de Türkiye ile çatışmaya girebilir; Türkiye'nin komşusu olan ülkelerle ilgili önceki değerlendirmeler aynen korunmalıdır; Kamusal alana kaymamak koşuluyla mahalli ve kültürel özelliklerin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır; Adalet ve devletin yönetim sistemindeki eksiklik ve aksaklıklar acilen giderilmelidir; Türkiye'nin Batı'ya dönük yüzünde hiçbir değişikliğe gidilmemelidir; Türkiye'nin AB'ye tam üyelik konusundaki hedefi korunmalıdır. Ancak bazı Avrupa ülkelerinin bu konudaki olumsuz tutumları göz ardı edilmemelidir; Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesine yönelik, özelleştirme de dahil ekonomik çabalar artırılmalıdır” şeklinde sıralanmaktadır (İşte Tarihi Değişiklikler, 1997). MGSB'de 14 madde yar almakta olup 12. madde hassasiyet yaratan çok gizli bir karar olması nedeniyle kamuoyu ile paylaşılmamıştır.

1990'lı yılların sonunda yenilenen MGSB'de ekonomik kaygıların ön plana çıktığı görülmektedir. 1999 yılı Ocak ayında güncel sorunlar çerçevesinde “yolsuzluk ekonomisi” ve organize mali suçlar” ulusal tehdit kapsamına alınarak Ahtapot, Kılıç Balığı, Beyaz Enerji gibi isimler verilen operasyonlar gerçekleştirilmiştir (Kırmızı Kitap, 2002). 1999 yılında yenilenen MGSB'de ülkücüler “ırkçılığa dönüştürülen Türk milliyetçiliği” ve “ülkücü mafya” 3. Madde -“Türk milliyetçiliği bazı kesimlerce ırkçılığa dönüştürülmek istenmektedir. Ülkücü mafya bundan yararlanmak istemektedir. Bu da bir tehdit unsuru oluşturmaktadır”- gereğince milli tehdit haline gelmiştir (Kırmızı Kitap, 2002). 1999 yılında yayımlanan MGSB ile ilk defa “aşırı sol” olarak nitelendirilen sosyalist sol baş tehdit olmaktan çıkarılmış, irtica, bölücülük ve ırkçı milliyetçilik sonrasında kendine dördüncü sırada yer bulabilmiştir (Kırmızı Kitap, 2002).

Resmi belgelere dayanarak Türkiye'nin güvenlik politikalarını feminist bakış açısıyla değerlendirmeden önce, çalışmanın ikinci bölümünde de açıklanan, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güvenlik politikalarını yeniden hatırlayacak olursak Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri imzalamış olduğu ve ülkenin

işgaline neden olan Sevr Antlaşması ile özdeşleşen Sevr sendromunun halen ülkenin güvenlik politikalarında etkili olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllara gelmesine rağmen Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras aldığı kaygıların süregeldiği, Türkiye'nin askeri odaklı temel güvenlik anlayışının halen devam ettiği görülmektedir. Soğuk Savaş'ın son bulması ile birlikte Türkiye'nin daha önceki güvenlik gündemine yeni konular da eklenmiştir.

1990'lı yıllar, uluslararası sistemde insan haklarının tartışıldığı daha geniş güvenlik konularının gündeme girdiği yıllardır. Soğuk Savaş sonrası dönemde askeri odaklı güvenlik anlayışının ihtiyaçlara cevap vermemesi nedeniyle güvenlik kavramının yeniden tanımlanması ihtiyacı sonucu 1970'ler ve 1980'lerde ekonomi ve çevre sorunları güvenlik gündemine girerken 1990'larda kimlik problemleri ve sınır aşan problemler güvenlik gündemine girmiştir. Uluslararası sistemin insan hakları ve azınlık hakları gibi konulara gösterdiği ilgiyi bir fırsat olarak gören PKK, 1990-1994 yılları arasında ülke içerisinde faaliyetlerini artırırken, yurtdışında da kendisine destek bulmuştur. PKK'nın artan faaliyetlerine karşı gerçekleştirilen askeri operasyonlar ile birlikte 1997 yılına gelindiğinde PKK'nın faaliyetleri neredeyse durmuştur (Oran, 2013b: 222). 1990'lı yılların sonlarına doğru uluslararası kapitalizmin yükselişi ile birlikte dışarıya açılmak isteyen sermaye sahipleri, demokratikleşme için hükümete baskı yaptığı bu dönemi Baskın Oran "alt yapıda Batı'nın alt yapısının (uluslararası kapitalizm) benimsendiği fakat üst yapısının (demokrasi ve insan hakları) benimsenmediği bir dönem" şeklinde tanımlamaktadır (Oran, 2013b: 224). 1980'lerde birkaç terörist olarak görülen fakat 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'nin kendi doğusundaki gücünü düşüren PKK sorunu ile ülke içerisinde ve komşu ülke İran'da yükselen İslamcı söylem Türkiye'nin güvenlik gündeminin belirleyicisi olmuştur. PKK'nın silah kullanmasına karşılık askeri müdahale normal bir davranış iken, ülke içerisinde yükselen İslami söyleme karşı MGK'nın gerekirse silahlı kuvvet kullanacağını ifade etmesi ülkenin bölünmezliği için, ülkenin vatandaşına karşı silah kullanması Türkiye'nin güvenlik politikalarının devlet odaklı güvenlik anlayışının en net örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

1997 ve 1999 yılında güncellenen MGSB'lerin içeriğinden yola çıkarak Türkiye'nin tehdit algılarının içeriden ve dışarıdan olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. 1997 yılı MGSB'sinde PKK'ya ek olarak irticai faaliyetler birinci derecede öncelikli tehdit algısı olarak karşımıza çıkmaktadır. İrticai faaliyetler MGSB'ye girmeden önce, MGK'nın 28

Şubat 1997 tarihinde yayınladığı bildiri ile hükümetten İslamcı kadroların yayılmasını durdurmasını talep etmiş ve Ekim 1997 tarihinde yayınlanan MGSB ile mücadele edilmesi gereken bir sorun olarak Türkiye'nin resmi güvenlik belgelerinde yerini almıştır (Oran, 2013b: 221). İrtica tehdidinin gündeme gelişi Refah Partisi'nin iktidara geliş süreci ile alakalıdır. 1994 yılında önce yerel seçimler ile İstanbul ve Ankara gibi Türkiye'nin önemli şehirlerini kazanan Refah Partisi, 1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde %21,4 oy oranı ile birinci parti olarak DYP ile Refah-Yol hükümetini kurmuştur. Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Refah Partisi'nin İslamcı söylemleri, siyasette etkin olan askeri kanatta huzursuzluğa neden olmuş ve 28 Şubat 1997 post-modern darbesine giden yol açılmıştır.

Feminist bakış açısı ile olaylara bakıldığında, feminist güvenlik çalışmalarının siyaset ve güvenlik alanına getirdiği eleştirilerin Türkiye özelinde de geçerli olduğu görülmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güvenlik politikalarını askeri kanat yani MGK belirlemiştir. Türk askeri sistemi ise günümüzde bir miktar değişikliğe uğrasa da erkek ağırlıklı bir sistemdir³². Siyaset ve güvenlik alanına feministlerin getirdiği en büyük eleştiri olan kadının yüksek politika/güvenlik konularında yokluğu bu süreç içerisinde Türkiye için de ifade edilebilmektedir. Bir güvenlik politika yapıcısı olarak askeri kanat, bir anayasa statüsündeki bu belgeleri ortaya koyarken kimin güvenliğini sağlamaktadır? Vurgulanan irtica, ülkücü mafya, her an komşular ile ortaya çıkabilecek çatışmalar ile daha çok rejimin ve ülkenin sınır güvenliğinin kastedildiği görülmektedir. Verilen bu kararlar ile devletin fiziksel ve sınır bütünlüğü korunmakta iken, uluslararası güvenlik gündeminin yeni konusu olan ve feminist bakış açısının da vurguladığı insan hakları gibi kadının güvenliğini içerisinde barındıran güvenlik anlayışı dışlanarak, içerisindeki yaşamakta olan vatandaşın güvenliği ihlale uğramıştır.

Bu dönemde yaşanan güvenlik kaygılarının tamamı kadın-erkek cinsiyet fark etmeksizin tüm bireyleri etkilerken, irtica konusu içerisinde yer alan başörtüsü sorunu, kadınları ayrıca etkilemiştir. Türk toplumunda özellikle 1990'lı yıllarda irtica tehdidi ile birlikte kadını giyim tarzı sebebiyle toplum dışına iten şey, modern kamusal alan ve din arasındaki ilişki olmuştur. Bu ilişkiye kısaca değinilecek olursa burjuvazinin kiliseye karşı

³² Türkiye'de kadın öğrenciler askeri liseye alınmamakta olup, Kara Harp Okulu'na ilk alım 1990'lı yılların başında gerçekleşmiş, ilk kadın subay 1992 yılında dışarıdan temin yolu ile istihdam edilmiş; benzer şekilde Deniz Harp Okuluna ilk kadın öğrenci 1992 yılında alınırken 1996 yılında mezuniyetleri gerçekleşmiş; Hava Harp Okulu'na ise ilk kadın öğrenci alımı 1955 yılında yapılsa da bu tarihten 1992 yılına kadar bir daha öğrenci alınmamıştır (Türkiye'nin Kadın Askerleri, 27 Kasım 2018).

kazandığı zafer sonucunda din, özel alana itilmiş ve modern kamusal alanda din dışlanmıştır (Köroğlu, 2013: 450). Modern kamusal alanı belirleyen sekülerlik ilkesi kamusal alan ve din arasında gerilime neden olmuştur (Köroğlu, 2013: 450). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile başlayan modernleşme sürecinde özel ve kamusal alan ayrımının irtica tehdidinin gündeme gelmesi ile birlikte arttığı 1990'lı yıllarda, kadının giyim şekli kadının dışlanmasına neden olmuştur. Başörtüsü yasağı ve ardından yaşanan olaylar kadını birkaç boyutta etkilemiştir. İlk olarak bir güvenlik meselesi olarak irtica, kadının bedeni ve giyim tercihleri üzerinden şekillenmiş, başörtüsü irticanın sembolü haline getirilmiştir. Başörtüsünün yasaklanması ile birlikte 1960'lı yıllardan itibaren üniversite öğreniminde artan kadın öğrenci sayısında azalma gerçekleşmiştir. Başını açmak istemeyen kadın öğrencilerin bir kısmı peruk ile okula giriş yaparken, bir kısmı başını açarak eğitimini tamamlamıştır. Maddi durumu iyi olan aileler çocuklarını yurt dışına göndermeyi tercih etmiştir. İkna odalarının kurulduğu iddia edilen bu dönemlerde kadına söz hakkı verilmemiş, kadın sorunu “başörtülü bacım” söylemi ile erkekler tarafından dillendirilmiştir. Adeta kadın kendini savunamaz ve birilerinin hamiliğine ihtiyaç duyan konumuna getirilmiştir ve kadının başörtüsü sorunu 2000'li yıllarda da yine erkekler tarafından savunulmaktadır. Eril bir bakış açısı ile kadına mağdur rolü verilmiştir. Eken (2014), erkeğin kadının koruyucusu gibi gösterilerek oluşturulan kadının güçsüzlüğü söylemini maskülen toplumsal düzenin maskesi olarak tanımlamaktadır (Eken, 2014: 454). Böylece zaten güvenlik politikaları üretmede dışlanan kadının edilgen kimliği daha da pekiştirilmiş ve sadece kadın olarak yaşadığı problemler görünür olamamıştır. Burada belirtmelidir ki 1990'lı yıllarda kadınların yaşadığı tek sorun başörtüsü sorunu olmamıştır. İrtica tehdidinin açık ve net örneği olarak kadın bedeninin kullanılması nedeniyle somut bir örnek olarak dillendirilmiştir.

1990'lı yıllarda güvenlik alanında kadının yokluğunun önemli sebeplerinden bir diğeri alana askeri kadının hakim olması ve bu alanda daha önce de belirtildiği gibi kadın karar verici ve politika üreticilerinin olmaması olmuştur. Bunun altında yatan sebep ise Kara, Deniz ve Hava Harp okullarına kadın öğrencilerin sınırlı ve az sayıda alınması olmuştur. 1990'lı yıllarda kadının toplumsal durumuna bakıldığında ise kadının ilerlemesinde kadının benlik algısının da bir set gibi karşısında durduğu görülmektedir. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu isimli kitaplaştırılmış raporunda kadının insan haklarından gelen haklarını bilmediği ve kullanma eğiliminde olmadığını ifade etmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi 1990'lı yıllarda, kırsalda ve kentte birbiri arasında fark olsa da, kadınlar insan hakları

bağlamında kendilerinin de bazı hakları olduğu konusunda bilinç sahip olmadığı ve oluşmayan bu bilinç neticesinde kadınların geleneksel düşünceleri güçlendirici tutumlar sergilediği ve hiyerarşiyi yeniden ürettikleri görülmektedir (Kadının Statüsü ve Soruları Genel Müdürlüğü, 1998: 56).

1990'larda her ne kadar resmi güvenlik belgelerinde henüz kadın bakış açısı görünmese de 1980'ler ile başlayan ikinci dalga feminist hareketlerin toplumsal yansıması ortaya çıkmıştır. 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ile birlikte sağ ve sol politik düşünce ile şekillenen uzun bir toplumsal hareketlilik sürecinin son bulması ve ortaya çıkan toplumsal suskunluk döneminde farklı toplumsal grupların kendi ezilmişliklerinin farkına varmasına ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Çubukçu, 2004: 55-56). 1980'lerden itibaren farklı kadın gruplarının -İslamcı, Kürt ya da Kemalist - kendi siyasal gündemlerini tartışırken Türkiye'de hem siyasal tartışma gündemini hem de sivil haklar ve kadın hakları gündemini de genişletmişlerdir (Berktaş, 2004: 28). 1990'lı yıllarda kurumsallaşmaya başlayan feminist hareketler özellikle 2000'li yıllara gelindiğinde hukuki olarak başarılar elde etmeye başlayacaktır. Üçüncü dalga feminizmin ortaya çıktığı 1990'lı yıllarda kadına yönelik şiddetin tartışıldığı, hak aramanın ötesinde yerleşik paradigmlar sorgulanmış olup ülkenin geçtiği süreç neticesinde yansımaları 2000'li yıllara kalmıştır.

Sonuç olarak 1990'lı yıllar Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik politikaları açısından sınavdan geçtiği bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş'ın son bulması ile birlikte güvenlik algıları değişmiş ve Türkiye bu dönemde hem iç hem de bir dış tehdit olarak PKK ve irtica tehdidiyle mücadele ettiği bir dönem olmuştur. 1990'lı yıllarda yumuşak güvenlik konuları ülke gündemine girmeye başlamış olsa da PKK'nın artan faaliyetleri ve yükselen siyasal İslam, güvenlik gündeminde sert güvenlik konularının önceliğinin devam etmesine neden olmuştur. Güvenlik politikalarını elinde tutan kanadın askeri kanat olması ve askeri kanatta kadın temsiline yok denecek kadar az olması nedeniyle, kadının bilgisinin ve kadın deneyimi güvenlik politikalarında kendisine yer bulamamıştır. 1990'larda resmi siyaset belgelerinden bağımsız olarak kadının benlik algısının ataerkil bakış açısı ile şekillenmiş olması, kadının eğitimden hayatına aktif katılmaması ve ev içi emeğinin görmezden gelinmesi hem kadın hem erkek tarafından normalleştirilmesi kadının güvenlik politikalarında yer almamasının toplumsal nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Galtung'un kavramsallaştırması ve feminist bakış açısı ile Türkiye'nin 1990'lı yıllarına bakılacak olursa Türkiye negatif barış ortamına sahip iken pozitif bir barışın varlığından söz

edilememektedir. Kavram olarak pozitif barış hiçbir şiddet unsurunun olmaması durumudur. Şiddetin olmaması durumundan kasıt fiziksel şiddet değil, cinsiyet eşitsizliğinin de temeli olan yapısal şiddetin olmamasıdır. Yapısal şiddetin en geniş anlamı baskı ve sömürü yoluyla diğerlerinin haklarının kısıtlanması anlamına gelmektedir. Ataerkil toplumsal sistem ise yapısal şiddeti ortaya çıkarmaktadır. Askeri temelli güvenlik anlayışı, askeri okullara kadın öğrencinin az alınması ve kadın personelin az olması neticesinde güvenlik politikalarını belirleyen askeri kanatta kadın karar vericinin bulunmaması kadının alandan dışlanarak haklarının kısıtlanmasına ve kadınlık deneyimi sonucu ortaya çıkan kadın sorunlarının yüksek sesle seslendirilmemesine neden olmaktadır. Ayrıca 1990'larda artan Sevr sendromu nedeniyle, önceliğin devlet bekasına verilmesi yumuşak güvenlik konularının ikincil sorunlar olarak algılanıp gözardı edilmesine neden olmuştur. Galtung'un da ifade ettiği gibi yapısal şiddet sessizce sistemde varlığın sürdürmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güvenlik politikalarını üretmekte olan kişilerin devlet odaklı bakış açısı, toplumun her alanına yayılan yapısal şiddeti fark edip, buna yönelik politikalar üretmelerini engellemiştir. Yani Türkiye'de 1990'lı yıllarda pozitif barış ortamının oluşmamasında hem Türkiye'nin devlet odaklı güvenlik anlayışı hem de toplumsal inanç ve algıları etkili olmuştur. Toplumsal açıdan sahip olunana kültürel kodların, güvenlik anlayışı ile birleşmesi ile birlikte yapısal şiddete meşruiyet kazandırılmıştır.

3.3.2. 2000'li Yıllarda MGSB ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Feminist Eleştiri

11 Eylül saldırıları ve Türkiye'de gerçekleştirilen genel seçim sonrası ülkede tek parti döneminin başlamasından sonra MGSB ilk defa 2005 yılında güncellenmiştir. Daha önce 90 sayfa olan belge 25 sayfaya indirilmiştir (MGK'nın Gündem Maddesi Milli Siyaset Belgesi, 2005). Belgede tespit edilen bir diğer ilk, 11 Eylül sonrası yaygınlık kazanan asimetrik tehdit kavramının belgeye girmesidir MGK'nın Gündem Maddesi Milli Siyaset Belgesi, 2005). Belgenin içeriğine bakıldığında AB sürecinin Türkiye'nin temel iç-dış güvenlik sorunlarını artırıp azaltabileceği vurgusu yer almaktadır (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Belgede iç güvenlik ile ilgili “ ... Türkiye'nin üniter yapısını, demokratik, laik, hukuk devleti ilkelerini korumak ve geliştirmek gereklidir. Türkiye'nin bütünlüğünü korumanın temel yolu Atatürk milliyetçiliğidir; Türkiye'nin güçlü bir ülke olmasının yolu yukarıdaki ilkelerin yanı sıra aynı zamanda, refahı arttırmak, bunu dengeli biçimde toplumun her kesimine yaymaktan geçmektedir; Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden temel unsurlar, irtica, bölücülük ve aşırı sol akımlardır. Türkiye bunlarla

mücadele ederken temel evrensel değerlerden de vazgeçmemelidir; Türkiye'nin temel kuruluş ilkeleriyle hedefleri örtüşen sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkiler önem taşımaktadır; Türkiye'nin bütünlüğünü etkileyecek temel tehdit oluşturan örgütlerin ve ideolojilerin toplum içinde taban kazanmalarını önleyecek bir sosyal çalışma yapmak gereklidir. Bu alanda istismarcı misyonerlik faaliyetlerine izin verilmemelidir; Türkiye'de Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim-öğretim kurumlarında okutulamaz. Bu temel bir ilkedir; Basın özgürlüğü anayasada ifadesini bulmuştur. Bunu kesinlikle korumak gereklidir; Lozan Antlaşması Türkiye'nin pek çok konudaki temel dayanağıdır. Azınlıklar konusunda Lozan Antlaşması ve 18 Ekim 1925 tarihli Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan anlaşma hükümleri esas alınmalıdır” ifadeleri yer almaktadır (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Belgede tek ulus, tek bayrak ve tek dil vurgusu ile Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür ibaresi yer almaktadır (Gizli Anayasa Tamam, 2006). İrticai faaliyetlerin hem içeride hem de dışarıda devam ettiği, irtica ile mücadelede toplumun dini hassasiyetlerini incitmemek gerektiği ve din eğitiminin devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği bilgileri yer almaktadır (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005).

2005 yılında güncellenen MGSB'de aşırı sol hareketler ilk sırada olmasa da yine önemli bir tehdit kaynağı olarak görülmektedir: “Aşırı sol unsurların şiddete dayalı faaliyetleri, toplumda sınıf ayrımcılığı yaratmaya dönük çabaları önlenmelidir. Bu örgütlerin özellikle öğrencileri kullanmaları dikkat çekicidir. Cezaevindeki faaliyetleri de önlenmelidir” (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). MGSB'de hassas bölgeler tanımlanarak buralarda yapılması gerekenler tek tek sıralanmıştır. Hatay hassas bölge olarak tanımlanırken bu bölgede toprak-nüfus dengesine dikkat edilmesi gerektiği; Karadeniz Bölgesi'nde Rum-Pontus faaliyetleri ile dış kaynaklı bir propagandanın yapıldığı; Doğu Anadolu'da ise Ermenistan ve Ermenilerin faaliyetler bulunduğu ve dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Hassas bölgeler içerisinde Gökçeada ve Bozcaada da eklenmiş, iki adaya özel bir kalkınma ve ekonomi politikasının uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Deprem kuşağı da hassas bölgeler içerisinde ele alınırken daha önceki MGSB'lerden farklı olarak yabancılara toprak satışına atıfta bulunulmuş, hassas bölgelerde gayrimenkul edinmelerinin dikkatle izlenilmesi gerektiği ifade edilmiştir (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005).

ABD ile ilişkilere de yer verilen belgede özellikle ABD’de Türkiye lehine bir kamuoyunun oluşturulması ve lobi faaliyetlerinin yapılması; NATO’daki rolün korunması; Orta Asya, Balkanlar, Güney Kafkasya ve Ortadoğu politikaları bakımından işbirliği ve dayanışmanın yapılması gerekliliği ifade edilmiş, ABD ile ilişkilerin AB sürecine bir alternatif olmadığı vurgulanmıştır (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). MGSB’de Kıbrıs konusu da yer almış, Türkiye’nin Kıbrıs nedeniyle Yunanistan ile ilişkilerinin AB zeminine taşınmasına ve sorunların AB-Türkiye sorunu olarak algılanmasına izin verilmemesi gerektiği, Türkiye’nin garantör devlet olduğu, Kıbrıs’ın çevresindeki deniz sahasının ayrı bir konu olduğu ve bu bölgede Türkiye ve KKTC’nin hukuki hakları olduğu ifade edilmiştir (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Belgede, Yunanistan’ın 6 mil olan karasularını artırma girişimlerinin kabul edilemez ve savaş nedeni olduğu da vurgulanmıştır.

MGSB’de eğitim konusuna da değinilmiş ve bölgeler arası eşitsizlik ve bireylerin fırsat eşitliği bu alandaki sorunlar olarak belirtilmiştir (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Ekonominin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilen belgede iç göç hem güvenlik hem de ekonomik bir problem olarak ele alınmış ve azaltma konusunda girişimlerde bulunulması gerektiği ifade edilmiştir (İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Teknoloji, güvenlik ve gelişmişlik kriterleri arasında yer alan uzay ortamında mutlaka Türkiye’nin de yer alması vurgulanmıştır.

MGSB’de dış güvenlik ile ilgili konular “Türkiye'nin iç güvenlik sorunlarını oluşturan Örgütler kimi komşu ülkeler tarafından kullanılmaktadır; Terörizm ve asimetrik tehdit unsurları yüzyılın başlıca sorunlar olarak öne çıkmaktadır; Ege Denizi öncelikli olmak üzere etrafımızdaki tüm karasularının konumu dikkatle izlenmelidir. Ege'deki ada ve adacıkların Türkiye'nin güvenliğini etkileyecek şekilde kullanılması önlenmelidir; Çevremizdeki ülkelerin demokrasi, insan hakları, pazar ekonomisi konularında gelişmeleri lehimizedir; AB'ye tam üyelik temel hedeftir. Bu sürecin ulusal çıkarlarımıza uygun olarak takip edilmesi gereklidir. Avrupa'nın güvenlik mimarisinde transatlantik ilişkileri de önem taşımaktadır. AB'ye girişin objektif koşullarda gerçekleşmesi, Türkiye'nin milli çıkarlarıyla ters konulara karşı çıkılması gereklidir; Türkiye'nin AB üyeliğinde mevcut önyargıları, yanlış anlaşılmaları aşmak gereklidir. AB ülkeleriyle ve öteki Avrupa ülkeleriyle tek tek ilişkilere de ayrı önem vermelidir; AB'nin dış güvenlik politikaları NATO ve transatlantik ilişkilerle uyumlu olmalıdır. Türkiye burada rol oynamalıdır” şeklinde maddelendirilmiştir

(İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni, 2005). Son olarak Belge’de Montrö Sözleşmesinde tadilata izin verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

MGSB ile ilgili ulaşılan son bilgi ise 2015 yılına aittir. MGSB bu tarihte yeniden güncellenmiştir. Yeni belgede dikkat çeken nokta daha önceki belgede ismi geçmeyen ve isminin listeden çıkarıldığı ifade edilen Fethullah Gülen Cemaati’nin yeniden belgeye girmiş olmasıdır. Paralel devlet yapılanması şeklinde iç tehdit unsurları içerisine yeniden dahil edilmiş “Milli güvenliği tehdit eden paralel devlet yapılanması ve illegal oluşumlara karşı mücadelenin kararlılıkla sürdürülmesi” vurgusu yapılmıştır (Cemaat Yeniden Kırmızı Kitap’ta, 2015). 2015 yılında güncellenen MGSB hakkında paralel devlet yapılanması hakkında başka bilgilere ulaşılamamaktadır.

MGSB’nin güncellenme tarihleri Ak Parti dönemindedir. Bu dönem sivilleşmenin yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 11 Eylül sonrası dönemde, özellikle ABD’de, askeri sektör geleneksel üstünlüğünü yeniden sağlamış olsa da Türkiye bu dönemde farklı bir davranış sergilemiş, AB’ye dönen yüzüyle daha yumuşak güç konularına değinmiştir. AB’ye üye olmak isteyen Türkiye bu dönemde sivilleşme, ifade özgürlüğü, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin ülke içerisinde siyaseten tartışıldığı ve uygulanmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. MGSB’ye bakıldığında sert güvenlik konularının (sınır güvenliği, toprak-nüfus dengesi, sınır dışından gelen bölücü faaliyetler vb. gibi) yanında sivil toplum, eğitimde fırsat eşitliği, demokrasi ve insan haklarına atıfta bulunulmuştur. Fakat atıflara bakıldığında bölgeler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması ile devletin güvenliğinin sağlanması amaçlandığı yani bu konuların kendi başına bir güvenlik meselesi olarak ele alınmadığı görülmektedir. 2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye’nin siyasi ortamı ve güvenlik politikalarına bakıldığında uluslararası sistemde yaşanan değişiklikler ve Türkiye’nin kendine özgü deneyimleri (Marmara depremi, Boğaz’da yaşanan tanker kazaları, Kürt hareketleri ve Mavi Akım projeleri gibi) Türkiye’nin güvenlik gündeminde değişime neden olmuştur. Fakat belirtmek gerekmektedir ki güvenlik gündemine giren çevre güvenliği, enerji güvenliği ve ekonomik ve toplumsal güvenlik konuları 2000’li yılların başlarında resmi güvenlik belgelerinde ve analizlerde kendisine yer bulamamıştır (Aydın, 2003: 179). 2000’li yıllarda Türkiye, asimetrik tehdit olarak tanımlanan bölgesel çatışmalar, aşırı milliyetçilik ve radikalleşme, göç, uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, silah ve insan kaçakçılığı gibi sınır aşan tehditler ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye’nin geçmişinden gelen tehdit algılarına ek olarak AK Parti

dönemi ile birlikte ülke içerisinde farklı gruplar için farklı tehdit algıları ortaya çıkmış ve Türkiye'nin güvenlik politikalarına bu algıların yansması olmuştur. Baskın Oran bu dönemde küreselleşme, Kürt hareketi, demokratikleşme ve siyasal İslam'ın temel tehdit algıları olarak ortaya çıktığını ve bu algılar sonucu Sevr sendromunun canlandığını ve 2007 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar askeri vesayetın ağırlığının siyasette arttığını ifade etmektedir (Oran, 2013b: 73-74). 2007 yılından sonra ise askeri vesayetın azaldığı, sivil kanadın ağırlık kazandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

2005 yılında güncellenen MGSB'de Türkiye'nin güçlü bir devlet olabilmesi adına refahın artırılması ve bunu dengeli bir biçimde toplumun her kesimine yayılması vurgusu yer almaktadır. Bir diğer dikkat çeken vurgu ise, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden irtica, bölücülük ve aşırı sol gibi temel unsurlar ile mücadele ederken temel evrensel değerlerden de vazgeçilmemesi vurgusu olmuştur. MGSB'de yer alan vurgulara bakıldığında evrensel insan hakları çerçevesinde kadının da refahının artırılması gerektiği beklentisi oluşmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği çabasının, kadın hareketleri ile birleşmesi sonucunda Türkiye'nin iç hukukunda kadına lehine değişimler gerçekleştirilmiştir. Fakat iç hukukta yapılan değişikliklere rağmen, Feride Acar'ın da saptadığı şekilde, uygulama sürecine geldiğinde toplumsal cinsiyetçi bakış açısının etkisi ile tezatlıklar ortaya çıkmaktadır. Hukuksal olarak uluslararası standartlarda kadın haklarından bahsedilebilirken, uygulamada kadın erkek cinsiyet eşitliğinde Türkiye listenin son sıralarında kendisine yer bulmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Kadın ve Demokrasi Derneği'nin (KADEM) ortaklaşa düzenlediği Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi 23-24 Kasım 2018 tarihinde gerçekleşmiş olup üçüncüsü gerçekleştirilen kongrenin Sonuç Bildirisi'nde "Kadının iş gücünde, toplumsal ve siyasal hayatta yer alması ailenin yapısı ve birliği için bir tehdit olarak algılanmamalıdır. Her yönden güçlü kadının güçlü aile, güçlü ailenin de güçlü toplumu oluşturduğu bilincinden hareketle, kadınlar için iş-aile dengesinin sağlanmasını kolaylaştırıcı politikalar geliştirilmelidir..." ve "Kadına karşı şiddet, kadın haklarına, onuruna ve kişiliğine karşı bir saldırı olduğu gibi aynı zamanda ailenin birliğini ve yapısını tehdit eden sosyolojik bir hastalıktır..." maddeleri yer almaktadır (III. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi Sonuç Bildirisi, 24-24 Kasım 2018). Yürütme organı olan Bakanlığın uluslararası bir kongrenin sonuç bildirisinde, kadının güçlendirilmesi ve kadına yönelik şiddet aile ile ilişkilendirilerek bilinçaltında kadınların halen eviçi roller ile özdeşleştirildiği görülmektedir. Böylece kadınlık deneyimi yine göz ardı edilmekte, MGSB'de ifade edilen refahın toplumun her kesimine sağlanması ilkesi ile çelişmektedir. Bu bakış açısı ile kadının

değil, evli kadının refahı sağlanırken boşanmış, bekar ya da dul kadının güçlendirilmesi ve refahı göz ardı edilmektedir. Evli kadının ise, eviçi rolleri devam ettirmesi beklenirken aynı zamanda ekonomiye katılan güçlü kadın rollerini sergilemesi beklenmektedir. Eviçi rollerden arınmamış, sorumlulukları daha da artan bir kadın imgesi ortaya çıkarılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri yeniden üretilmekte, kadın aile ile ilişkilendirilmeye devam ederken, evli olmayan kadın görünmez olmakta ve kadın erkek eşitliği sağlanamamaktadır. Buradan yola çıkarak MGSB'lerde cinsiyet eşitliğine atıf bulunulmakta olduğu tespit edilmekte iken uygulamada düşünsel bir değişim olmadığı için sonuç elde edilememektedir.

2005 yılında güncellenen MGSB'de eğitim, fırsat eşitliği, ekonominin güçlendirilmesi gibi yumuşak güvenlik konularına atıfta bulunan konular yer almıştır. Eğitim, eğitimde ve iş hayatına katılımı fırsat eşitliği gibi konular kadını doğrudan ilgilendiren, kadının güçlenmesini ve toplumsal konumunu belirleyen en önemli kriterlerdir. MGSB'de kadının güçlendirilmesine aracı olan bu konulara vurgu yapılması, devletin ortaya koyduğu politikalar ile kadının yumuşak güvenlik konularında da güvenliğini sağlayacağı beklentisini oluşturmaktadır. 2005 yılında MGSB güncellenmeden önce, 2003 yılında İş Kanunu'nda değişikliğe gidilerek cinsiyetçi ayırım yasaklanmış, hamilelik ve doğum nedeniyle işten çıkarmanın önüne geçilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Değişen kanun ve MGSB ile iş yerinde ve işe alımlarda kadının karşı karşıya kaldığı cinsiyetçi ayrımcılığın azalması beklenmekte iken yine uygulamada süreç tıkanmıştır. Bunun temelinde yatan en önemli neden ise yine uygulayıcıların toplumsal cinsiyetçi bakış açısından soyutlanmamasıdır. Daha önce Türkiye'de kadının toplumsal konumunu betimlemek adına Türkiye'de kadının eğitim ve iş hayatına katılımı ele alınmıştır. Bu bilgiler referans alındığında kadınların uygulamada neticesinde karar alma ve politika üretme ile ilişki mesleklerde temsil oranının erkeklerin gerisinde olduğu ve bunun altında bu bölümlerin mülakatla alım yapan bölümler olması ve kadının mülakatta sadece kadın olması nedeniyle alınmaması gerçeği yatmaktadır. Bunun sebebi ise Türk kadınının, Türk toplumu içerisindeki sosyo-kültürel, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik durumu ile alakalıdır. Uygulamadaki en büyük sorunlardan bir tanesi hukuk kurallarının uygulayıcısı olarak kadın hakim sayısının azlığıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin baskın olduğu bir toplumda hem politika üretici hem de uygulayıcı konumunda kadının güçlü bir yerinin olmaması, istenilen amaca ulaşılmasını engellemektedir. Devlet Personel Dairesi Başkanlığı'nın verilerine yeniden atıfta bulunulacak olunursa en son Mart 2018'de paylaşılan istatistiklere göre hakim ve savcılık mesleğinde kadınların oranı %31,28'dir. Mesleğe alımların mülakat aracılığıyla

olması, Oya Çitçi'nin 1991 yılında gerçekleştirdiği araştırmanın sonucunun hala geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Araştırmayı tekrar hatırlayacak olursak kamu kuruluşlarının personel yöneticileri kadınların, ev ve ailelerin temel ilgi alanı olması nedeniyle, çalışma hayatını düzensiz ve kesintili bulmaktadır ve bu bakış açıcı neticesinde, yöneticilerin %56'sı kamu yönetiminde kadının çalışmasının olumsuz olarak karşılamaktadır (Kerestecioğlu, 2004a: 45). Günümüzde halen mülakat ile alımlarda kadının eş ve annelik rolleri gereği mesleği layıkıyla icra edemeyeceği kanaati yatmaktadır.

Eğitim değerlendirmelerine bakıldığında Eğitim-Sen'in raporunda 4+4+4 modelinin benimsenmesi ile birlikte örgün eğitime katılımın azaldığı, öğrencilerin açıktan öğrenime yöneldiği tespit edilmiştir. Örgün eğitim kadın-erkek eşitliği açısından önem taşımaktadır. Kendi toplumsal çevrelerinden çıkarak farklı vizyonlar edinen çocukların geleceğe dair planları daha farklı olurken, açıköğretimde amaç sadece diploma sahibi olmaktır. Örgün eğitimde kız çocuklarının eğitimden uzak kalması durumu, kadının görünürlüğünü ve kamusal alanda temsilini engellemektedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2018 cinsiyet eşitliği raporunda da tespit edildiği gibi Türkiye'de cinsiyet eşitliği oranı %62,8'dir ve 149 ülke içerisinde 130. sırada yer almaktadır. İş hayatına ve eğitime katılımdan fırsat eşitliğinin sağlanması konusunun resmi bir güvenlik belgesinde yer alması umut vaadederken, bu alanlarda politika üreticilerinin hatalı politikalarının, uygulayıcıların cinsiyetçi bakış açısı ile birleşmesiyle birlikte uygulamada istenilen sonuçlar alınamamaktadır.

Sivil kanadın karar verici olduğu bir dönemde politika üretme ve yürütme mercii meclis ve bakanlar kurulunda kadının temsilinin artması beklenmektedir. Fakat 17 yıllık süreçte kurulan hükümetlerde, kabineye bakıldığında kadın bakan sayısının bir ya da iki olduğu görülmektedir. Bakan seçiminde bile toplumsal cinsiyet rolleri ağır basmakta olup, daha önceki adı Aile ve Sosyal Politikalar olan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na kadın bakan atandığı görülmektedir. 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı beş hükümet döneminde varlığını sürdürmüş olup atanan tüm bakanlar kadın olmuştur. İçerisinde "aile" kavramı geçen bir bakanlığa kadın bakandan başka bir bakan atanmaması, aile ile kadının doğrudan ilişkilendirilmeyi devam edildiğini göstermektedir. Ayrıca daha önce Başbakanlığa bağlı olan Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine dahil edilmesi ile birlikte kadının görünürlüğü yok olmuş, Bakanlığın isminin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olması ile birlikte kadının Bakanlık aracılığıyla temsili ortadan

kalkmıştır. Sosyal politikaların üretildiği bir bakanlıkta, kadın ile ilişkili politikalar üretilmesi beklenmekte iken, sosyal politika değil de sosyal hizmetlere vurgu yapan bir bakanlıkta sadece sorun ortaya çıktıktan sonra, soruna yönelik müdahaleler beklenmektedir. Önleyici değil, sorun çıktıktan sonra müdahale edici uygulamalar ortaya çıkmaktadır.

Yasama organı olan meclise baktığımızda bugün meclisin sadece %17'si kadınlardan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Kabine Sistemine geçilmesi ile birlikte güvenlik ve dış politika konusunda yetkili olan Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politika Kurulu üyeliğine 9 Ekim 2018 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 2018/196 sayılı karar ile 12 kişi atanmış olup bunlardan sadece üçü yani kurulun yalnızca %25'i kadın olmuştur. Atanan üyelere Prof. Dr. Beril Dedeoğlu'nun vefatı ile birlikte kadın sayısı ikiye düşmüştür.

17 yıllık tek partili bir hükümet dönemi, koalisyon hükümetlerinde olduğu gibi çatışmaların olmaması nedeniyle siyasi olarak istikrar dönemidir. Siyasi olarak çalkantıların olmadığı bir dönemde pozitif barış unsurlarının benimsenmesi beklenmektedir. Galtung'un literatüre kazandırdığı pozitif barış kavramı şiddetin olmaması durumudur. Galtung şiddeti ele alırken vurguladığı iki nokta vardır. Biri etkilenme, diğeri de önlenilirdirlik. Algı ile doğrudan ilişkili olan etkilenmede Galtung, kişilerin zihinsel ve bedensel olarak potansiyellerinin altında gerçekleştirdikleri eylemler sonucunda, bu durumdan negatif olarak etkilenmesi durumunda şiddetin var olduğunu ifade etmektedir (Galtung, 1969: 168). Önlenilirdirlikte ise, potansiyel olarak önlenilirdir bir şey gerçek eylemler sonucunda önlenilirdiyse bu durumda şiddet mevcuttur (Galtung, 1969: 168-169). Galtung'a (1996) göre doğrudan şiddet diğerlerinin temel ihtiyaçlarına saldırmak; yapısal şiddet sosyal yapı içerisinde baskı ve sömürü yoluyla diğerlerine saldırmak ve kültürel şiddet ise din ve dil gibi kültürel öğelerle yapısal ve doğrudan şiddeti meşrulaştırmaktadır (Galtung, 1996: 40). Galtung'un şiddete yüklediği anlam doğrultusunda kadın cinayetleri, tecavüz, kadının ikincil konumu önlenilirdir durumlardır. Türkiye'deki kadınların durumu bu kavramsallaştırma üzerinden değerlendirildiğinde hem bireysel olarak bir şiddet hem de kadınlara yönelik bir şiddet söz konusudur. Eğitimden yoksun bırakma, iş hayatına katılımı engelleme hepsi bir şiddet türüdür. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kadının uğramış olduğu şiddet kültürel normlar ile beslenerek (kültürel şiddet), yapısal bir şiddet boyutuna gelmiştir. Ev içi emeğin görmezden gelinmesi ve bunun kadının görevi olarak tanımlanması yapısal şiddetin en basit örneğidir. Ayrıca yaklaşık %50'si kadın olan bir ülkede politika üretiminde kadının yokluğu yapısal şiddetin bir diğer önemli örneğidir.

%50'lik bir kısmı kim temsil etmektedir? Psikolojik araçlar, sosyokültürel pratikler ve yapısal ayrımcılık ile sürdürülen toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en son ve tehlikeli basamağı içerisinde aile içi şiddet, tecavüz ve kadın cinayetlerini içeren doğrudan şiddettir (Runyan ve Peterson, 2014: 7). Türkiye'ye bakıldığında çalışmanın önceki bölümlerinde verilen istatistikî veriler taban alınarak söylenebilir ki artan aile içi şiddet, tecavüz ve yoksulluk ile birlikte şiddet, toplumda varlığını sürdürmektedir. Türkiye toplumunda kadının ev içi işler ile ilişkilendirilmesi ve bu durumun eğitilmiş kadının mülakatla alım yapan ve karar verici mercide yer almasına olanak sağlayan mesleklere girişini zorlaştırması yapısal bir şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte de bize Türkiye toplumunda ataerkil sisteme bağlı olarak, toplumsal cinsiyet kalıplarının sürdürüldüğünü göstermektedir. Gündelik hayatta toplum içerisinde kadına karşı sergilenen toplumsal cinsiyetçi davranışlar, kadının yapısal ve kültürel olarak şiddete uğramasına yetmekte iken devlet yönetiminde yer alan idarecilerin de benzer söylemlerde bulunması toplumsal cinsiyet rollerinin katılaşmasına ve kadın sorunlarının çözülemeyerek kemikleşmesine neden olmaktadır. Bugün kadının bir güvenlik aktörü olarak Türkiye toplumunda yer alamaması, yapısal ve kültürel şiddete uğramasının altında yatan nedenleri anlamak adına ülkede politika üreticisi olan birkaç yöneticinin söylemlerini örneklendirecek olursak kadının neden hala güvenlik konularında da olmadığını daha net anlayabiliriz: “İşsizlik oranı niye artıyor biliyor musunuz? Çünkü kriz dönemlerinde daha çok iş aranıyor. Özellikle kadınlar arasında kriz döneminde işgücüne katılım oranı daha artıyor.”; “Evdeki işler yetmiyor mu?”; “Kadınlar için tek kariyer annelik.”; “Kadın ile erkeği eşit konuma getirmek fitrata aykırıdır.”; “Önceki dönemlerde şiddete uğrayıp karakola başvuran kadınlarımıza kocandır, sever de döver de diyerek nasihat edip gönderirdik”... (12 Yılda Kim, Ne Dedi?, 18 Haziran 2015).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan literatür çalışmasında YÖK Tez Merkezi kayıtlarında feminist güvenlik anlayışı ile ilgili yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir³³. Türkçe Feminist Uluslararası İlişkiler literatürüne bakıldığında ise Uluslararası İlişkiler disiplinine feminist bakış açısıyla bir eleştiri getirildiği, feminizmin temel varsayımları doğrultusunda eleştirilerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Eleştirilerin, feminist bakış açısının temel kavramı olan toplumsal cinsiyet bakış açısı ile ele alındığı görülmektedir. Hazırlanan bu tez ile daha önce gerçekleştirilen çok değerli çalışmalardan destek alınarak feminist bakış açısı ile Türkiye'nin güvenlik politikalarının incelenmesi ve kadının bu güvenlik politikalarında nerede durduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bilginin birikerek ilerlemesi ilkesinden yola çıkarak mevcut literatürü tekrar etmemek, somut örnekler ile mevcut bilgiyi bir adım ileriye taşıyarak Uluslararası İlişkiler ve feminist güvenlik çalışmaları alanına katkı sağlayarak, kadının alanda daha da görünür olması ulaşılmak istenen amaçlardan bir diğeridir. Çalışmada, MGSB üzerinden Türkiye'nin güvenlik politikalarına feminist bir bakış açısıyla eleştiri getirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin güvenlik gündeminin asli belirleyicisi olan bu belgelerin gizli belgeler olması, sadece basına yansıyan kısımlarının bilinmesi ve basına çok az bir kısmının yansması çalışmanın sınırlılığını belirlemiştir.

Türkiye'nin güvenlik politikalarını en önemli belirleyicisi Türkiye'nin gizli anayasası ve Kırmızı Kitap olarak tanımlanan MGSB olmuştur. Türkiye kamuoyu ise MGSB'nin varlığıyla 1997 yılında Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan haber ile tanışmıştır. 1997 yılında yayınlanan haber neticesinde belgelerin varlığı öğrenilmiş olsa da, yine basından öğrenildiği şekli ile belgeler NATO'ya üye olunduktan sonra oluşturulmuş ve 1960'lı yılların ortasında ilk defa güncellenmiştir. 1997 yılında ilk defa içeriğine ulaşılan Belge 1999 yılında, 2005 yılında ve 2015 yılında güncellenmiştir. Buradan yola çıkılarak belgelerin tehdit algılarına göre güncellendiği bilgisine ulaşılmaktadır. 1997 yılından önce belgelerin içeriğine ulaşılamaması ve güncelleme tarihleri nedeniyle belgeler iki döneme ayrılarak incelenmiştir.

³³ YÖK Tez Merkezi'nde kayıtları bulunan feminist güvenlik anlayışı ile ilgili tezler için bkz. Zeynep Arıöz (2012). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminizm, Yeni Savaş Bağlamında Feminist Güvenlik Yaklaşımı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ve Gülşah Biçer (2018). Suriye İç Savaşında Kadınların Durumunun Feminizm ve Feminist Güvenlik Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İlk olarak ele alınan 1990'lı yıllarda Türkiye'nin genel siyasal ortamı ve güvenlik politikalarına bakıldığında Türkiye'nin ekonomik, jeopolitik ve kimlik siyasetine odaklandığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin de uluslararası konjonktürde olduğu gibi kendisini çevreleyen ülkelerde yaşanan olaylardan etkilendiği ve iç siyasi ortamını komşu ülkeler içerisinde yaşanan olayların belirlediği görülmektedir. İran devrimi ülke içerisinde irtica kaygısını artırırken, Kuzey Irak'ta Kürt özerk bölgesinin ilanı Sevr sendromunu yeniden canlandırmıştır. 1990'lı yılların başı Türkiye'nin PKK ile yoğun mücadele yaşadığı yıllar olmuştur. PKK'nın artan faaliyetleri bölgede olağan üstü hal ilan edilmesine neden olmuş ve dağlık alanlarda sıcak çatışmalar yaşanmıştır. PKK ile mücadelede askeri operasyonlarda bulunulması, ülkenin beka ile ilgili kaygılarını ön planda tutmuş böylece devlet merkezli güvenlik anlayışı tahtını korumuştur. Dışarıda yaşanan olaylar Türkiye'nin iç siyasetinde etkisini artırırken, 1990'lı yılların sonlarına doğru ülke içerisinde de radikal İslam olarak da adlandırılan irtica tehdidi neticesinde 28 Şubat post-modern darbesi gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllarda siyasal, ekonomik, sosyal ekolojik ve insan hakları gibi kavramların Türkiye'nin güvenlik literatürüne girmesine rağmen güvenliği elinde tutan kanadın askeri kanat olması askeri vesayet nedeniyle ülkedeki siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel meselelerin bir var olma/ yok olma ikilemi üzerinde değerlendirilmesine neden olmuştur (Gül, 2016: 314). 1990'lı yıllarda uluslararası ortamda iç politika dış politika ayrımı ortadan kalkmış olsa bile Türkiye'nin güvenlik politikalarına bakıldığında halen devam eden bir ayrımın olduğu görülmektedir.

Bu dönemde yayınlanan MGSB'lere bakıldığında tehdit tanımlamalarının yapıldığı irtica, ırkçılığa dönüşen Türk milliyetçiliği ve aşırı sol içerideki tehditler olarak algılanırken, Suriye ve Yunanistan Türkiye ile çatışmaya girebilecek ülkeler olarak tanımlanmaktadır. 1997 ve 1999 yılında güncellenen MGSB'lere göre, devlet odaklı bakış açısının devam ettiği görülmektedir. Kimlik siyaseti ırkçılık ve aşırı milliyetçilik ile tanımlanırken, Suriye ve Yunanistan ile sıcak çatışma ihtimali ülkenin güvenlik politikalarında jeopolitik konumun etkilerinin hala öncelikli olduğunu göstermektedir. 1990'lı yıllarda devlet merkezli güvenlik anlayışının halen sürmekte olduğunu bizlere gösteren bir diğer kaynak ise Milli Savunma Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu "Beyaz Kitap"tır³⁴. Soğuk Savaş sonrası

³⁴ 1990 yılında yayınlanan "Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap)" güncelleştirilerek, "Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetleri (Beyaz Kitap- 93)adıyla yeniden yayınlanmıştır. Yedi Bölümden oluşan kitapta, kitabın isminden de anlaşılacağı gibi Türkiye'nin genel savunma politikalarına yer verilmiştir. Birinci bölüm: "Güvenlik Açısından Milletlerarası Durum"dur. Bölüm içerisinde Genel Durum, Bölgesel Durum, Askeri Durum ve Dengeler, Silahsızlanma ve Silahların Kontrolü ve Teknolojik Gelişmeler ve Stratejik İmkanlar isimli beş alt başlık içermektedir. Kitabın diğer bölümleri, Savunma Politikası,

dönemde güvenlik tanımının içerisine iç politika, dış politika ve ulusal savunma politikalarının dahil edilmesi nedeniyle Milli Savunma Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu Beyaz Kitap, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda güvenlik politikalarını daha net anlamak amacıyla MGSB'ler ile birlikte ele alınmıştır. Kitapta Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen her türlü tehdidin bertaraf edilmesi, iç tehditte İçişleri Bakanlığı'nın, dış tehditte ise Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın sorumluluğunda olduğu bilgisi yer almaktadır (Beyaz Kitap, 1998: 21). Bu durum da güvenlik konusunda aslında devam eden bir iç/dış politika ayrımının olduğunu göstermektedir.

Kitap içerisinde genel olarak Türkiye'nin ve komşu bölgelerinin (Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar gibi) potansiyel askeri güçleri sayısal veriler ile verilmektedir. Ülkelerin personel mühimmat bilgilerine yer verilerek “potansiyel Kara Kuvvetleri gücü”, “ekonomik ve askeri güçler”, “caydırıcılık”, “stratejik” ve “nükleer kuvvetler” gibi Realist Güvenlik anlayışının temel kavramlarına vurgu yapılmaktadır (Beyaz Kitap, 1993: 1-24). Kitapta kalıcı barışın tesisi ve korunması ise “Silahsızlanma ve Silahların Kontrolü” ile eşleştirilmiş olup bu konudan bölgesel işbirliğine vurgu yapılmaktadır: “...Türkiye... Ortadoğu, Akdeniz, Balkanlar, Karadeniz ve Kafkaslar bölgeleri için güvenlik ve işbirliği sağlanması faaliyetlerine aktif olarak katılmakta...” (Beyaz Kitap, 1993: 13) Genel olarak bölümlerin içeriğine bakıldığında Türkiye'nin savunma politikasının “jeopolitik/jeostratejik” konumu doğrultusunda belirlendiği ve çevre bölgeler “istikrarsız, belirsiz ve gelişmeleri önceden tahmin edilemeyen ülkeler” olarak tanımlandığı ve Türkiye'yi kendi istikrarsızlığına sürükleyebileceği kaygısının taşındığı görülmektedir (Beyaz Kitap, 1993: 25). Türkiye'nin savunma politikası, “Kuruluşundan bu yana Türkiye'nin takip ettiği savunma politikası; tarihinden, jeopolitik/jeostratejik konumundan ve çevresindeki cereyan eden olaylardan alınan dersler sonucunda oluşturulmuştur” şeklinde

Savunma İçin Milli Kararlılık ve İrade, Kuzey Atlantik İttifakı “NATO”, Türk Silahlı Kuvvetleri, Savunma Sanayii ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyonu ve Haziran 1990-Aralık 1992 tarihleri arasında Milli Savunma Bakanlığınca Çıkarılan Kanun, Kanun Hükmünde Kararname, Tüzük ve Yönetmelikler başlıkları altında toplanmış olup başlıklardan da anlaşılacağı gibi askeri güvenlik konularına yer verilmektedir. 1998 yılında yayınlanan Beyaz Kitap'ta ise 2000'li yıllara doğru Türkiye'nin savunma politikası ve yeni stratejik ortamı nedeniyle modernizasyon üzerine durulmuştur. Kitabın Birinci Bölümünde Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemine değinilerek genel savunma politikalarına değinilmiştir. İkinci bölümde Türkiye'nin Milli Güvenlik Siyaseti ele alınmış bu bölümde Milli Güvenlik Kurulu'nun teşkilat yapısı ve tarihçesi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'nin Savunma Politikası ve Askeri Stratejisi'ne değinilmiştir. Dördüncü bölümde Uluslararası Savunma Alanı ele alınmıştır. Bu bölümde, Türkiye'nin NATO, BAB, AGSK ve AGİT'e bakış açısı ele alınmış Türkiye'nin üyesi olduğu bu örgütler sadece sınır koruyan örgütler olarak değil, istikrarı koruyan, insan hakları ve demokratikleşmeden, çevre konularına ve ekonomik meselelere kadar ilgi alanı geniş örgütler olarak adlandırılmıştır (Beyaz Kitap, 1998: 25-30). Basılı kaynak olarak atıfta bulunulan iki kitap yayınlanmış olup 2000 yılında bir kitap daha hazırlanmış olup yayınlanmadığı için ulaşılamamaktadır. Daha sonra ise kitabın hazırlanması sonlandırılmıştır.

tanımlanmaktadır. (Beyaz Kitap, 1993: 25). Savunma politikasının temel ilkeleri ise; “Yurtta ve Dünyada barışın tesisi ve devamının sağlanması için gerekli bütün tedbirleri almak”; “Her türlü uluslararası gerginliğin azaltılmasına, adil ve sürekli bir barışın sağlanmasına bütün imkanları ile katkıda bulunmak”; “Milletin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini korumak, Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamak”; “Harbi önlemek için mümkün olan tüm tedbirleri almak” ve “Bu meyanda kolektif savunma sistemlerinde yer alarak kendisine verilecek sorumluluklara iştirak etmek” şeklinde kitapta yer almaktadır (Beyaz Kitap, 1993: 26). Türkiye’nin savunma politikasına ve temel ilkelerine bakıldığında, savaş tehdidi algısının devam ettiği ve ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanmasına yönelik kaygıların askeri temelli olduğu görülmektedir. Kitapta genel olarak askeri kapasite, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yapılanması gibi bilgilere yer verilmekte istatistiki veriler kullanılmaktadır. Kitapta “Devlet ile Toplumun Bütünleşmesi” başlığı altında toplum ve silahlı kuvvetler ilişkisi devlet üzerinden yapılmıştır. Buna göre, “Toplumun desteğini arkasına alan devletler, her alanda başarılı olmuş ve önlerine çıkan güçlükleri aşmasını bilmişlerdir. Türk toplumu da devleti ile özdeşleşen, bütünleşen bir toplumdur. ... Devlet dediğimiz yapının önemli bir parçasını oluşturan Silahlı Kuvvetler de gücünü toplumdan alır... Türk insanın ve toplumunun askerleşmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır... Ordulaşmış Millet tabirinin...” (Beyaz Kitap, 1993: 27).

1990’lı yıllarda Türkiye’nin güvenlik politikalarını anlayabilmek için MGSB’ler ile birlikte Milli Savunma Bakanlığı’nın yayınlamış olduğu Beyaz Kitaplara bakıldığında, 1982 Anayasası’na dayanarak askeri kanadın bürokraside etkili olması nedeniyle de realist güvenlik anlayışının etkili olduğu devlet odaklı bir güvenlik söyleminin hakim olduğu görülmektedir. “Ordu millet” ve “askerleşmiş Türk toplumu” söylemleri ile askeri ve devlet odaklı bakış açısına meşruiyet kazandırılmakta ve Türk toplumunun desteği sağlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi erkek ağırlıklı bir askeri sisteme sahip olan ve güvenlik konularını tekelinde tutan bir yapılanmada kadın bakış açısının olması beklenmemektedir. Askeri liselere kadın öğrenci alınmaz iken harp okullarında da kadınların tercih edilmemesi Halliday’in “Geleneksel bakış açısında kadınlar bu tür sorumluluklara uygun değildirler ve bu yüzden güvenlik ve kriz konularında kendilerine itimat edilmez” sözlerini hatırlatmakta ve toplumsal cinsiyet temelli bakış açısı, kadını rasyonel görmemesi nedeniyle kadını alan dışına itmektir. Alana “prenslerin” hakim olması nedeniyle 1990’larda Türkiye’nin güvenlik alanı tipik bir eril yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Enloe’nin de ifade ettiği şekilde feminist fikirlerin bu alanda görünmez hale gelmesine neden

olmaktadır (Enloe, 1989/2003: 43). Türkiye'nin güvenlik gündemini belirleyen belgelere bakıldığında klasik güvenlik anlayışının söylemlerine rastlanılmakta (nükleer ve askeri güç, caydırıcılık, stratejik...), devlet temel aktör olarak alınmakta (toplum devlet ile özdeşleştirilirken silahlı kuvvetler de toplum ile özdeşleştirilmektedir), askeri odaklı olması nedeniyle yüksek politika gündeme alınmakta ve kadın bakış açısı göz ardı edilmektedir. Alana eril bir dilin hakim olması nedeniyle 1990'lı yıllarda Türkiye'nin güvenlik politikalarında kadının varlığından söz edilememektedir. Realizmin dar bakış açısı, aktör olarak devlete odaklanması güvenlik alanının temel varsayımlarının eril dille üretilmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve yeni uluslararası sistemin ortaya çıkardığı yeni tehditler güvenlik söyleminin genişlemesine neden olmuşsa da güvenliğin askerlerce kavramsallaştırılması nedeniyle geleneksel kavramsallaştırma değişmemiştir (Aydın ve Ereker, 2014: 136). Bu durumda güvenlik kavramının özünün aynı kalmasına ve bu öz içerisinde insan güvenliği gibi daha kapsamlı ve feminist bakış açısına sahip olmaması nedeniyle de kadının alanın dışına itilmesine neden olmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası alanda güvenlik ağırlıklı bir söylem kullanılırken, Türkiye bu söylemden uzak kalmayı ve AB'ye yönelmeyi tercih etmiştir. Fakat Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı asimetrik tehditler güvenlik politikalarında reel politik güvenlik anlayışının devam etmesine neden olmuştur. AB üyeliğini hedef alan Türkiye için yumuşak güvenlik konuları üzerinde çok konuşulan ama güvenlik belgelerine yansımaya konular olarak kalmıştır. 2005 yılında güncellenen MGSB'de asimetrik tehdit kavramı belge içerisine girmiş, tek ulus, tek bayrak ve tek dil vurgusunda bulunulmuştur. 2000'li yıllara gelinmiş, AB üyeliği gibi yetki devrinin olduğu bir birliğe üyelik amacı taşınsa da halen güvenlik belgelerinde tek ulus, tek bayrak ve tek dil vurgusunun yer alması Sevr sendromunun devam ettiğini göstermektedir. Bu durum da devlet merkezli anlayışın aksi iddia edilse dahi devam ettiğini göstermektedir. AB uyum süreci ile birlikte gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler ile Türkiye'de güvenlik politikalarının oluşturulmasında askeri yapının tekeli yitirmesine rağmen, sivil bürokrasinin ulusal güvenlik konularındaki eğitimini Milli Güvenlik Akademisi'nde gerçekleştirmiş olması nedeniyle güvenlik algılamaları askeri kanat ile benzer olmuştur (Aydın ve Ereker, 2014: 136).

Ak Parti dönemi güvenlik politikalarına bakıldığında kadın sorunlarını yine salt kadın sorunu olarak ele alınmadığı, yüzünü AB'ye dönmüş bir ülke olarak insan hakları

içerisinde ele alındığı görülmektedir. Yapılan yasal ve anayasal değişiklikler AB Uyum süreci kapsamında gerçekleştirilmiştir. 1990'lı yıllara eleştiri getirilirken kadının güvenlik konularında yokluğunun sebebinin ülkede güvenlikten sorumlu olan kadının askeri kanat olması ve askeri kanatta ise karar verici konumunda bulunan kadının olmaması olduğu ifade edilmiştir. Fakat 2000'li yıllar sivil kanadın yükselmesine rağmen yine karar verici konumunda kadının olmadığı görülmektedir. AB'ye yüzünü dönmüş, demokratikleşme çabası içerisinde olan ve sivil iradenin egemen olmaya başladığı bir dönemde kadının halen karar verici konuma gelememesinin arkasında, ülkenin benimsediği güvenlik politikalarının da ötesinde bir neden olduğu kanaatini oluşturmaktadır. 17 yıldır iktidarda olan Ak Parti, iktidara geldiği ilk dönemlerde AB'ye döndüğü yüzü ile demokratik girişimlerde bulunmakta iken, kuruluş dönemi ilkelerinden uzaklaşması ile birlikte sivil vesayet tartışmaları da ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kadın yine özne olarak güvenlik politikalarında kendine yer bulamamış, iş yerinde, mecliste, bakanlar kurulunda temsil eden değil temsil edilen, edilgen bireyler olarak yer almışlardır. Bugün Türkiye'de kadın hala protokolda kendisine eş olarak yer bulabilmektedir.

Küreselleşmenin, iletişimin ve teknolojinin çağı 2000'li yıllarda iletişimin artması ile birlikte güvenlik alanında gelişmenin sağlanacağı, kolektif bir güvenlik anlayışı ile barışın negatif barışın ötesinde pozitif şekli ile devletlerce tesis edileceği beklenmekte iken, realist bakış açısı sistemde varlığını sürdürmektedir. 2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı ve 2011 yılında Suriye'de çıkan ve halen devam eden iç savaş, Türkiye'yi çevreleyen ülkelerde çıkan, Türkiye'nin güvenlik gündemini belirleyen sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Suriye'den ülkemize doğru yaşanan göç dalgası ülkenin sınır güvenliği dışında iç güvenlik ve sosyal güvenlik konusunda ciddi politikalar üretme ihtiyacını doğurmaktadır. Türkiye'nin çözüm süreci ile çözülemeyen sorunu PKK ve 15 Temmuz 2016 tarihinde yapılan darbe girişimi ise Türkiye'nin güvenlik politikalarını belirleyen ülke içi meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışarıdan ve içeriden ülkenin devlet bütünlüğünü sarsabilecek düzeyde yaşanan bu olaylar realist bakış açısını devam ettirmesine neden olmuştur. Medyada yer alan haberlerde her gün "beka sorunu" kelimesine maruz kalınmaktadır. Ülkenin içeriden ve dışarıdan siyasi ve ekonomik saldırıya maruz kaldığını ifade eden karar alıcıların temel güvenlik gündem maddesini, sert güvenlik konuları oluşturmaktadır. Bu durumda güvenliğin odak noktasının devlet olmasına neden olmaktadır. Devlet odaklı bir güvenlik anlayışında odak noktası gereği kadının olması beklenemez. Feminist bakış açısı ile alana eleştiri getiren çalışmacıların da ifade ettiği gibi

realist güvenlik alanında kadınlar karar verici olmadıkları gibi, kadın sorunları suni sorunlar olarak görülmektedir. Realist bakış açısına göre önemli olan devletin bekasıdır ve ulusal sınırların korunmadığı bir yerde hangi kadının güvenliği sağlanacaktır. Devlet sınırlarını koruyarak, halkının güvenliğini korumaktadır.

Çalışma MGSB'ler temel alınarak gerçekleştirildiği ve MGSB'lerin içeriğine 1997 yılından sonra ulaşıldığı için 1990'lı ve 2000'li yıllar olarak ikiye ayrılmıştır. Fakat çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin kuruluşundan itibaren güvenlik politikalarına yer verilerek, Türkiye'nin güvenlik gündemini nasıl oluşturduğu, güvenlik sağlayıcısı olarak aktörünün kim olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma göstermiştir ki Türkiye'nin kuruluşundan günümüze kadar, güvenlik politikalarının üreticisi ister askeri kanat ister sivil kanat olsun, hep güvenliği sağlanan devlet olmuştur. İçeride ve dışarıda yaşanan bir takım olaylar bu bakış açısında yumuşamaya neden olsa da sert güvenlik konuları ülkenin başat güvenlik gündemini oluşturmuştur. Güvenlik alanına eleştiri getiren feministler, realist bakış açısının erkek egemen ve cinsiyetçi olduğunu ifade etmektedirler. Realist bir güvenlik sisteminde kadının güvenliğin nesnesi olması nedeniyle karar verici olarak kendine yer bulamamaktadır. Askeri odaklı olan realist bakış açısı ile güvenlik sağlandığında devletin sınırları korunmakta iken, sınırları içerisinde yer alan halkın yaşadığı diğer güvenlik problemleri tanımlanamamaktadır. Çünkü barış döneminde kadınlar diğer devletlerden gelen yabancılar tarafından değil, büyük oranda tanıdıkları erkekler tarafından saldırıya uğramaktadırlar. Emma Rothschild'ın (1995) da ifade ettiği gibi güvenlik gündemi genişlerken farklı birimler (birey, ulus ve sistem) aynı şekilde güvenlik altına alınamamaktadır. Devlet odaklı bakış açısı ile kadının güvenliğinin sağlanması mümkün değildir.

Özellikle kamusal alan ve özel alan ayrımı, eviçi şiddetin görünmemesine neden olmaktadır. Bu ayrım kadınların en çok şiddete maruz kaldığı alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmada verilen istatistiklere dayanarak, kadının iş hayatına, eğitime ve karar verici pozisyonlarına katılımına bakıldığında ülkenin yaklaşık %50'sini oluşturan kadınların temsil oranlarının oldukça düşük olduğu görünmektedir. Ataerkil bakış açısı sonucu ortaya çıkan özel alan ayrımı neticesinde, kadının aile içerisinde uğradığı şiddet ise mahremiyet kaygıları ile görünmemektedir. Eğitim seviyesinin artması sonucu kadınların şiddete uğramaları sonucu yardım amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarına başvurarak yardım talep etme oranındaki artış ve medyaya yansıyan haberler Türkiye'de yaygın fiziksel

şiddet davranışının olduğunu göstermektedir. Kadınlar babaları, erkek kardeşleri ya da partnerleri tarafından şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel şiddet ise şiddet türünün en son basamağını oluşturmaktadır. Duygusal, ekonomik ve psikolojik şiddet ise henüz tam tespit edilememektedir. Feministler ve Barış Çalışmacılarının ortak olarak benimsedikleri yapısal şiddet ise tüm çalışma boyunca açıklanmaya çalışılan, ataerkil yapı, kadının temsil problemi, özel/kamusal alan ayrımı sonucu üstü kapatılan şiddet nedeniyle varlığını sessizce sürdürmektedir. Bu bakış açısı ile Türkiye'ye bakıldığında negatif bir barış ortamı var iken her gün artan kadın cinayetleri, tecavüz ve kadının ikincil konumunu güçlendiren politika ve söylemler nedeniyle pozitif barış ortamı yoktur. Kısaca feminist bakış açısı ile Türkiye'nin güvenlik politikalarına bakıldığında güvenlik politikalarında kadın yok iken, kadının sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik konumuna bakılarak, tüm vatandaşlar için refah ve huzurun eşit şekilde sağlanması anlamına gelen, pozitif barış ortamının da henüz var olmadığı görülmektedir.

Pozitif barış ortamında, kadının eşit şekilde temsil edildiği ortamı sağlamak adına güvenlik, "insan güvenliği" kapsamında ele alınmalıdır. İnsan güvenliğini tekrar hatırlayacak olursak güvenliğin sadece devlet odaklı olmasına karşı çıkan, insanlığın gereksinimlerini önemseyen ve güvenliğin sağlayıcısının sadece devlet olmadığını benimseyen bir güvenlik anlayışıdır. İki boyutu olan insan güvenliğinin ilk adımı açlık, hastalık ve baskı gibi kronik durumlardan arınma iken, ikinci boyutu insanın ani ve ıstırap verici olaylardan korunmasıdır. Galtung'un pozitif barış teorisinde ifade ettiği yapısal şiddetin olmaması durumu insan güvenliğinin sağlanabilmesi için gerekli bir koşuldur. Yapısal şiddetin ortadan kaldırılması için ise cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekmektedir.

Türkiye özelinde gerçekleştirilen çalışma sonucunda görülmektedir ki hem Türkiye'nin ataerkil yapısında hem de güvenliğe bakış açısında bir değişime gidilmelidir. Toplumsal yapılar değiştirilmesi en zor yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzlerce yıl aktarımı sağlanan kültürel kodların değiştirilmesi oldukça zordur. Kültür ise üst yapıyı belirleyendir. Bu nedenle disiplinler arası önemli çalışmalar gerçekleştirilerek cinsiyet eşitsizliğinin temelini oluşturan kültürel kodlar ve bakış açıları değiştirilmelidir.

İnci Özkan Kerestecioğlu'nun da saptadığı gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sonlandırmanın ilk adımı bu eşitsizlikleri görünür hale getirmektir (Kerestecioğlu, 2004a: 36). Aktif olarak eğitime, siyasete ve iş hayatına katılan kadınlar ile birlikte kamusal hayattaki eşitsizlikler daha fazla görünür olmakta iken, halen özel hayattaki eşitsizlikler

mahremiyet olgusu gereği görünür olamamaktadır. Şiddetin son adımı olan fiziksel şiddet, cinsel şiddet gibi şiddet türleri günümüzde daha görünür olabilirken ekonomik ve duygusal şiddet daha az görünür olmaktadır. Yapısal şiddet ve kültürel şiddet kavramları ise henüz dillendirilmemektedir. Aslında yapısal şiddet ve onun dayanağı olan kültürel şiddetin görünür olması ile birlikte diğer şiddet türlerinin ortadan kaldırılması daha kolay olacaktır.

Eğitim, kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında önemli basamaktır. Sadece sayısal veriler üzerinden kadın ve erkeğin eğitime katılım oranını hesaplamak toplumsal cinsiyet eşitliği için yanıltıcıdır. Eğitim, toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi için önemli bir araçtır. Burada esas nokta “*Nasıl bir eğitim?*” sorusuna verilen cevaptır (Kerestecioğlu, 2004a: 41). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından eşit bir söyleme sahip olan müfredat önemlidir. Eğitim sürecinde cinsiyetçi söylemler konusunda farkındalık kazanan yeni nesiller, sessizce toplumda varlığını sürdüren yapısal şiddet konusunda da farkındalık kazanacaktır. Bir sorunun çözümü, önce onun kabulü ile başlamaktadır. Eğitim süreci, önemli bir sosyalizasyon süreci olarak, içkin cinsiyetçi bakış açısı konusunda farkındalık ve kabulün kazandırıldığı önemli bir toplumsal kurumdur.

Atasözlerimizde olduğu gibi kadına şiddeti meşru gören, erken evliliği teşvik eden ve kadını erkeğin aşağı konumunda gören söylemler dönüştürülmelidir. Toplumsal hayatta yerleşik olan bu söylemlerin bir anda yok edilmesi elbette ki mümkün değildir. Fakat özellikle okullarda, müfredatta cinsiyetsiz bir söylemin kullanılması gelecek nesillerin cinsiyet ayrımcılığının toplumsal kökenlerinden uzaklaşmasına katkı sağlayacaktır. Atasözlerine yapılan vurgu, “dil”e vurgu yapılması açısından önemlidir. Dil kültürün bir parçasıdır ve toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Cinsiyetçi söylemden arınmış bir dil eşitlik getirirken, cinsiyetçi söylemin olduğu bir dil ise kültür aracılığıyla şiddeti doğurmaktadır. Kültürel şiddet ise yapısal şiddeti meşrulaştırmaktadır. Dil, kültür ve yapısal şiddet arasındaki bu doğrudan ilişkide zincirin bir halkasının kırılması, diğerlerinin de ortadan kalkmasına temel sağlayacaktır.

“Aile içi şiddet” bir aile meselesi olarak görülmemeli, kamusal alanda dillendirilerek bir güvenlik problemi olarak ele alınmalıdır. Çünkü aile içerisinde yaşanan şiddet vakaları genetik bir rahatsızlık gibi diğer kuşaklara aktarılmaktadır (Engin vd., 2005: 38). Türkiye’de günden güne artan aile içi şiddet vakaları bu görüşü desteklemektedir. İlk toplumsallaşmanın gerçekleştiği aile içerisinde şiddeti normalleştiren bireyler, hayatlarının geri kalanında öğrenme şemalarına bağlı kalarak bu davranışları tekrarlamaktadırlar.

Şiddetin son noktası olan fiziksel şiddetin olduğu bir ortamda diğer şiddet türleri de varlığını sürdürmektedir. Yeni nesillerin güvenliği adına, aile içi şiddet mahrem alandan çıkarılarak, kamusal alanda dillendirilmeli ve hem kısa süreli hem de uzun süreli etkileri ortadan kaldırılmalıdır.

Önleyici bir mücadele olarak çocukluk çağından itibaren cinsiyet eşitliği eğitimi verilmesi gerekirken, koruyucu olarak sürekli kendini güncelleyen hukuki yaptırımlar ve hem mağdur hem de fail için sosyal destek programları hazırlanmalıdır. Bunun için ise öncelikli olarak politika üretenlerin cinsiyet eşitliğini özümsemesi gerekmektedir. Üç yaşına geldiğinde cinsiyet normlarını öğrenmeye başlayan çocuklar sosyalizasyon sürecinde toplumsal cinsiyet rollerini de öğrenmeye başlamaktadır. Çocuklara verilen yanlış mesajlar bugün tüm toplumların mücadele ettiği cinsiyet eşitsizliğini de ortaya çıkarmaktadır. Çocuklara oyun aracılığıyla gelecekteki mesleklerini belirlemeleri için ilk defa 1999 yılında Santa Fe’de açılan Kidzania, 2016 yılında yapmış olduğu bir araştırmada çocukların meslek seçimi konusundaki cinsiyetçi kalıplara dört yaşındayken sahip olmaya başladığını tespit etmiştir (Cinsiyet Eşitsizliği Oyun Çağında Başlıyor, 26 Mart 2019). Nörobilim profesörü Gina Rippon yaptığı çalışmalar sonucunda bebeklerin beyinlerinde cinsiyete dayalı çok az bir fark olduğunu, fakat beş yaşına geldiklerinde çocukların cinsiyet kalıplarını öğrendiklerini, toplumsal normlara göre kendi cinsiyetine ait davranışları kabullenirken diğerlerini dışladıklarını tespit etmiştir (Cinsiyet Eşitsizliği Oyun Çağında Başlıyor, 26 Mart 2019). Buna bağlı olarak sosyalizasyon sürecinde legolarla ya da arabalarla oynayan erkek çocuğu ile bebeklerle oynayan kız çocukları farklı rolleri içselleştirmekte ve bu durum farklı mesleklere yönelmesine ve kadınların karar verici pozisyondaki mesleklerde daha az yer almasına neden olmaktadır. Tüm bu araştırmalar neticesinde bir toplumdaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için süreç çocukluk çağında başlatılmalıdır. Bu kapsamda cinsiyet eşitliğine dayalı bir eğitim sistemi benimsenirken, okul öncesi eğitim teşvik edilmeli ve bu eğitimi veren kurumların müfredatı cinsiyet eşitliğine dayalı olmalıdır.

Son olarak cinsiyet eşitliğini sağlamak için sadece kadının mücadelesi yeterli değildir. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması için toplumsal bilinç oluşturmak adına uluslararası toplum, uluslararası örgütler, devlet, medya ve tüm bireyler birlikte hareket etmelidir (Öztürk, 2012: 30). Cinsiyet eşitliği yapısal şiddet ile mücadelenin en önemli araçlarından biridir ve güvenliğin sağlayıcısı olarak artan aktör sayısı da bizleri, insanı odak noktasına alan bir güvenlik anlayışına götürmektedir. Hem Türkiye özelinde hem de uluslararası

sistemde kadının özgürleşmesi adına, devletlerin benimsemiş olduğu güvenlik politikaları önem arz etmektedir. Bir politikanın içselleştirilmesi ve uygulanmasının başarısı, söylemi gerçekleştiren kişinin konumu ile doğrudan ilişkilidir. Karar alıcılar ve uygulayıcılar tarafından cinsiyet eşitliğini vurgulayan söylemlerin gerçekleştirilmesi, kamuoyunun dikkatinin cinsiyet eşitliği üzerine odaklanmasına neden olacak ve böylece toplumsal bilincin oluşmasına giden süreç başlamış olacaktır.

5. KAYNAKLAR

- 12 Yılda Kim Ne Dedi? (2015). 04 Temmuz 2019 tarihinde saat 22:00'da <https://www.birgun.net/haber-detay/akp-zihniyetinin-kadina-bakisi-12-yilda-kim-ne-dedi-83051.html> adresinden alınmıştır.
- 2018 Yılında 440 Kadın Öldürüldü (2019). 21 Haziran 2019 tarihinde saat: 13:00'da <https://www.ntv.com.tr/kadina-siddet/2018-yilinda-440-kadin-olduruldu,EntxopiEs0a7fCB3mfbSvg> adresinden alınmıştır.
- 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı Raporu (2019). 14 Temmuz 2019 tarihinde saat:15:00 <http://egitimsen.org.tr/2018-2019-egitim-ogretim-yilinda-egitimin-durumu-raporu/> adresinden alınmıştır.
- Acar, F. (1998). Cumhuriyet ve Kadın. *T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu* içinde (111-114). Ankara: Takav Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Acar, F. (2010). Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum. Ayata, G., Eryılmaz Dilek, S. ve Emrah Oder, B. (Derleyenler), *Kadın Hakları: Uluslararası Hukuk ve Uygulama* içinde (13-22). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Açıkmeşe, S. A. (2014). Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenikleştirme. Evren, B. (Editör), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası ilişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* içinde (241-255). İstanbul: İletişim.
- Ağır, B. S. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri*, 22, 97-130.
- Ailenin Korunmasına Dair Kanun, 25 Mayıs 2019 tarihinde saat 18:02'de https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc081/kanuntbmmc081/kanuntbmmc08104320.pdf adresinden alınmıştır.
- Akgün, B. (2008). *11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye*. Konya: Tablet.
- Akın, Ş. (2016). Darbeler ve Batı Medyası: 28 Şubat Darbesi Üzerinden Bir Analiz. *Liberal Düşünce Dergisi*, 84, 35-56.
- Aktaş, A. (2011). Güvenikleştirme Yaklaşımı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Anlayışındaki Dönüşüm. *Sosyal Bilimler*, 1 (2), 7-47.
- Aras, B., Toktamış, Ş., Kurt, Ü. (2010). Araştırma Merkezlerinin Yükselişi: Türkiye'de Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Kültürü. *Seta Rapor*. Ankara: Seta.
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa.
- Arı, T. (2014). Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler. Arı, T. (Derleyen), *Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* içinde (1-47). Bursa: Dora.

- Arman, M. N. ve Şerbetçi, D. (2012). Postkolonyal Feminist Teoride Milliyetçilik, Militarizm ve Savaş Karşıtlığı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3), 65-83.
- Atmaca, A. Ö. ve Ercan P. G. (2018). Uluslararası Güvenliği Yeniden Düşünmek: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminist Eleştiriler. *Uluslararası İlişkiler*, 15(59), 19-31.
- Aydın Koyuncu, Ç. (2012). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(1), 111-139.
- Aydın Koyuncu, Ç. (2014). Uluslararası İlişkiler Temelinde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri. Arı, T. (Derleyen), *Uluslararası İlişkiler Teorileri 2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* içinde (203-226). Bursa: Dora
- Aydın Koyuncu, Ç. ve Tür, Ö. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları. *Uluslararası İlişkiler*, 7 (26), 3-24.
- Aydın, M. (2003). Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 3(2), 163-184.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.
- Aydın, M. ve Ereker, F. (2014). Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı. *Uluslararası İlişkiler*, 11 (43), 127-156.
- Bağcı, H. (1998). Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası. Sönmezoğlu, F. (Editör), *Türk Dış Politikasının Analizi* içinde (100-130). İstanbul: Der Yayınları.
- Bakan, Z. A. (2007). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları. *21. Yüzyıl*, 1, 35-50.
- Baldwin, D.A. (1995). Security Studies and The End of The Cold War. *World Politics*, 48(1), 117-141.
- Balta Paker, E. (2010). Dış Tehditten İç Tedide: Türkiye’de Doksanlarda Ulusal Güvenliğin Yeniden İnşası. Balta Paker, E. ve Akça, İ. (Editörler), *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* içinde (407-431). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayraktar, B. (2012). Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail-Filistin Sorunu. Sandıklı, A. (Editör), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri* içinde (249-273). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Bayramoğlu, A. (2007). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Karşılıklı Anlayış ve İşbirliği İçin Köprüler Kurmak. Ka-Der, *Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar* içinde (13-31). İstanbul: Eczacıbaşı.
- Beyaz Kitap (1993). TC. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara: TC. Milli Savunma Bakanlığı.

- Beyaz Kitap (1998). TC. Milli Savunma Bakanlığı, Ankara: TC. Milli Savunma Bakanlığı.
- Bilgin Aytaç, G. (2017). Değişen Güvenlik Teorileri Üzerinden 1990-2005 Dönemi Türkiye'nin Güvenlik Politikalarının Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 10 (54), 269-278.
- Bilgin, P. (2005). Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation. *European Journal of Political Research*, 44, 175–201.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (1), 108-114.
- Blanchard, E. M. (2003). Gender, International Relations and the Development of Feminist Security Theory. *Signs*, 28 (4), 1289-1312. 09.05.2019,
- BMGK 1325 (T.Y.). 15 Haziran 2019 tarihinde saat 23:44'te <http://bm1325eylemlani.org/> adresinden alınmıştır.
- Booth, K. (1997). Security and Self-Reflections of a Fallaen Realist. Krause, K., & Williams, M. C. (Editörler), *Critical Security Studies- Concepts and Cases* içinde (83-119). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bozkurt, V. (2013). *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar* (Dokuzuncu baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış Güvenlik Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1-47.
- Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. UK: Cambridge University Press.
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Buzan, B. (2008). Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 107-123.
- Buzan, B., Wæver, O., & Wilde J. (1998). *Security: A New Framework For Analysis*. Londra: Lynne Reinner Publishers.
- Buzan. B. (2015). *İnsanlar, Devlet ve Korku: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem* (Çev. Çıtak, E.). İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi (Eserin orijinali 2. Baskı olarak 2007'de yayımlandı).
- Cemaat Yeniden Kırmızı Kitap'ta (2015). 01 Haziran 2019 tarihinde saat 12:30'da http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/265713/Cemaat_yeniden_Kirmizi_Kita_p_ta.html# adresinden alınmıştır.
- Cha, V. D. (2000). Globalization And The Study Of International Security. *Journal of Peace Research*, 37(3), 391-403.

- Chinkin,C., & Kaldor, M. (2013). Gender and New Wars. *Journal of International Affairs*, 67 (1), 167-187.
- Cinsiyet Eşitsizliği Oyun Çağında Başlıyor (2019). 23 Temmuz 2019 tarihinde saat 12:00'da <http://esitlikadaletkadin.org/cinsiyet-esitsizligi-oyun-caginda-basliyor/> adresinden alınmıştır.
- Civelek, H. Y. (2016). Feminizm ve Güvenlik. Çomak, H., Sancaktar, C. ve Demir, S. (Editörler), *Uluslararası Güvenlik: Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar* içinde (65-79). İstanbul: Beta.
- Çayır, K. (2013). *Biz Kimiz? Ders Kitaplarında Kimlik, Yurttaşlık, Haklar*, Ders Kitaplarında İnsan Hakları III Projesi Tarama Sonuçları. 14 Temmuz 2019 tarihinde saat 14:45'te http://tarikhvakfi.org.tr/media/documents/16_6_2015_16_33_411150.pdf adresinden alınmıştır.
- Çetinkaya, Ş. (2012-2013). Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 2, 241-260.
- Çubukçu, S. U. (2004). 1980 Sonrası Türkiye'de Kadın Hareketi: Ataerkilliğe Karşı Meydan Okuma. Ka-Der (Derleyen), *Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar* içinde (55-75). İstanbul: Eczacıbaşı.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 77-96.
- Dağ, M. E. (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç.
- Davutoğlu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10 (1), 77-96.
- Demir, S. (2009). Avrupa Güvenlik Mimarisinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'nin Bu Güvenlik Mimarisindeki Yeri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(9). 9-50.
- Demiray, M. (2015). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi. Bıyıklı, M. (Editör), *Türk Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemi* (Birinci cilt) (İkinci Baskı) içinde (91-139). İstanbul: Gökkuşbe.
- Devlet Personel Dairesi Başkanlığı (2018). 26 Mayıs 2019 tarihinde saat 14:02'de <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/kamu-personeli-istatistikleri> adresinden alınmıştır.
- Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 43, 523-532.
- Dilber, M. (2014). Feminizm ve Güvenlik. Çıtak, E. ve Şen, O. (Derleyenler), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler* içinde (169-192). Ankara: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Doğan, F., ve Özlük, D. (2016). Feminist Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası İlişkiler Eleştirisi: Cinsiyet, Devlet ve Güvenlik. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 32, 54-70.

- Doğramacı, E. (1989). *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori: Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri* (Çev. Bora, A., Ağduk Gevrek, M. ve Sayılan, F.). İstanbul: İletişim Yayınları (Eserin orijinali 1992’de yayımlandı).
- Dursun, S. (2008). Türkiye’nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim: 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem. *ÇTTAD*, 7 (16-17), 421-433.
- Efegil, E. (2010). Ak Parti Hükümeti’nin Kürt Sorununa Yaklaşımının Analizi. Yenigün, C. ve Efegil, E. (Derleyenler), *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası* içinde (227-244). Ankara: Nobel Yayınları.
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Ankara: Nobel.
- Eken, M. E. (2014). Feminizm, Masküinite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti. Gözen, R. (Derleyen), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (443-491). İstanbul: İletişim.
- Engin N., Bayram N., Alper, Z., Selimoğlu, K. ve Bilgel, N. (2005). Domestic Violence: A Tragedy Behind the Doors. *Women & Health*, 42 (2), 35-51.
- Enloe, C. (2003). *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler*. (Çev. Kurt, B ve Aydın, E.). İstanbul: Çitlembik (Eserin orijinali 1989’da yayınlandı).
- Eraydın, Ö. (1996). Avrupa’nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye. Sönmezoğlu, F. (Derleyen), *Değişen Dünya ve Türkiye* içinde (21-41). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı. *Akademik Bakış*, 6(12), 265-292.
- Ermağan, İ. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası – Obama Dönemi ve Ak Parti. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 21-35.
- Eşitlik Olmadan Adalet Olmaz (2019). 15 Temmuz 2019 tarihinde saat 18:00’da <http://esitlikadaletkadin.org/onlar-digerlerinin-yolunu-acacak-45-kadin-belediye-baskani-oldu/> adresinden alınmıştır.
- FETÖ (T.Y.). T.C. Dışişleri Bakanlığı. 26 Nisan 2019 tarihinde saat 18:10’da <http://www.mfa.gov.tr/feto.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
- Fighting the Enemies of Democracy with Democracy (T.Y.). 26 Nisan 2019 tarihinde saat 20:00’da http://www.mfa.gov.tr/article-by-h_e_-mevl%C3%BCt-%C3%A7avu%C5%9Fo%C4%9Flu-published-in-newsweek-entitled-_fighting-the-enemies-of-democracy-with-democracy__-8-august-2016.en.mfa adresinden alınmıştır.
- Galtung, J. (1964). An Editorial. *Journal of Peace Research*, 1(1), 1-4.
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6 (3), 167-191.

- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, 27 (3), 291-305.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. London , Thousand Oaks ve New Delhi: SAGE Publications.
- Gelgeç Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 44, 627-638.
- Giddens, A. (2006). *Sosyoloji*. (Çev. Güzel, C.) Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gizli Anayasa Tamam (2006). 1 Haziran 2019 tarihinde saat: 12:00'de <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gizli-anayasa-tamam-4111061> adresinden alınmıştır.
- Göksel, B. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göle, N. (2000), La Laïcité, L'Espace Public et le Defi Islamiste en Turquie. *Confluences Mediterranee*, 33, 85-93.
- Gönlübol, M. (2000). *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar* (Beşinci baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1996). 1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası. Gönlübol, M. (Editör), *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1993* (Dokuzuncu baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Griffiths, M., O'Callaghan, T., & Roach, S.C. (2008). *International Relations: The Key Concept* (İkinci baskı). New York: Routledge.
- Gül, M. (2016). Güvenlikte Kavramsal Değişim ve Türkiye'nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 303-320.
- Gülmez, İ. (2014). 28 Şubat Askeri Darbesi ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Gürpınar, B. (2013). Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika. *Uluslararası İlişkiler*, 10 (39), 73-104.
- Gürpınar, B. (2017). Feminist Uluslararası İlişkilerde Güvenlik ve Barış: Suriye İç Savaşı ve Kadınlar. *Alternatif Politika*, 9(3), 471-494.
- Harcar, T., Çakır, Ö., Sürgevil, O., ve Budak, G. (2008). Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddetin Durumu. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4), 51-70.
- Human Development Report (1994). 23 Mayıs 2019 tarihinde saat 14:45'te http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf adresinden alınmıştır.

- Human Development Report (1995). 23 Mayıs 2019 tarihinde saat 14:30'da http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/256/hdr_1995_en_complete_nostats.pdf adresinden alınmıştır.
- III. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi Sonuç Bildirisi (24-24 Kasım 2018) 31 Haziran 2019 tarihinde saat 19:09'da <http://kadem.org.tr/iii-uluslararasi-kadin-ve-adalet-zirvesi-sonuc-raporu/> adresinden alınmıştır.
- İstatistiklerle Kadın (2019). 6 Temmuz 2019 tarihinde saat 17:00'da <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30707> adresinden alınmıştır.
- İşte Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin Tam Metni (2005). 01 Haziran 2019 tarihinde saat 13:00'da <https://www.memurlar.net/haber/33003/iste-milli-guvenlik-siyaset-belgesinin-tam-metni.html> adresinden alınmıştır.
- İşte Tarihi Değişiklikler (1997). 01 Haziran 2019 tarihinde saat 11:2'de <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/iste-tarihi-degisiklikler-39271948> adresinden alınmıştır.
- Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (1998). *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu*. Ankara: Takav Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Karagöz, B. (2008). Türkiye'de 1980 Sonrası Kadın Hareketinin Siyasal Temelleri ve İkinci Dalga Uğrağı. *Memleket*, 3(7), 168-190.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2000). The evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey. *Journal of International Affairs* 54(1), 199-216.
- Kardam, N. (2003). Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Uluslararası İlişkiler. Kaya, A. ve Özdoğan, G. G. (Derleyenler), *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurттаşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik* içinde (299-332). Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Kartarı, A. (2017). Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Moment Dergi: Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 207-220.
- Kaya, Y., ve Yeter, B. (2018). Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2), 215-229.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2004a). Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu: Kazanımlar ve Sorunlar. *Ka-Der* içinde (35-54). *Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar*. İstanbul: Eczacıbaşı.
- Kerestecioğlu, İ.Ö. (2004b). 1990'larda Kadın Hareketi: Demokrasi ve Eşitlik Talebi. *Ka-Der* içinde (75-97). *Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar*. İstanbul: Eczacıbaşı.

- Kırmızı Kitap (2002) 01 Şubat 2019 tarihinde saat 14:10'da <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/15242-kirmizi-kitap> adresinden alınmıştır.
- Koroğlu, C. Z. (2013). Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme (Postmodernizm, Feminizm ve Din). *Turkish Studies*. 8(6), 431-437.
- Krause, K., & Williams, M. C. (2007). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. Buzan, B. ve Hansen, L., (Editörler), *International Security Volume III: Widening Security* içinde (135-165). Londra: Sage Publications.
- Kurtbağ, Ö. (2010). *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, Ankara: Usak Yayınları.
- Kut, Ş. (1998) Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları. Özcan, G. ve Kut, Ş. (Editörler), *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl* içinde (45-64) . İstanbul: Boyut Kitapları.
- Küçükşahin, A., ve Akkan, T. (2007). Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (5), 41-66.
- Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era. *International Studies Quarterly*, 33(3), 235-254.
- Lester, A. L. ve Brannon L. (2005). *Psychology* (İkinci cilt) (9. Baskı). USA: Pearson Yayıncılık.
- Mayring, P. (2000). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş* (Çev. Gümüş, A. ve Durgun, S.). Adana: Baki Kitabevi.
- Medeniyetler İttifakı Girişimi (T.Y.). T.C. Dışişleri Bakanlığı 26 Nisan 2019 tarihinde saat:20:30'da <http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
- MGK'nın Gündem Maddesi Milli Siyaset Belgesi (2005). 30 Nisan 2019 tarihinde saat 22:00'da <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mgknin-gundemi-milli-siyaset-belgesi-329015> adresinden alınmıştır.
- Milli Güvenlik Kurulu Kanunu, 31 Mayıs 2019 tarihinde saat 23:00'de https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc046/kanuntbmmc046/kanuntbmmc04600129.pdf adresinden alınmıştır.
- Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu (T.Y.). 20 Nisan 2019 tarihinde saat 14:20'de <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2945.pdf> adresinden alınmıştır.
- Mishra, R. K. (2014). Sömürgecilik Sonrası Feminizm: Farklılığın Ötesine Bakabilmek. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 193-207.
- Mitchell, J. (2006). *Kadınlar: En Uzun Devrim*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Onay. P. (T.Y.). *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Oran, B. (2013a) TDP'nin Kuramsal Çerçevesi. Oran, B. (Editör), *Türk Dış Politikası:Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Birinci cilt) (on sekizinci baskı). İstanbul: İletişim.
- Oran, B. (2013b). Millet, Milliyetçilik, Ulus, Ulusalçılık ve Sévres Sendromu. Oran, B. (Editör), *Türk Dış Politikası:2001-2012* (Üçüncü cilt) (ikinci baskı). İstanbul: İletişim.
- Ovalı, A. Ş. (2004). Masadan Sahaya Geçiş: Yeni Güvenlik Kurgusunun Uluslararası Politikadaki Yansımaları. *Avrasya Dosyası*, 10 (4), 111-131.
- Ovalı, A. Ş. (2006). Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası ilişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması. *Uluslararası İlişkiler*, 3 (10), 3-52.
- Önkibar, E. (2019). *Dünya Sistemi Teorisi Üzerinden 1960-80 Yılları Arasındaki Toplumsal Hareketleri Okumak: Fransa ve Türkiye Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33, 93-112.
- Özcan, G. (1998). Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi. Özcan, G. ve Kut, Ş. (Editörler), *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl* içinde (67-100). İstanbul: Boyut Kitapları.
- Özcan,G. (2010). Türkiye'de Milli Güvenlik Kavramının Gelişimi. Balta Peker, E. ve Akça, İ. (Editörler), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, Z. A. (2012). Uluslararası Siyasette ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3, 83-103.
- Peterson, V. S. (1992a). Introduction. Peterson V.S. (Editör), *Gendered States: Feminist (Re)Vision of International Relations Theory* içinde (1-29). Boulder&London: Lynne Rienner Publications.
- Peterson, V. S. (1992b). Security and Sovereign States: What Is at Stake in Taking Feminism Seriously?. Peterson V.S. (Editör), *Gendered States: Feminist (Re)Vision of International Relations Theory* içinde (1-29). Boulder&London: Lynne Rienner Publications.
- Pettman, J. J. (2004). Feminist International Relations After 9/11. *The Brown Journal of World Affairs*, 10 (2), 85-96.
- Pilcher, J., & Whelehan I. (2004). *50 Key Concepts in Gender Studies*. London: Sage Publications.
- Rothschild, E. (2007). What is Security?. Buzan, B. ve Hansen, L., (Editörler), *International Security Volume III: Widening Security* içinde (1-34). Londra: Sage Publications.

- Runyan, A. S., & Peterson, V. S. (2014). *Global Gender Issues In The New Millennium* (Dördüncü baskı). West Press.
- Samur, B. (2014). Kürt Sorunu: Çatışma mı, Çözüm mü? Akyeşilmen, N. (Editör). *Barışı Konuşmak Teori ve Pratikte Çatışma Yönetimi* içinde (403-421). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih:1918-1994* (Yirmi birinci baskı). Ankara: İmge.
- Sayılarla Tarih: Kadın Bakanlar (2019). 15 Haziran 2019 saat 23:45'te <https://derstarih.com/kadin-bakanlar/> adresinden alınmıştır.
- Sevim, A. (2005). *Femizim*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Shepherd, L. J. (2009). Gender, Violence and Global Politics: Contemporary Debates in Feminist Security Studies. *Political Studies Review*, 7, 208-219.
- Sjoberg, L. (2009). Introduction to Security Studies: Feminist Contributions. *Security Studies*, 18, 183-213.
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Stancich, L. (1998). Discovering Elephants and a Feminist Theory of International Relations. *Global Society: Journal of Interdisciplinary International Relations*, 12(1), 125-140.
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T., & El-Anis, I. (2010). *An Introduction to International Relations Theory* (Üçüncü baskı). England: Pearson .
- Telatar, G. (2014). Merkez Ülkeden Küresel Güce? AKP Dönemi Türk Dış Politikası'nda Kamu Diplomasisi. Dönmez, R. Ö. (Editör), *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo- Osmanlıcılığın Sosyo Politikası* içinde (257- 309). Bursa: DORA Yayınları.
- Temel Dış Politika Konuları (T.Y.). T.C. Dışişleri Bakanlığı. 26 Nisan 2019 tarihinde saat 18:00'da <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?eddda31b-595f-4e2d-b1d7-78ef1d689583> adresinden alınmıştır.
- Tertinegg, K. (2007). CEDAW'ın Önemi Nedir?. *CEDAW Nedir?* Viyana: Federal Kadın, Medya ve Kamu Hizmeti Bakanlığı içinde (18-23). 22 Haziran 2019 tarihinde saat 16:45'te https://bildung.bmbwf.gv.at/frauen/fgie/cedaw_tr_2009_26053.pdf?5ibe2k adresinden alınmıştır.
- Tickner, J. A. (1988). Hans Morgenthau's Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation. *Millennium: Journal of International Studies*, 17 (3), 429-440.
- Tickner, J. A. (1997). You Just Don't Understand: Troubled Engagements between Feminist and IR Theorists. *International Studies Quarterly*, 41(4), 611-632.
- Tickner, J. A. (1999). Searching for the Princess? Feminist Perspective in International Relations. *Harvard International Review*, 21 (4), 44-48.

- Tickner, J. A. (2001). *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*. New York: Colombia University Press.
- Tickner, J. A. (2002). Feminist Perspectives on 9/11. *International Studies Perspectives*, 3(4), 333-350.
- Tickner, J. A. (2005). Gendering a Discipline: Some Feminist Methodological Contributions to International Relations. *Signs*, 30 (4), 2173-2188.
- Türk Dil Kurumu (T.Y.). 01 Mart 2019 tarihi saat 10:35'te <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Cinsiyet Eşitliğinde 130. Sırada (2018). 15 Temmuz 2019 tarihinde saat 17:50'de <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-cinsiyet-e%C5%9Fitli%C4%9Finde-130-s%C4%B1rada/a-46797381-0> adresinden alınmıştır.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2018). 25 Mayıs 2019 tarihinde saat 17:43'te https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf adresinden alınmıştır.
- Türkiye'de Kadın (2019). 30 Haziran 2019 tarihi saat 17:00'de <https://ailevecalisma.gov.tr/media/9991/tu-rkiyede-kad%C4%B1n-haziran-2019.docx> adresinden alınmıştır.
- Türkiye'de Kadın Muhtar Sayısı Yüzde 72 Arttı (2019). 24 Mayıs 2019 tarihinde saat 17:50'de <http://esitlikadaletkadin.org/turkiyede-kadin-muhtar-sayisi-yuzde-72-artti/> adresinden alınmıştır.
- Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması (2019) 20 Mayıs 2019 tarihinde saat 11:00'de <https://www.khas.edu.tr/uploads/pdf-doc-vb/toplumsal-cinsiyet-ve-kadin-algisi-arastirmasi-2019-sonuclari-2.pdf> adresinden alınmıştır.
- Türkiye'nin Kadın Askerleri (2018) 15 Temmuz 2019 tarihinde saat 23:30'da <https://www.star.com.tr/guncel/turkiyenin-kadin-askerleri-haber-1411167/> adresinden alınmıştır.
- Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Perspektifi ve Politikaları (T.Y.). 21 Nisan 2019 tarihinde saat 22:00'da http://www.mfa.gov.tr/i_-turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-perspektifi.tr.mfa adresinden alınmıştır.
- Ullman, R. (1983). Redefining Security. *International Security*, 8 (1), 129-153.
- Uzgel, İ. (2013). Türkiye'de Yeni Ulusal Savunma Doktrini. B. Oran içinde, *Türk Dış Politikası 1919-1980* (s.674). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülman, B. (1998). Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük. Özcan, G. ve Kut, Ş. (Editörler), *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl* içinde (101-133) . İstanbul: Boyut Kitapları.
- Üstel, F. (2008). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (Üçüncü baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Walt, M. S. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Waltz, K.N. (1986a). Political Structures. Keohane, R. (Editör.), *Neorealism And Its Critics* içinde (70-97). New York: Colombia University Pres.
- Waltz, K.N. (1986b); Anarchic Orders And Balance Of Power. Keohane R. (Editör.), *Neorealism And Its Critics* içinde (98-130). New York: Colombia University Pres.
- Winter, Y. (T.Y.). Violence and Visibility. Sempozyum Sunumu, Revisiting *Johan Galtung's Concept of Structural Violence*, 195-202.
- Wolfers, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.
- Yıldız, Z. (2018). Cinsiyet Eşitliği Raporu: Türkiye 149 Ülke Arasında 130'uncu Sırada 23 Haziran 2019 tarihinde saat 15:30'da <https://tr.euronews.com/2018/12/21/cinsiyet-esitligi-raporu-turkiye-149-ulke-arasinda-130-uncu-sirada> Erişim 15.07.2019 adresinden alınmıştır.
- Yılmaz, S. (2017). *Uluslararası Güvenlik: Teori Pratik ve Gelecek*. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Yorulmaz, M. (2016). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Bağlamında Türkiye'nin Güvenlik Politikasında Dönüşüm:2002-2015. Çomak, H., Sancaktar, C., ve Demir, S. (Editörler), *Uluslararası Güvenlik: Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar* içinde (737-754). İstanbul:Beta.
- Yöney, S. (1996). Uluslararası İlişkiler, Feminizm ve Türkiye. Sönmezoğlu, F. (Derleyen), *Değişen Dünya ve Türkiye* içinde (103-121). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yörük, A. (2009). Feminizm/ler. *Sosyoloji Notları*, 7, 63-85.
- Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği, (2019). 21 Nisan 2019 tarihinde saat 21:00'da <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> adresinden alınmıştır.
- Zalewski, M. (1995). Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?. *International Affairs*, 72 (2), 339-356.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hüsna Nur KOÇAK

Doğum Yeri ve Tarihi : Germencik/09.03.1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ankara Üniversitesi/Sosyoloji Bölümü

Lisansüstü Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Aile Sosyal Destek Uzmanı/Sosyolog (2016-Devam Etmekte) Aydın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Efeler Sosyal Hizmet Merkezi

İletişim

e-posta Adresi : kocakhusnanur@gmail.com / husnanur.kocak@ailevecalisma.gov.tr

Tarih : 19.08.2019